

Od proboja

Veoma značajno poglavlje u istoriji 1. proleterske brigade predstavlja njeno pobedonosno nastupanje, u sastavu 1. armije, od sremskog fronta, od Šarengrada do Zagreba, gde je izvršila svoj ratni put.

U probodu sremskog fronta, 12. aprila 1945. godine, 1. proleterska je učestvovala na krajnjem desnom krilu armijskog borbenog rasporeda, na odseku fronta pored Dunava, u zahvatu drumu Šarengrad - Opatovac - Sotin - Vukovar.

Posle snažne artiljerijske pripreme, brigada je u prvom naletu, savladajući minska polja i žičane prepreke, uspela da probije jako utvrđenu neprijateljsku odbranu i da, goneći u stopu razbijenog neprijatelja, krajem dana stigne u Vukovar. Njeno nastupanje je bilo olakšano uspešnim desantom 5. srpske brigade u pozadinu neprijateljskog fronta.

Nastavljajući ubrzano nastupanje na zapad, brigada je nadirala severno od Đakova, za koje su četiri divizije armije vodile borbe. U napadu iz pokreta, ona je 14. aprila zauzela Gorjane, dva dana kasnije i Čaglin, približivši se sa severa jakom neprijateljskom uporištu Pleternici.

Posle proboja sremskog fronta i napuštanja Vinkovaca i Vukovara, Nemci su organizovali novi odbrambeni front na istočnim padinama Dilja da bi sprečili prodor jedinica 1. armije u Slavoniju i omogućili izvlačenje svojih snaga koje su se iz istočne Bosne izvlačile preko Save kod Slavenskog Broda. Istovremeno su užurbano pripremali novu odbrambenu liniju na reci Ilovi, od Virovitice do ušća Une u Savu. I tako, dok su se svi ostali nemački frontovi raspadali, dok su trupe Crvene armije zauzele Beč i probile front na Odri, a američke prešle Elbu, u Slavoniji su nemačke trupe, u organizovanom povlačenju, stvarale zaprečne linije i odbrambene frontove.

Veoma žestoke borbe za Pleternicu otpočele su 18. i trajale sve do 20. aprila izjutra, kada je otpor neprijatelja slomljen. Najteže borbe vođene su u rejonu groblja. U ovoj izuzetno teškoj borbi, jednoj od najtežih koje je vodila, brigadu su prvi put podržavali naši tenkovi.

U daljem gonjenju neprijatelja, vodeći borbe na uzastopnim zaprečnim položajima, brigada je stigla pred Čazmu za koju je 4. maja vodila borbu, a sledećeg dana je izbila pred Vrbovec, naselje na severoistočnim prilazima Zagreba. Tu je dve noći i jedan dan vodila jednu od najtežih i najdramatičnijih borbi u njenoj istoriji, a sigurno najkrvaviju u završnim operacijama za oslobodjenje zemlje. Brigada je zajedno sa ostalim jedinicama oslobodila Vrbovec, 6. maja 1944.

Nastupajući dalje ka Zelini, brigada je istog dana naišla na snažan otpor neprijatelja u rejonu sela Brezana, Hruškovca i Rakovca. Oslabljeni, uveliko proređeni, bataljoni su vršili više uzastopnih juriša, uz podršku artiljerije, ali su tek u toku noći uspeli da zauzmu ta jaka uporišta.

Sloboda je bila tu, na dohvat ruke, ali je još trebalo slomiti otpor neprijatelja kod Zeline. Tek 8. maja oko podne, oslobodjenjem tog mesta, na drumu Zagreb - Varaždin, ispaljeni su poslednji pucnji 1. proleterske brigade. Njeni bataljoni su sledećeg dana, umorni i skrvavljeni, ali ozarena i ponosna lica, ušli u Zagreb. Pozdravljajući svoje oslobodioce, Zagreb je klicao i proređenoj koloni 1. proleterske brigade.*¹

* Uvodne tekstove za sva poglavlja napisao je pukovnik Mišo Leković.

U jurišu obalom Dunava

Proleće je već uveliko osvojilo zazelenjena polja i brežuljke, polistale šumarke, široki Dunav i nebo iznad njih. I zapljusnulo toplim zracima i blagim povetarcem naše rovove i borce u njima. Sa radošću otkrivamo kako je i na grudobranu rova, na zemlji koju su pre nekoliko dana naši ašovčići izvukli iz dubokih rovova i na granatama razrovanoj ledini počela da niče nežna trava. Radujemo se i pčeli i leptiru, koji obleću oko cevi naših mitraljeza, podsećajući nas na davne, drage dane našeg detinjstva kada smo u ovakvim prolećnim danima bezbrižno, razdraganih srca, trčali poljima. Eksplozija granate ili zvižduk metka nas prene iz sanjarenja i vrati u mučnu stvarnost.

U štabu se boje da bi ovaj »nerad« mogao kod boraca da izazove neku učmalost, letargiju, da ih »uspava« i umanji njihov borbeni elan.

NA »NIČIJOJ ZEMLJI«

Četvrtog aprila je u štab brigade stiglo naređenje koje je sve premilo: trebalo je da sutradan izjutra, u 4,50 časova, delovi brigade izvrše demonstrativan napad na neprijatelja, a sadejstvovaće im svojom vatrom, pored oruđa brigadne i divizijske artiljerije, i jedan divizion Makedonske divizije koja je nedavno stigla na sremski front. Cilj ovog napada je, kako je u divizijskom naređenju stajalo, da se mestimičnim probojima prve odbrambene linije uzdrma neprijateljski front, kako bi se neprijateljske snage u Sremlu vezale i sprečilo njihovo upućivanje na susedni front, južno od Save, prema Brčkom, gde su bile predviđene zamašnije operacije naših snaga.

Jaka artiljerijska i mitraljeska vatra, koja je u rano jutro zaslula neprijateljske položaje, najavila je napad. Neprijatelj nije odgovarao vatrom. Odlučeno je da se, u cilju postizanja jačeg efekta, artiljerijska priprema produži. U 5,30 časova krenula su na juriš dva voda 1. bataljona: jedan desno, a drugi levo od puta Šarengrad - Mohovo. Borci su izašli iz rovova i pognuti potrčali preko »ničije zemlje«, ka neprijateljskim rovovima i bunkerima. Sa zeb-

njom se iščekivao ishod ovog juriša. Da li će sada, na otvorenom prostoru, tamo gde nema nikakvog zaklona, biti dočekani ubitačnom vatrom neprijatelja - pitali smo se svi, obuzeti strepnjama. Streljački stroj je odmicao napred, ne povijajući se. Čudno: sa neprijateljskih položaja se ne čuju pucnji. Da li je neprijatelj, možda, napustio prve rovove, ne mogavši da izdrži vatreni udar naše artiljerije - hteli smo da poverujemo u to. Ili se samo pritajio, očekujući da naši borci postanu bliske mete njihovim mitraljezima i puškama - bojali smo se takve opasnosti, njegovog lukavstva.

Još malo, još koji tren, još koji korak! Prvi vod je već stigao do žičanih prepreka i - gle! - uspeo je i da ih pređe. Drugi vod, levo od puta, zadržao se pred bodljikavom žicom.

Tada je, u jednom trenu, kao na pritisak dugmeta, odjeknula snažna, reska vatra mitraljeza i pušaka i zapljusnula streljački stroj boraca. I razbila naša pritajena nadanja...

Borci su, kao pokošeni, plegli na zemlju.

Situacija u kojoj su se našli preživeli bila je vrlo teška, očajna, gotovo bezizlazna. Napred se nije moglo, a ni nazad. Kogod je pokušao da se podigne bio je pogođen. Moralo se ostati u ležećem stavu i bauljajući unazad pokušati da se nađe bilo kakav zaklon: mala neravnina, udoljica, rupa koju je načinila granata, pa i busen zemlje iščupan ašovčićem, kundakom ili rukama. Sa naših položaja, preko njihovih glava, po neprijateljskim rovovima otvorena je vatra. To je borcima na »ničijoj zemlji« unekoliko olakšalo položaj, jer se time prisililo neprijatelja da smanji svoju vatra. Pa ipak, ona nije prestajala: smenjivali su se »šarci« i snajperke, a tukli su i laki minobacači. Povremeno se javljao i protivavionski mitraljez, sakriven desno od puta, negde između Telarevićevog i Grubaljevog salaša.

I tako se taj dvoboj preko poginulih i živih koji su se pritajili kao da su mrtvi vodio čitavog dana, tog dugog, beskrajno dugog 5. aprila. I dok bi se u drugim prilikama radovali toplom prolećem suncu, želeći da se što duže zadrži na nebeskom svodu, sada bismo ga, samo kada bismo mogli, najradije prekrili nečim i utruli njegov sjaj. Bar za koji časak, dok se preživeli drugovi ne vrate, ne dopužu do rovova!

I, konačno, spustila se noć. U tišini, nemo, izvučeni su svi sa »ničije zemlje«. Ostala su samo četvorica poginulih daleko napred, na bunkeru.

Saznajemo da ni levo, kod 2. bataljona, napad nije uspeo. Tamo su, prema koti 128, krenule u napad dve čete, ali su, dočekane snažnom unakrsnom vatrom, bile prinuđene da se povuku.

Glavni pravac napada bio je, kako smo kasnije saznali, kod 13. proleterske (hrvatske) brigade i 1. bataljona 3. proleterske krajiške brigade. Na žalost, ni tamo nisu postignuti vidniji uspjesi.

Ovaj demonstrativni napad, u kome je poginulo 29, a ranjeno 47 boraca naše brigade, pokazao je da je neprijatelj pred nama jako utvrđen i da će biti veoma teško kada krenemo u odlučan napad, u proboj sremskog fronta. Ali, pokazao je isto tako, i to uverljivo, da nema mesta sumnji da su borci izgubili makar i delić svoje hrabrosti i odlučnosti. Naprotiv, oni su, posle ovog stradanja na »ničijoj zemlji«, imali razlog više da se, sećajući se 5. aprila, bace sa svom odlučnošću i gnevom na neprijateljske robove... I osvete svoje drugove koji su pali ispred Orolika, Đeletovaca, Cakovaca, Nijemaca, Tovarnika, Sida, Šarengrada i mnogih drugih sela, oko bezimenih salaša, ovde u Sremu, između Dunava i Bosuta.

NAJDUŽA NOĆ

Sutra će svanuti taj dan - dan »D«, kako su ga nazvali oni koji pišu borbene zapovesti. Sutra će biti 12. april, dan kada će se dogoditi ono na šta se čeka i što se tako žarko želi već četiri duga hladna zimska meseca. Dogodiće se, dakle, ono što je jednog dana moralo da se dogodi! Sutra će sve jedinice Prve armije, duž celog fronta od Dunava do Save, preći u napad i probiti neprijateljeve položaje. Sutra više neće biti sremskog fronta!

Smemo li u to verovati, možemo li to tvrditi?

Zašto da ne! Tako je naređeno. Tako je zaključeno i na partijskim i na skojevskim sastancima. Čelije, aktivni, pojedinci su se obavezali da će sutra izvršiti zadatke. I reporter Mijović je pripremio, skicirao tekst uvodnika o probijanju sremskog fronta. To je uvodnik za naš brigadni list »Mali ratni nedeljnik Prve proleterske«, čiji sledeći broj treba da izađe prekosutra.

Sve su pripreme završene. Već mnogo noći su mineri, puzeći, dolazili do žičanih prepreka, da bi u njima otvorili prolaze i vadili mine. Mestimično su uspeli da izvrše zadatak. Ali, glavno će tek izvršiti artiljerija neposredno pred juriš. Svaka četa, svaki vod, svaka desetina znaju kuda će krenuti kad izjutra bude dat znak za juriš. A dotad se treba odmoriti, treba prikupiti snagu za napore borbe, treba biti svež. Zato su jedinice rano krenule na počinak.

Nalazim se u zemunici štaba 2. bataljona. Došao sam drugovima iz mog bivšeg Kragujevačkog bataljona da s njima, kao i mnogo puta ranije, doživim uzbudljive trenutke. Tu su gotovo sve

starešine: komandant Drago Stupar, politički komesar Nikica Vučkojević, zatim Milutin Milašinović Šuea, Stojan Erceg, Vojo Rajković i drugi.

Razgovaramo o svemu samo da ne bismo pričali o sutrašnjem danu. Razgovor je usiljen: govori se jedno, a misli drugo. A teme su uglavnom nešto neozbiljne: najčešće su to šale, zadirkivanja...

Noć je vedra, zvezdana, sveža. I tiha - ništa ne remeti njen mir... Naše društvo se razišlo - svako je otišao na svoje mesto, onde gde će se sutra nalaziti. Ja sam otišao sa Ercegom.

U zemunicama leže borci. Da li spavaju? Da li može mirno da spava vojnik koji sutra treba da juriša na bodljikave žice, na cevi nemačkih mitraljeza i pušaka koje će bljuvati vatru, da uskače u rovove iz kojih će na njega leteti ručne bombe? Da bi se moglo zaspati treba odbaciti te misli, a da li je to moguće?

Spavaš li ti mali Pavle Paniću? Kako taj trinaestogodišnji dečak iz sela Kremana kod Užica, koji je pobjegao od kuće da bi nam se pridružio, dočarava sebi sutrašnji juriš? Kaje li se možda, što je pre devet dana u štabu brigade dobio rešenje Ministarstva narodne odbrane da se, na molbu oca Sretena, otpusti iz vojske. On je tada dao pismenu izjavu da ga »niko nije prisilno doveo u našu vojsku«, da će u njoj ostati »dok i poslednji neprijateljski vojnik ne bude proteran iz naše otadžbine« i da će se tek tada vratiti »svojim milim roditeljima«...

Vreme sporo odmiče. I ukoliko san savlada umorno telo, neki usamljeni pucanj ga prekine. I misli ponovo navru... Kako iskočiti iz rova, kako se ustremiti prema neprijateljevom položaju... Trebalo bi ići u cik-cak... Ili ne, bolje je, možda, što pre pretrčati »ničiju zemlju«... Treba dobro otvoriti oči i videti gde će artiljerija napraviti prolaze... Samo da se stigne do nemačkog rova, a zatim će, valjda, ići lakše...

I tako - misli lete jedna za drugom, stvarajući košmar...

A noć sporo odmiče. Hoće li ikad svanuti?

Ovo je najduža noć na sremskom frontu!

SREMSKI FRONT JE PROBIJEN

Zvezde su trnule, nagoveštavajući svitanje dana. Iza nas se već naziru obrisi šume na bregu iznad Šarengrada i desno mirni Dunav. Borci su na svojim mestima, uzbuđeni, nervozni. Da li se boje? Ravnodušni sigurno nisu. Najteži su trenuci oni pred borbu. Tada je celo biće u napetosti, uzbuđenju, razdražljivosti i - strahu koji čovek pokušava da prikrije, potisne, sputa. Živci su

napregnuti. Takvo osećanje traje dok ne počne borba, dok njen žar ne obuzme čoveka i odvuče ga u svoj vrtlog. A tada se on opusti...

Približava se veliki trenutak. Netremice gledamo napred, prema neprijateljskim rovovima. Tamo je sve tiho, obično, svakidašnje. Neprijatelj sigurno ništa ne sluti - utoliko bolje, biće iznenađen.

Oblak prašine iznenada obavi neprijateljeve rove ispred nas, prekri ravnicu i zamagli vidik, a trenutak kasnije vazduh ispuniše eksplozije, tutnjava artiljerije, minobacača... Nikad dotad toliko artiljerijskih oruđa nije podržavalo 1. proletersku brigadu i pripremalo njen juriš! Nekada, pre šesto sedamnaest dana, kada je, 10. juna 1943. godine, isto ovako u zoru, krenula u juriš na nemačke rove na Balinovcu, na Zelengori, da bi probila obruč u najdramatičnijoj bici u oslobodilačkom ratu, nijedno artiljerijsko oruđe nije bilo u njenom stroju...

Počelo je... Već nekoliko minuta traje kanonada. Granate su sigurno sve preorale. Da li je iko ostao živ u rovovima? Još koji trenutak i artiljerijska vatra će prestati. A onda, borče, ostaćeš opet sam, sa svojom puškom i svojim srcem. Sam ćeš morati da pretrčiš prostor do bodljikave žice, da nju savladaš i da uskočiš u rov...

Komandir nervozno gleda na sat. Sad će pet.

Artiljerijska vatra naglo prestade. Ubrzo se prenese u dubinu, a gotovo istog trenutka borci iskočiše iz svojih rovova. Otpoče juriš, snažan, uz povike...

Prvi stroj iznenada zaleže. Čitavi rojevi metaka iz neprijateljevog mitraljeza su zadržali borce, pokidali streljački stroj i zaustavili juriš. Lepo se vidi kako iz otvora zemljanog bunkera, prekrivenog debelim slojem zemlje na kojoj je izrasla trava, svetlucaju varnice. Borci se dižu, kreću u juriš, ali samo nekoliko metara. Ubitačna vatra ih je ponovo prikovala za zemlju na kojoj nema zaklona. To je najgore što se moglo desiti: ostali su na čistini između rovova. Zaboga, tu se ne sme ostati - ali, napred se ne može, a nazad - na to se ne sme ni pomišljati...

Koliko je stotina granata ispaljeno pred ovom četom, a nijedna nije pogodila u taj prokleti mitraljez!

Kako li u jurišu prolaze druge jedinice? Izgleda da je desno, tamo gde napada 1. bataljon kojim komanduje Vidak Božović, postignut uspeh. A i levo, prema uvali koja se proteže upravo na front i koja vodi prema selu Mohovu, vatra i povici se pomeraju napred.

Borci ponovo, po treći put, kreću u juriš. Mnogi padaju, ali su neki već stigli do žice.

Iz štaba bataljona stiže naređenje da se težište napada prenese na desno krilo, gde je već izvršen proboj, a da se jedinice ne zadržavaju oko pojedinih otpornih tačaka...

I mi krećemo. Pretrčavamo, pognuti, jedan za drugim. Kroz spiralnu bodljikavu žicu je već napravljen prolaz. Nešto levo, kao razapet, naslonio se na žicu neki borac. Mrtav. Njegov šinjel je izrešetan, a lice mu je pocrnelo... To je, sigurno, leš nekog našeg izviđača koji je, možda, pre petnaest ili više dana tu nastradao. I ostao na ničijoj zemlji...

Prvi rovovi su zauzeti. Zatim i drugi, treći. Svuda tragovi borbi: leševi, razbacano oružje, oprema i prvi zarobljenici. Iznad naših glava u talasima proleću avioni da bi tamo, napred, prema Sotinu i Vukovaru, bombardovali neprijateljske položaje i kolone koje se povlače, ili možda hitaju iz dubine prema frontu koji se raspada. A sa Dunava gruvaju topovi sa brodova naše flotile.

Sremski front je probijen! U 7,30 časova Prva proleterska je zauzela Mohovo. Pred selom se bio isprečio bunker iz koga je virila topovska cev. Automatičari su jurišali na ovo uporište. Borac Tešić Zlatko »Šofer« privukao se bunkeru i ubacio bombu u njega. Već u 10 časova zauzet je i Opatovac. Tu su se naši borci susreli sa borcima 5. srpske brigade 21. divizije, koja je u toku noći forsirala Dunav između Opatovca i Sotina. Začuše se i crkvena zvona. To je neki borac, u zanosu pobjede, povukao uže na zvoniku. Da bi dao oduška oduševljenju...

Napad se uspešno razvija. Više ništa ne može zadržati borce. Čini mi se da starešine ne uspevaju da drže sve u svojim rukama. Sve hita napred. Niko se ne obazire na usamljene utvrđene tačke iz kojih neka okružena ili ostavljena grupa neprijatelja ogorčeno pruža otpor. Teško je naći borce koji bi rado sproveli zarobljenike natrag, prema Šaregradu. Kod zaseoka Svetog Ilije susrećemo veliku grupu zarobljenih Nemaca koju sprovode samo četiri borca. Zarobio ih je, kažu, Miloš Žurić sa grupom boraca.

U žaru borbe i ne primećujemo da je dan uveliko odmakao. Pred Sotinom su Nemci uzalud pokušavali da pruže otpor. Oko 13 časova su nas sustigli naši tenkovi. Oni su uvedeni u borbu da bi učestvovali u gonjenju razbijenog neprijatelja. U napad na neprijatelja svojim tenkovima! Eto, i to smo dočekali. Zbog toga smo bili isuviše ponosni. A iznad nas su leteli naši avioni. Bili smo presrećni... Zbog svega - i zbog proboja sremskog fronta, i zbog dolaska naših tenkova i aviona, i zato što smo uništili i zarobili mnogo Nemaca, i zbog plavetnila neba i proleća koje je travom i pupoljcima prekrilo zemlju i drveće... I naša srca ispunilo radošću.

Umorni, zadihani, prašnjavi, iste večeri smo stigli u Vukovar. Napustili smo Srem, u kome je naša brigada za četiri i po meseca podnela više žrtava nego za prethodne tri godine... Napustili smo rovove u kojima se, četiri duga zimska meseca, živelo tako intenzivno, u kojima se za samo četiri meseca doživelo toliko koliko bi, verovatno, ljudskom biću bilo dovoljno za dobar deo njegovog veka. Ostavili smo rovove u kojima se danju i noću, u snegu i blatu i vodi, po vetru i kiši, u polumraku, više u pognutom, nego u uspravnom stavu, živelo tegobnim ratničkim životom, drhtalo od groznice, spavalo na šinjelu, pruću, kukuruzovini ili na daskama, sa prekidima, u časovima ugrabljenim između poziva desetara ili vodnika da se nemirni san prekine, odmeni drug pored mitraljeza ili na isturenoj osmatračnici i sanjivi pogled usmeri u tamu, tamo negde preko grudobrana, ka neprijateljskim rovovima, u kojima se mnogo puta strepelo i sanjario, žalilo ali i radovalo. Ostali su iza nas prazni, napušteni rovovi, u koje - kakve sreće! - nikad više neće stupiti vojnička noga...

... Vukovar nas je dočekao radostan, otvorenih kapija i otvorena srca. I dok su jedinice prelazile čamcima preko reke Vuke u pravcu fabrike kudelje i Borova, štab brigade je izveo cenu pobeđe: poginula su 62 borca, a ranjeno 196, dok su neprijatelju, kako je to štab brigade procenio, 792 vojnika poginula i ranjena i 557 je zarobljeno. Ratni plen je bio toliki da ga nije imao ko nositi: 1.227 pušaka, 120 mašinki, 118 »šaraca«, 6 mitraljeza, 39 minobacača, 14 topova, 9 kamiona, tenk...

Danas je završeno jedno poglavlje u životu 1. proleTERSke brigade. Danas su njeni bataljoni izašli iz rovova u kojima su proveli toliko teških dana i krenuli zazelenelim poljima i brežuljcima Slavonije ka Zagrebu i Ljubljani, ka pobeđi i slobodi...

Miso LEKOVIĆ

У пробоју сремског фронта

<4

А светог априла 1945. године, на командно мјесто штаба дивизије које је било изграђено на безименој koti, сјевероисточно од села Бапска, позвани су команданти бригада и команданти артиљерије и самосталних јединица, које су биле предвиђене да учествују у пробоју сремског фронта, како би саслушали задатке у предстојећој операцији. Са командног мјеста преглед линије фронта био је идеалан, видио се цио терен испред 1. дивизије. Исто тако, добар преглед био је и у дубини непријатељске одбране до Сотина, на око 10-15 километара.

Штаб наше бригаде добио је одријешене руке, да сам одреди правац главног удара и организацију пробоја. То је за наш Штаб било велико повјерење, али и велика одговорност. Одређене су артиљеријске јединице које ће подржавати бригаду у пробоју фронта и вођењу борбе у његовој дубини. Правац пробоја предвиђен за нашу бригаду, штаб дивизије је био замислио као помоћни правац удара. Главни правац удара изводио се на правцу: с. Бапска Ловас, на око два километра источно од Товарника. На томе правцу концентрисане су основне снаге и средства: три стрељачке и једна артиљеријска бригада (без једног дивизиона), све из састава 1. пролетерске дивизије; двије стрељачке и једна артиљеријска бригада из 21. српске дивизије; тенковска бригада (2. тенковска, која је прије извјесног времена дошла из Совјетског Савеза са тенковима типа Т-34), и укупно осам инжењеријских чета. На правцу главног удара, сем поменутих бригада из 1. и 21. дивизије, биле су концентрисане знатне снаге артиљерије 1. армије и главнина артиљерије 15. македонског корпуса, који је дјествовао на лијевом крилу наше главне групације, према Товарнику и јужније од њега.

Напад је подржавала и наша авијација, јачине једног авиопука јуришних авиона, као и артиљерија са бродова совјетске Дунавске флотиле са Дунава.

На основу првобитне директиве штаба 1. армије, пробој фронта требало је да почне изјутра 10. априла. Због развоја ситуације, на фронту групе дивизија 2. армије, које су дјество-

вале јужно од Саве, у Семберији, према Бијељини и Брчком, напад је одложен за 11. изјутра, па за 12. април у 4,45 сати. Због тог одлагања штаб бригаде је својим јединицама издавао борбену заповијест три пута. Пошто је заповијест издавана усмено пред командантима батаљона и осталих јединица (које су подржавале напад бригаде), штаб бригаде је то присиљавало да до најситнијих детаља предвиди све што може утицати на ток операције.

Бригада је била распоређена на линији Дунав - кота 82 - кота 132 - Бабин Дол - кота 136, која нам је омогућавала да борбени поредак поставимо на најбољи начин и скоро у непосредном додиру са непријатељем.

На главном одбрамбеном појасу испред фронта бригаде непријатељ је имао око 1.000 војника, Нијемаца, усташа и Черкеза из састава 41. њемачке дивизије. Непријатељ је располагао са доста артиљерије, великим бројем тешких минобацача, мањим бројем тенкова и камиона. Артиљерија је била распоређена на простору Теларевићев салаш - Грубановљев салаш, у рејону с. Мохово и с. Опатовац. Непријатељ је имао јаке резерве стрељачких јединица у дубини одбрамбеног појаса, постављене на најпогоднијим правцима за интервенцију. Одбрамбени појас пружао је непријатељу добре услове одбране и маневра, јер је терен био доста испресијецан и обиловао је прикривеним правцима за извођење изненадних подухвата.

Цјелокупну артиљерију, са којом је бригада располагала за пробој фронта, ставили смо под команду команданта бригадне артиљерије, Златка Вајнера. Располагали смо са свега 24 артиљеријска оруђа разних калибара, не рачунајући артиљерију совјетске Дунавске флотиле и 26 минобацача разних калибара. Све тешке минобацаче из стрељачких батаљона ставили смо под команду команданта бригадне артиљерије. Лака артиљерија од 45 мм била је распоређена на удаљености од непријатељске прве линије стотинак метара. Противавионски митраљеви и противтенковске пушке били су распоређени на нашој првој линији, у стрељачком строју, удаљени од непријатеља за око 40 до 70 метара. Сва остала артиљерија била је распоређена на удаљености од прве линије непријатеља 300 до 800 метара. Још раније су били израђени ватрени положаји артиљерије, а дан уочи напада неке положаје смо толико приближили непријатељу ради непосредног гађања и што дужег дејства са тих положаја у непријатељској дубини, када наше јединице буду продирале. Било је предвиђено да инжињеријска чета изради неколико покретних мостића и затрпава наше и непријатељске ровове, када артиљерија крене за стрељач-

ким батаљонима, како се не би губило у времену. Артиљерија је ватрене положаје заузимала ноћу, и то је извела потпуно прикривено од непријатеља. Бригадна артиљерија била је још раније стекла навiku да се креће са стрељачким стројевима батаљона. Такав начин употребе артиљерије уливао је велику сигурност борцима и никада се није догодило да стрељачки стројеви напусте артиљерце, ако би настала тешка ситуација. Свако тешко оруђе добило је део фронта који ће тући.

Главни правац удара бригаде били смо одредили у центру свога дијела фронта. Његова ширина износила је свега 500 метара. Дио фронта на нашем лијевом крилу покривали смо мањим снагама, а он је био доста пошумљен и испресијецан. Тај дио фронта на нашем лијевом крилу покривала је и неутралисала италијанска бригада са једним својим батаљоном. Десно крило бригаде, које се наслањало на Дунав, покривало се мањим снагама и дјејством тешких оруђа.

Борбени поредак бригаде био је постављен у два ешелона, с тим што су стрељачки батаљони првог ешелона борбени поредак поставили у три ешелона, или тачније, у три јуришне групе. Други ешелон бригаде био је постављен у два ешелона, и то у првом двије, а у другом једна група батаљона и чета извиђача, са 120 бораца наоружаних совјетским аутоматима. Првом ешелону била је придодата чета аутоматичара (120 бораца наоружани аутоматима совјетског поријекла). Та чета је постављена на споју батаљона првог ешелона, а била је под командом команданта 1. батаљона Видака Божовића.

Првим јуришним таласом, или валом, како смо га тада називали, командовао је командант 1. батаљона, другим јуришним таласом - замјеник команданта батаљона, трећим јуришним таласом - командир чете. Замјеник комесара батаљона био је одговоран за благовремену попуњу муницијом јединица које воде борбу и за привлачење команде позадине јединицама које су у продору. Исти такав распоред и улога руководиоца била је и код другог батаљона првог ешелона бригаде. У штабу бригаде је извршена подјела задатака: политички комесар бригаде, са политичким одјељењем, одговарао је за организацију бригадног санитета; помоћник политичког комесара одговарао је за брзу евакуацију рањеника са мјеста превијалишта ка бригадном санитету; начелник штаба, са оперативним одјељењем, био је задужен да покреће команду позадине за фронтом и да се стара о уредном снабдијевању муницијом и другим борбеним потребама; замјеник команданта бригаде био је задужен да помогне у организацији брзог преласка артиљерије за батаљонима који су извршили пробој и за ус-

пјешнију њихову подршку у процесу борбе; команданту бригаде остала је улога да будно прати развој ситуације, да утиче на ток борби расположивим снагама и средствима, да даје упутства у процесу борбе и организује садјејство између батаљона, као и садјејство са јединицама које врше главни удар на лијевом крилу бригаде.

Командантима првог јуришног таласа било је строго наређено да борци морају ускочити у ровове непријатеља после задњег плотуна артиљеријских граната у припремној ватри.

Уговорени знак за почетак артиљеријске припреме био је испаливање двије једнобојне ракете са командног мјеста штаба бригаде. Полазак првог јуришног таласа такође се означавао испаливањем двије црвене ракете у правцу непријатељских положаја, након чега је артиљерија имала да дјејствује још један минут, када своју ватру пренесе у непријатељску дубину, испред јуришних таласа наше пјешадије. У току ноћи прије пробоја, батаљонима првог борбеног ешелона био је дат задатак да сваки на своме правцу ископа по један, по могућству, и два рова пуног профила испред своје предње линије, то јест од јуришних положаја ка непријатељској линији одбране, и да у тим рововима, када почне артиљеријска припрема убаце што више пјешадије, којој, приликом поласка на јуриш, остаје мали простор да претрчи до непријатељских ровова. Батаљони прве линије су то извели непримјетно од непријатеља. Тако је све било спремно и са нестрпљењем се очекивао знак почетка напада на непријатељску одбрану.

У 4,45 сати 12. априла 1945. године отпочела је артиљеријска припрема из свих тешких оруђа, која је захватала 500 метара по ширини фронта и толико по дубини одбране. Истовремено, са артиљеријском припремом, почело је убитачно дјејство свих аутоматских оруђа са нашег јуришног положаја и са наше прве линије за напад. Ту је пред очи непријатеља било све груписано, укључујући и противавионске митраљезе и противтенковске пушке. Са почетком дјејства бригаде, огласили су се и тешки топови совјетске Дунавске флотиле са Дунава и са нашег десног крила. На правцу гдје се наносио главни удар 1. и 21. дивизије, такође је истог часа почела снажна артиљеријска припрема. Одмах се повио густо плавичасти дим од Дунава преко сремске равнице ка Сави, измијешан са цр-

Искуства другог свјетског рата, нарочито са Источног фронта, снажно потврђују да у таквим случајевима нападач има мале губитке од сопствене артиљерије. Исто тако, низ примјера потврдио је да нападач не смије допустити противнику, после завршетка сопствене артиљеријске припреме, да се »освијести« и снађе, и да му убитачном ватром аутоматских и других оруђа нанесе велике губитке.

ним димом артиљеријских и минобацачких граната. Тешка оруђа превртала су земљу и затрпавала њемачке војнике у рововима. Непријатељ није могао ни за секунду подићи главу и пружити било какав отпор на правцу главнога удара бригаде. Покушао је да дјејствује са нашег лијевог крила, али је одмах неутралисан ватром наше артиљерије и аутоматских оруђа.

Два минута прије завршетка артиљеријске припреме, појавише се наши јуришни авиони с правца Бачке Паланке. Авиони су у ескадрилама, један за другим, достижући висину линије фронта, нагло скретали улијево и у бришућем лету, скоро дохватајући врхове необраног кукуруза, дуж њемачких ровова, снажном митраљеском ватром, »каћушама«, испод крила и својим топовима »прочешљали« њемачке ровове и уништавали групе које су почињале да бјеже. Многи наши борци, одушевљени дјејством наше авијације, почеше скидати капе са глава и бацати их пут авиона да би на тај начин поздравили наше храбре пилоте.

У 4,59 часова дат је знак за јуриш првог таласа пјешадије 1. и 2. батаљона. Тако рећи, у једном скоку он се срушио у прву непријатељску линију с падом посљедњег плотуна наше артиљерије. Од дјејства наше артиљерије био је теже контузован само борац Владислав Вујковић, родом из околине Уба (данас живи у Београду). Цјелокупно стрељачко наоружање и даље је пакленом ватром засипало ровове, нарочито на крилима, а исто тако и први јуришни талас брисао је све пред собом. За првим јуришним таласом, пошао је други, убрзо и трећи талас пјешадије. Непријатељска прва линија одбране, са три линије ровова, била је муњевито пробијена. Послије сламања прве непријатељске линије, сва артиљеријска и минобацачка оруђа, пренијела су ватру на другу и трећу линију одбране. Први ешелон бригаде у веома кратком року је овладао првом и другом линијом непријатељске одбране, на дубини око три километра. Непријатељ је претрпио велике губитке, тако да је на те двије линије уништен гро његових снага на томе дијелу фронта. Совјетска рјечна флотила са Дунава и даље је ефикасно подржавала продор наше пјешадије, стварајући запречну ватру на појединим правцима непријатељског повлачења.

Садјејство осталих родова, војске са стрељачким јединицама и стрељачких јединица међусобно било је у току читавог дана, заиста на врхунцу.

Чим је пробијена прва одбрамбена линија непријатеља, више се није могла користити телефонска веза између штаба бригаде и стрељачких јединица. Морали смо одмах прећи на

отворену радиофонију путем наших радио-станица, јер се више није имало шта крити од разбијеног непријатеља.

Све се кретало напријед невјероватном брзином, без икаквих застоја. Вријеме је било сунчано, топло и идеално за извођење операција. У 8 сати, послје врло оштре борбе наших првих ешелона са непријатељем и његовим резервама, увели смо у борбу наш 3. батаљон ојачан четом извиђача, као други борбени ешелон бригаде. Послије жестоких борби, ликвидиран је отпор у с. Мохово, а у 10 сати у с. Опатовац. На сектору та два села непријатељ је претрпио праву катастрофу. Његове су снаге биле до ногу потучене. Избијањем на ту линију, први пут смо могли да чујемо снажно брујање тенковских мотора и њихових гусјеница на правцу главног удара наше групације.

Једна бригада 21. српске дивизије, као десантна бригада, била је искрцана пловилима совјетске Дунавске флотиле са лијеве на десну обалу Дунава, у позадини њемачког фронта, на сектору Сотин - Опатовци, негдје око коте 115. Када је био пробијен њемачки одбрамбени појас, та бригада је успјела да пресијече комуникацију Мохово - Опатовац - Сотин - Вуковар, и да онемогући извлачење непријатељске групе са сектора Мохово - Опатовци. Та група је била потпуно разбијена и највећим дијелом уништена. О брзини и ефикасности наших продора, сем осталог, најречитије говори примјер одсијецања и опкољавања једног усташког батаљона, који није имао смјелости да се преда нашим јединицама, већ је сав, са својом опремом, скочио са стрмих обала у Дунав. Јединице су успјеле да заробе само неколико војника. Исто тако, изнад села Опатовци, била је одсјечена група Нијемаца, која се била забарикадирала у бункерима, па када их је замјеник команданта батаљона Милош Журић позвао на предају, из бункера је изашла група од 135 Нијемаца, држећи руке у вис.

Непријатељ је на сектору Теларевићев салаш - Мохово - Опатовац изгубио главнину војника, подофицира и официра. Заробљен је командант њемачке одбране на томе сектору, са неколико стотина војника, подофицира и официра. Заплијењено је цјелокупно њемачко наоружање и ратна опрема на томе дијелу фронта. Губици бригаде у пробоју одбрамбеног појаса непријатеља, закључно са заузећем села Мохово и Опатовац, били су доста велики, али, и борба је била жестока, а непријатељ утврђен.

Од пробоја прве линије одбране, штаб бригаде се стално кретао са својим јединицама и користио радио-станицу, коју је на леђима носио борац-везиста. Први пут смо мало застали

сјеверозападно од села Опатовац, на једној невеликој узвишици, гдје су на брзину били постављени ватрени положаји наше артиљерије, која је у »скоковима« ту стигла и почела да дејствује на њемачке групе које су бјежале ка Сотину и Вуковару. Истовремено су се други дијелови артиљерије ужурбаном пребацивали из дубине нашег фронта. Неки борци доведоше код мене њемачког пуковника. Затражих некога ко зна њемачки језик. Јави се један младић који је са нама пошао из Београда последије његовог ослобођења.

Упитах њемачког пуковника да ли су очекивали напад и да ли су знали када ће да почне.

Пуковник одговори без устезања: »Напад смо очекивали, али нијесмо могли да утврдимо када ће почети. Стално смо били на опрези. На фронту је са ваше стране била последњих неколико дана толика активност, па се вријеме и дан напада није могао сигурно одредити«.

На питање да ли му је познато које су наше јединице извршиле напад и пробиле њихову одбрану, пуковник је одговорио: »Познато нам је, напад су извршиле совјетске јединице«.

»Погледајте око себе - рекох му - па ћете се увјерити да ту нема совјетских јединица, већ су то јединице Народноослободилачке војске Југославије«. На то он, као протестујући, додаде: »Није то тачно, то су совјетске јединице, а ви сте им обукли партизанске униформе. Тако силовит и снажан напад могу да изведу само совјетске јединице!«

Одредих патролу да спроведе њемачког пуковника у штаб 1. дивизије. Наредих да му сат, налив-перо, прстен или било шта друго патрола не смије узети. Морате га комплетног предати.

Само што отпремих њемачког пуковника, наставих преко радио-станице разговор са батаљонима. Уто, изненада стигоше неочекивани гости: са пратњом курира, стиже група англо-американаца, међу којима је било доста фоторепортера и дописника, а чини ми се и неко из Војне мисије. Упитах се зашто су тако поранили на фронт, гдје се воде жестоке борбе. Како су прошли трагом наших јединица, свуда су наилазили на велики број мртвих Нијемаца, нарочито у селу Опатовац, гдје је лежало на стотине њемачких лешева око пута и по улицама. Поводом тога, један од гостију ме упита, чак помало надмено: »Зашто сте поубијали толико Нијемаца? Свуда, нарочито у селима, наилазимо на мноштво побијених?!«

»Ви знате, ваљда, да је ово рат, и да смо извршили пробој непријатељског фронта?«

»Знамо да је рат - узвратио је он - и да сте извршили пробој фронта, али знате ли да не смијете да стријељате заробљене њемачке војнике?«

»Све то што сте видјели уз пут, изгинуло је у борби. Нарочито жесток отпор давали су у селу Опатовци, па их је ту зато толико изгинуло. Нијемци нијесу хтјели да прихвате позиве на предају, већ су се бранили на смрт или живот. Да сте са пута зашли дубље по фронту, свуда бисте наишли на исту слику«.

Нијесмо их одушевили дочеком, али ни они нас својим доласком.

Послије ликвидације села Опатовца и потпуног овладавања главним одбрамбеним појасом непријатељске одбране, јединице наше бригаде спојиле су се са десантом бригаде 21. српске дивизије, на комуникацији између Сотина и Опатовца. Одмах после спајања, бригада је продужила са гоњењем разбијеног непријатеља на правцу Сотина. Испред Сотина непријатељ је покушао да пружи отпор, али је брзо сломљен, па је утврђени Сотин напустио без борбе. Око 14 сати, наше јединице и јединице 3. пролетерске бригаде наставиле су енергично гоњење разбијених остатака непријатеља ка Вуковару. Тада се појави командант дивизије Васо Јовановић, који је руководио укупном операцијом пробоја сремског фронта. Веома расположен и задовољан постигнутим успјехом, он ме упита: »Гдје су сада јединице бригаде и какав задатак имају?« Рекох му да су распоређене од Дунава па закључно за 500 метара јужно од пута који од Сотина води за Вуковар, да без предаха гоне групе које покушавају да умакну. »Браво, добро сте урадили«, рече командант дивизије, а затим додаде: »Када сам са командног мјеста посматрао вашу артиљеријску припрему и ваш муњевић јуриш, знао сам да ћете сигурно пробити фронт, али да ћете постићи такав темпо наступања, то нијесам могао претпоставити!«

Испред Вуковара, на линији кота 147 - Чворковец - Банићев салаш - кота 102, до жељезничке пруге која од Вуковара води преко села Негославаца, Товарника и Шида, непријатељ је чинио напоре да организује одбрану и да на њој пружи јачи отпор. Брзим налетом пјешадије и снажном артиљеријском ватром, уз подршку тенкова, после двочасовне борбе, отпор непријатеља био је сломљен и, у 18 сати, наше су јединице ушле у Вуковар. Непријатељ је минирао мост на ријеци Вуки у центру града, што је умногоме успоравало брзи прелазак наших јединица према фабрици кудјеље и Борову. Били смо принуђени да пребацујемо стрељачке јединице и лако наору-

жање помоћу чамаца које смо пронашли, тако да смо тек у зору 13. априла пребацили цијелу бригаду, овладали Боровом. При том смо један батаљон истурили комуникацијом према Даљу и Осијеку, са задатком извићања на томе правцу и да успостави везу са јединицама 3. армије. Тај батаљон је, у току ноћи, самоиницијативно овладао селом Даљ. Када се као полазна тачка узме Шаренград (гдје су били наши полазни положаји) и достигнута линија са селом Даљ, види се да је бригада, у жестокој борби, савладала око 45 километара. Такав темпо наступања, под истим условима, могу да остваре само оклопне и мотомеханизоване јединице и коњица. То је било огромно напрезање снага и средстава, велика издржљивост бораца, њихова висока моралнополитичка свијест, те изванредна организација наступања наших јединица у свим фазама борбе.

Јагош ЖАРИЋ

Osvajan je rov po rov

Počela je artiljerijska priprema proboja. Po prednjem kraju odbrane neprijatelja ispaljuju svoje plotune artiljerijska oruđa. Istovremeno, u dva naleta, lovačka i jurišna avijacija napadaju vatrene položaje artiljerije neprijatelja i po dubini glavnog odbrambenog pojasa, i na neprijateljsko uporište Mohovo. Dok artiljerijska priprema još traje, pod njenom zaštitom i dejstvima vatrenih sredstava sa našeg prednjeg kraja, u našim rovovima uzrujanost. Lica svakog borca ozbiljna. Spremnost se ogleda u svakom pokretu, iščekujući znak za juriš. Kako je samo preduga svaka minuta. Došao je kraj držanju tih položaja.

Tačno je pet sati. Komandanti bataljona i komandiri četa naređuju podilaženje i napad. Artiljerija postupno prebacuje svoju vatru u dubinu neprijateljske odbrane. Naši mitraljezi i ostala oružja štekću i gruvaju po neprijateljskom prednjem kraju. Podilaženje i juriš, uz uzvike »Napred proleterii«. Prvi borci već bacaju bombe. Mnogi zastaju na minskim i žičanim preprekama koje nije uništila artiljerija. Od siline napada i pod zaštitom dima i prašine, čete upadaju u rovove neprijatelja. Vidni su znaci uspjehnog gađanja naše artiljerije. Neprijateljska streljačka oružja nisu mogla doći do punog izražaja. Nijemci su računali, sigurno, da će duže trajati naša artiljerijska priprema, tako da ih je brz upad naših četa u rovove potpuno iznenadio. Nisu uspjeli posjesti sva oružja na svojim vatrenim položajima. Na juriš je osvajanje rov po rov. Zauzeti su prvi, pa ubrzo i drugi rovovi. Dosta je žrtava i na našoj strani. Naprijed, samo naprijed, padaju komande, bez zadržavanja oko ranjenika, jer su odmah iza naših streljačkih strojeva stizale grupe bolničarki radi pružanja prve pomoći. Najglavnije vatrene položaje zauzeli smo u jednom dahu, za kratko vrijeme. Hvatamo prve zarobljenike, ne pojedinačno, već u grupama. Uspjeh je potpun, a neprijatelj demoraliziran. Desno od nas - 1. bataljon izvršava svoje prve zadatke. Krećemo se gotovo u istoj liniji. Sasvim je postignuta istovremenost izvršavanja prvih zadataka bataljona, i tako je okupator natjeran da nam okrene leđa. Pred nama je nepregledna ravnica, sa po kojim manjim uzvišenjem ili šumarkom, sa omanjom jarugom, za koje pretpostavljamo da ih je neprijatelj zaposjeo. Naša je avijacija tu dala svoj udio. Kolone bjegunaca napadaju naši avioni u brišućem letu. Ne

dospijevamo sustizati pješadiju i vatrom je podržavati. Tu i tamo zastanemo, zauzmemo položaj, ispalimo po koji duži rafal i ponovo naprijed. Teško je kretanje izvan putena, jer ne možemo vući »maksime«, već ih po dijelovima nosimo. Prelazimo i posljednje položaje za koje smo smatrali da će nam predstavljati veći izazov. Silina udara je dala takav rezultat. U neprijateljskim dubokim zemunicama i bunkerima mnogo ubijenih Nijemaca. Ima ih mnogo u grupama, kako su se zajedno zaklanjali, tako su zajedno i stradali. Komforno uređeni bunkerovi, kao da su se njihovi korisnici spremali da u njima provedu još koje ljeto ili zimu. Malo je neprijateljskih vojnika izbjeglo proleteri rafal ili ručnu bombu.

Ispred neprijateljskih kolona i po otpornim tačkama neprestano nadlijeću naši avioni, što predstavlja veliku pomoć jedinicama u općem gonjenju neprijatelja. Čujemo gromke salve topova sa riječnih monitora Crvene armije, koji nas podržavaju sa Dunava, neutralizirajući neprijateljske položaje po dubini.

Sjajnim manevrom 3. četa našeg bataljona upada i u drugi pojas neprijateljske odbrane, i to bez gubitaka. Neprijatelj je zbunjnjen. Uništena su mu mitraljeska gnijezda, a desetine ubačene s boka potpuno ga uništavaju. Zaplijenjena su četiri »šarca«. I slijedeći bunker je ubrzo likvidiran. Preplašene Švabe izlaze iz bunkera, njih 28. Onako poluglasno izgovaraju, kao za sebe, »Hitler kaput«. Bilo je tu još zarobljene opreme i oružja. Na malo istaknutoj koti, brzom akcijom likvidiramo poljski top s posadom i dva teška bacača. Na desnom krilu naš 1. bataljon neumorno goni neprijatelja u stopu. Nailazi na veću grupu Nijemaca, koji pokušavaju da pruže neki organizirani otpor, iz bunkera. Njemački oficir, videći da je sve propalo, na vrijeme izlazi iz bunkera a za njim i njegovi vojnici. Zapravo, to više i nisu vojnici, već gomila prestrašenih jadnika. Izlazili su jedan za drugim, i mi nabrojili - 135.

Prva proleteri brigada osvojila je Mohovo i Opatovac u rekordnom vremenu. Desant 5. brigade 21. divizije, onemogućio je rezervama neprijatelja da pomognu jedinice na težištu odbrane. Naređeno je bilo da se pošto-poto, u toku 12. travnja, izbije do Sotina, a bataljoni 1. proleteri su ga oslobodili već 12 sati.

Na rejonu prema Dunavu 1. proleteri imala je da napada na jaki fortifikacijski čvor i razbila ga. Cijeli jedan bataljon ustaša, pritiješnjen između naše brigade i desanta (5. brigade), našao se odsječen i odbačen na Dunav. Nismo ih mogli brojiti kada su bezglavo skakali u vodu, a niti smo imali zadatak sakupljati davljenike. Zarobljeno je mnogo razne tehnike, topova, mitraljeza. Pojedine čete i grupe boraca zarobljavaju mnogo neprijateljskih vojnika.

Daleko je još noć, pred nama je Vukovar, na udaljenosti od deset kilometara. Uslijedilo je novo naređenje: »Samo dalje, bez

stajanja, ne dozvoliti fricevima i ustašama da se srede, da predahnu«. Nema se vremena ni za odmor, čak ni toliko da se vojska nahrani. Poslije kratkog zadržavanja da se izvrši popuna municijom, nastavljamo dalje. Tempo napredovanja je takav da ni sami nismo svjesni tolikog učinka i veličine poraza nanijetog neprijatelju. I lijevi susjedi napreduju gotovo istim tempom. Čujemo i naše tenkove koji su pomogli u probouju u rejonu Tovarnika i dalje, prema Lovašu.

Na dva do tri kilometra od Vukovara, pred uzvišenjem sa nešto šume, neprijatelj nas zaustavlja. Zauzimamo položaje, jedinice iz borbenih kolona prestrojavaju se u borbene streljačke strojeve. Nijemci (čuli smo jaku detonaciju) ruše most u gradu, čime žele usporiti naše nadiranje. Tuku artiljerijom i minobacačima sa druge strane grada. Štite most, prilaze oko mosta, kako bi im zaštitnice mogle pružiti vremena za bjekstvo.

Mitraljeska ih četa potpomaže s uzvišice (nedaleko od grupe kuća) i malo iza pješadijskih četa, sa pogodnih položaja. Pada nekoliko granata u neposrednoj blizini naših »maksima«. Ranjena su dva borca, i ja sam lakše ranjen, u glavu, krsta i u nogu. Bolničarka Ankica pruža nam prvu pomoć. Previjene drugove, teže ranjene, upućuje u brigadno previjalište, a ja ostajem u četi, jer »četa se s takvim ranama ne napušta«. Mnogi u toku dana lakše ranjeni nisu napuštali borbene strojeve. Znali su da svaki izostanak (makar na nekoliko dana) uzrokuje vrlo teško stizanje ili nedolazak u svoju jedinicu. Radije su podnosili i veći napor, samo da su među svojim drugovima.

Još jednim napadom našeg i susjednih bataljona, uz podršku pridošlih tenkova slomljen je otpor neprijatelja pred gradom. Inženjerci su učinili svoje. Velike količine protivtenkovskih mina i mina iznenađenja oko prilaza mostu bile su otkrivene. Na drugim mjestima, na liniji povlačenja, neprijatelj nije imao vremena da ih postavi ni pojedinačno.

Tim dvosatnim zadržavanjem pred gradom Nijemci su osigurali koliko-toliko jednom dijelu svojih jedinica povlačenje iz grada. U snažnim naletima i pored vatre zaostalih neprijateljskih vojnika čete 2. bataljona izbijaju, zajedno s ostalim bataljonima, u predgrađe, i brzim manevrom probijaju se na drugu, zapadnu stranu Vukovara. Uz veliki ratni plijen zarobljavaju i 120 njemačkih vojnika.

Do kraja dana, 12. travnja, 1. proleterska brigada i druge jedinice oslobodile su: Mohovo, Opatovac, Notin i Sotin, a u 18 sati ulaze i u Vukovar. Odmah se nastavlja prema Borovu.

Oslobođenjem Vukovara, Vinkovaca i Županje, probijen je sremski front na cijeloj dubini i otvoren put naših jedinica prema Slavanskom Brodu i Zagrebu.

Nevin ŠPRLJAN

Драги Слобо и Драгане,

12. 5. 1945. године
Положај

Баш два дана пред почетак наше офанзиве, добила сам ваше писмо. Нисам хтјела да вам онда одговорим, јер сам била свесна да предстоје тешке и кржаве борбе, а шта знам шта ће се десити са мном, и зашто онда писати. Али данас, мада смо већ ослободили читав Срем, Славонију, Хрватску па чак и дивни Загреб ја вам пишем јер се осећам горда и поносна што сам ја учествовала у последњим али најтежим борбама за уништење фашизма. За месец дана наше офанзиве прешли смо око 400 км све пешке, под најтежим борбама, ти знаш како наш народ каже: »рањена звер се најжешће бори за спас свога живота« тако исто Нијемци, усташе и четници борили су се јер су веровали да ће успети да нам се одупру. Нису успели, јер се против њих бори народ, управо Титови војници се боре против њих а за свој народ. Слобо, ја бих тако желела да ви можете да замислите и да у својој души створите бар једну слику борбе у шуми, на чистом управо брисаном простору, уличне борбе или бар пробој сремског фронта. I

Ја ћу вам сад покушати да дам једну сличицу, пробој сремског фронта.

Већ два дана пред почетак офанзиве, зуцкало се кроз саобраћајнице и бункере да ће почети општа офанзива, великих размера. Борци и руководиоци су нестрпљиви, јер већ месец дана како су без смене на положају, боље рећи, како су, »живи закопани у земљу«. Саобраћајнице су дубоке два метра а толико уске да човек једва може да прође, онда бункери ископани у земљи и такође покривени земљом, улаз у те бункере је био кроз саобраћајнице, у бункеру смо и ватру ложили, спавали на слами, и тако даље. Свуда по саобраћајницама биле су ископане пушкарнице за стрелце, управо пушкаре, онда за пушкомитраљезе и за тешке митраљезе, тенковске пушке и друга оружја. Такође, по бункерима смо исписали паролe, кукурузом или чаурама, украсили зеленилом. V тим

бункерима одржавали су се часови, како војнички тако исто и политички, ту се такође учило и писати, пјевало и свирало. Али нико није волео да живи у земљи, сви смо једва чекали почетак офанзиве, били смо жељни, села и градова.

Зора је тек почела, али се ипак види да ће дан бити леп. Саобраћајнице су оживеле. Борци су под пуном ратном спремом, на њиховим лицима се огледа велика вјера у победу, а такође и нестрпљење, погледи су упрти у швапске саобраћајнице које су од нас удаљене мање од 400 метара. Стрелачке чете улазе у саобраћајнице које воде немачким положајима које су преко ноћи вредни борци ископали, те саобраћајнице воде отприлике 50-60 метара до швапских положаја. Цео наш штаб батаљона је на положају. Гледа се на сат, кад тачно у 4,45 сати отпоче наша артиљерија да бије брзом паљбом прво прву линију, па онда другу и трећу немачких положаја. Такође и са бродова на Дунаву су топови тукли непријатељске бункере. Све се затамнело, уопште се ништа није видело. После артиљерије, отворила се паклена ватра из свих аутоматских оружја. Ја сам се тада сетила Драганове жеље да испалим који рафал из »максима« и за његов рачун, и, заиста за Драганов рачун испалила сам за неколико минута 2.000 метака. И одједном из земље као да израста нешто, борци су јурнули, из стотине грла проломило се једно »ура!« напред пролетери! Ручне бомбе се бацају у бункере, саобраћајнице, ускаче се у њих, стројнице само штекћу, пушкомитраљези, ништа се више не чује, први ровови су заузети, иде се даље сад и други падају у наше руке, саобраћајнице су пуне лешева од фрицева, крв са земљом се помешала. Ми идемо напред, и трећа линија пада, пада прво село, иде се даље. Немци се предају, управо заробљавамо их, пада друго село, треће село и ево већ смо пред Вуковаром, улазимо у сам град и он пада, и већ смо у Борову, ту су »Батине« фабрике обуће, за први дан офанзиве под борбом прешли смо 35 км. Ја не могу да вам све опишем јер би се ту имало пуно и пуно писати, ви овде не видите ни камионе како горе, ни преврнута кола, ни распарчана људска тела помешана са коњском крвљу ни људски просути мозак и бедне фрицеве као заробљенике, а само да видите бедни ли су. Ми смо тога дана, управо мој батаљон, заробили око 400-500 фрицева.

И сваким даном смо имали све теже и теже борбе. Ви знате да је 1. пролетерска бригада на то навикла. Како сте ви, пишите ми? О свему шта учите и како слободно време проводите.

Од мене је за сада доста. Поздравите маму, бабу Јаноку, Јеју, Мирку, Милисава, Мишу, тетка Стојку, Милосава, Драгу, Милојку, Милесу, Витомира и његове.

Поздрави Којку, Смиљу, Јелу, Виду, Тању, Драгу и Брану, госпођа Милеву и попа Стеву.

Желела бих кад би ми они хтели писати.

Милош је добро, налази се у бацачкој чети истог батаљона, као делегат.

Ја вршим исту дужност. Много вас поздравља све ваша Милена.

Милена ВИЛОТИЈЕВИН

Пробој Првог батаљона у рејону Шаренграда

Подземни објекти које је изградила 1. пролетерска бригада на десном крилу сремског фронта, у ширем рејону Шаренграда, давали су изглед »подземног гарнизона«. Изграђени су бројни стрељачки ровови пуног профила у оквиру водних, четних и батаљонских рејона одбране, закони за пушкомитраљезе и митраљезе (митраљеска гнезда), платформе за минобацаче и артиљеријска оруђа (ватрени положаји), истурена стрељачка гнезда; саобраћајнице по фронту и дубини, и командно место склоништа за смештај људства, склоништа за позадинске јединице и установе, склоништа за коње артиљеријских јединица и др.

У тим објектима живело је, радило и борило се више хиљада бораца и старјешина.

Вишемесечни живот у таквим условима имао је утицаја на расположење бораца. Тај живот је толико додијао и дојадно да се на сваком кораку чула жеља за пробој и борбе.

Због недостатка потребних података о јачини, распореду, намерама непријатеља, пред фронтом бригаде, све су јединице организовале такозвано »хватање језика« ради добијања података о непријатељу. Због тога што нијесмо имали искуства за такве акције, трпели смо губитке. И најмања грешка у акцији плаћана је животом.

У завршној фази припрема за пробој фронта, предузете су разноврсне мере, како би све јединице биле спремније за нападна дејства и брзи продор у дубину одбране непријатеља.

После повратка из штаба 1. дивизије, где је примио заповест за пробој фронта, командант бригаде Јагош Жарић, након проучавања задатка, позвао је све команданте батаљона и старешине осталих јединица на своје командно мјесто ради саопштавања одлуке за напад.

Пред бригадом, на њеном правцу напада, налазе се један батаљон из састава 41. немачке дивизије, борбена група »Клотек«, вероватно јачине једног батаљона, и јединице усташко-домбранског састава. О непријатељу није било потпуних података ни у дивизији нити у бригади.

Из саопштене одлуке за пробој непријатељске одбране било је евидентно да се бригада постројава у борбени поредак за напад у два ешелона. Место и улога сваке јединице прецизно су дефинисани. Издајући задатке батаљонима, неуобичајено у дотадашњој пракси, командант бригаде је детаљно одредио и задатке четама и њихов начин дејства. Да би се постигла већа густина ватре и силина удара, сужена је ширина напада батаљона.

Ево како је дефинисан задатак 1. батаљона:

Први батаљон, ојачан четом аутоматичара, у три ешелона, напада у оквиру снага I ешелона бригаде. Подршку увођења батаљона у борбу пружиће сви митраљеци, минобацачи и топови бригаде, као оруђа за непосредну подршку. Напад ће се извршити на следећи начин: 2. чета ојачана четом аутоматичара са полазног положаја 70 м лево од горње ивице десне обале р. Дунав, лево, досадашња лева граница чете - има задатак, да енергичним јуришем, одмах након преноса арт. ватре у дубину, изврши упад у прве ровове, уништи непријатељске снаге у њима и без задржавања (ради уништења преживелих непријатељских војника и делова на предњем крају) продужи напад и овлада објектима у ближој дубини непријатељске одбране. Одмах иза 2. чете наступа чета аутоматичара, коју у борбу увести кроз стрељачки строј 2. чете, по избијању исте на другу линију ровова. То је I ешелон батаљона, односно његов први ватрени вал, како је тада речено.

Прва чета (II еш. бат-ватр.вал) кретаће се иза чете аутоматичара а њен командир увешће је у борбу кроз поредак чета које следи а на линији: с. Мохово - ј/и с. Ловас са задатком - да прошири створену брешу и изврши дубљи продор у систем одбране непријатеља и онемогући му организацију узастопног отпора.

Трећа чета (III ешел. бат-ватр. вал) кретаће се иза 1. чете а њен командир увешће је у борбу кроз поредак 1. чете на линији с. Сотин - к. 105, са задатком даљег брзог продора ка Вуковару.

Десно, батаљон се наслања на десну обалу р. Дунав а лево напада 2. батаљон наше бригаде. За везу са њим одговара 1. батаљон.

Трећи батаљон се креће на споју батаљона а у борбу ће се увести по накнадном наређењу.

Ноћу, уочи пробоја непријатељске одбране, све јединице I ешелона ископаће приближнице, што ближе непријатељским рововима прве линије и направити пролазе у препрекама.

У ватреној припреми напада, поред артиљерије, учествује авијација и артиљерија са бродова Совјетске дунавске ратне флотиле.

На правцу напада наше бригаде, непријатељ је организовао одбрану по систему уређених водних и четних чворова међусобно брањених добро организованим системом ватре. Поједине куће и салаше уредио је за кружну одбрану.

Предњи крај (линија ровова) одбране непријатеља протеже се паралелно са нашим положајем (линијом додира) на удаљености просечно 30-50 метара. Земљиште у зони напада бригаде мање више је таласасто, са смером пружања север-југ. Попречно у односу на правац напада бригаде. На правцу дејства, 1. батаљон има три растињем покривене вододерине, које се спуштају у Дунав.

Последње припреме за извршење пробоја завршене су ноћу 11/12. априла, када су ископани последњи метри приближница и направљен пролаз у препрекама непријатеља.

Тачно у 4 часа и 45 минута, 12. априла, отпочела је артиљеријска и авио-припрема напада. Земља је подрхтавала од експлозија артиљеријских граната, авионских бомби и бацачких мина. Гранате су падале на саме ровове непријатеља, од којих су наши борци у том тренутку били удаљени 10-20 метара. Од снажних експлозија, неколико наших бораца је контузовано и избачено из строја. Посебан ефекат на наше борце имало је дејство Совјетске дунавске ратне флотиле, јер са десног бока није постојала опасност за борбени поредак бригаде.

На знак две црвене ракете, испале у правцу непријатеља са командног места бригаде, артиљерија је пренела ватру у ближој дубини непријатељске одбране, а батаљони су силовито пошли у јуриш. Борци 2. чете 1. батаљона (први), бацавши ручне бомбе, и уз громогласне узвике »напред пролетери«, брзо су упали у прве ровове и рутинирано, као стари ратници, без задржавања око уништавања појединих жаришта отпора, муњевито су кренули у освајање сљедећих објеката. Морали су да савладају ровове, у којима су наилазили на разнешена мртва тела немачких војника.

Густина ватре и брзина покрета 2. чете нијесу дозволиле непријатељу да се прибере послје артиљеријске припреме. Борци су зналачки користили саобраћајнице које су водиле у дубину одбране и неуморно слиједили артиљеријске ударе у дубину. Када је чета избила у висини с. Мохово, командант батаљона је увео у борбу чету аутоматичара. Кроз стрељачки stroj 2. чете, чета аутоматичара са 120 аутомата, засула је непријатеља убитачном ватром, не дозвољавајући да ма шта

предузме у смислу организованог отпора. Чета је прешла преко склоништа, не обазирајући се што у њему још има војника.

Иза чете аутоматичара кретао се замјеник команданта батаљона Милош Журић. Он је наишао на врата склоништа, са пиштољем у руци. Не знајући колико се непријатељских војника налази у склоништу, позвао их је на предају. Изненађени и неспремни за борбу они су одложили оружје и предали се. Избројивши их, Журић се изненадио када је пред собом видио око 70 официра и војника.

Слично се десило када се група од 8 непријатељских војника предала, двојици наших бораца. У близини тог мјеста рањен је омладински руководилац бригаде, Милинко Вуксановић, који је након неколико дана, на своју руку, напустио болницу и дошао у бригаду.

Испред с. Мохово, десно крило ешелона наишло је на постављена минска поља у жбуњем обраслој вододерини. Мине су благовремено откривене, обиљежене и заобићене.

Ноћу 11/12. априла, 5. бригада 21. српске дивизије, на бродовима Совјетске дунавске флотиле искрцала је десант у рејону с. Сотин, с. Опатовац, к. 105, чиме је знатно ослабила одбрану непријатеља и поспјешила убрзан напад 1. пролетерске бригаде и, посебно 1. батаљона. Спајање дијелова 1. батаљона са дијеловима 5. бригаде, довело је до окружења усташко-домобранске јединице. Пошто није прихватила предају као рјешење, била је уништена.

У рејону с. Опатовац уведена је у борбу и 3. чета као трећи ешелон батаљона. Она је без застоја наставила гоњење разбијене групе »Бренер«, коју је била начела 5. бригада, не дозволивши јој да организује отпор.

Испред Вуковара, непријатељ је покушао да пружи организован отпор али је на ту линију стигао 3. батаљон, уведен у борбу као други ешалон бригаде. Непријатељ је успио само да поруши мост на р. Вука и да се пред 3. батаљоном, у паничном бјекству, повуче даље, у правцу Осијека. По ослобођењу Вуковара и Борова, бригада је добила наређење да промијени правац нападних дјјјстава. Отада је 1. батаљон углавном дјјјествовао у претходничким дјјјеловима.

С обзиром на карактер одбране непријатеља, сматрам да је избор правца главног удара и дубоко ешелонирање јединица бригаде и батаљона пресудно утицало на брзину сламања непријатељске одбране и успјешан продор бригаде ка Вуковару.

• Милутин Ј. ЈОВИЋЕВИЋ

81om »%тце Згетак...«

Iz galne Belegn(ce

Бтос, рг1 c1rħ1a\oj 8\c1lo8T1 зуесе, и /етипЈС! 8Gal?^a ħa^a-
 ђона шуопо је котанc1aп1; о оГап/луЈ, која се зе Г"АГМЈА:1
 ро ргЈрeт1Јeпoт р1aп1. C1eс!a11 зто р1aп: згаДгапа пет0^{e^}а ил-
 упЗeпја уци^аји oc1o/eo, за 8C\veга па Овцек, ра гауцаји ка Уи-
 коуаги, 8ри81aји зс па Тоуагшк, 1 c1a1је, ргeтa В1јe1јЈ-^{Вг"}
 скот... »2гтја бгeтa«!... кахе т1 ролако Мабап; ргауз гтци-
 ппа који, пајгас!, тогaтo 5ШС1. А т1 зто оуе сп/епе 8гЈ"^{е^}acе -
 1 ли рокага пазе ргауcе пазШрапја - зтг1oпoбпe 81гe1c, К°Ј^e ee
 1зe<л гтци 1 гакргзгШ рпси о »пасПјисИта«...

Њез је **ргоз1а** и **парге§пи**(от 18сек1уапји. Уoc! ттег^ Ј^e уee
рго1a21o c1a **паргаУ1** рго1аг кгог ħocИјЈкауи /лси 1 c1a иппби **роз1**;ау-
 лјeпe т1пe.

Мајгас!... Рогисткоу 8аг је рока/л\ао 1аспо ceħп ca\$^a ' ce-
 1гc1e5e1; рeг тјп1;а.

1Ј 1oт 1гeпикки 1z 1opу8к1ħ Гc1гe1a 1 т1пoБacaca 8иК^{ниo} Ј^e
 р1aтeп. 1/ угeНħ ceУ1 зик1јa1a је бтг1oпoбпa \a1га, 8[\aгај"^с.1 Р^{аn}
 као и гоуоујта пeргЈja1e1Јja, oħауцeтт eикит cНтoт 1 a^koук-
 1aпoт гpaзјпoт. Ргa^тo пaргe§п1o 1 гa/Нкијcтo и X.0) ħиc1
 зуаки cккpЈo/Јји, као c1a пaт зe oлyогиo ч1o(Јпи ибјји Ј oаји.
 Кагтaк 1/тeс1и пaб г пeрпja1e1Јja Н10 jег 50, 100 1 200 тe1^{ага} -^{a11}
 би »гaпa1e (aспo po§a<Зa1e бyoј cНј...

И **пaб1т** гоуоу1та ħиј1л **oc1** изМceпја, jег **пaт** зe poħe^A Р"^н-
 ħНгауа. **Опc1a бн** пeħoт, **1гпaс!** гоуоуа, гa§гe1e eзкac1гПe ^ШПА.
 КОЈЕУ1 БoтħагcЈeга oħгибауаН **бн** зe, бгисијис1 1o\агe ђo!11,3, пA
 пaсe!e гоуоуc... »**Шп**, 1a п уa1ја?«... cијeтo Мaбaпa и бyoЈoЈ
 ħНгтј. 1Ј ħпзисeт 1eли, eзкac1гд1e »Лoгтoудкa« тЈ{гa1јЈГ^{А1E} 5И
 пeтaскe **ггирe**...

2aдгтe1o је 1 бa рго1Ј\ш'cкe б1;гaпe. Опa, Мa8aпo\a »гтцa«,
 гaпјeпa 1 ħeбпa, ибpгaуНа зe. М1 1o oбeсaтo ceНт ħшeт ~
 гeт oc1§oуoг шјe oпaј ргe(Јaбпј1, jег гeб1;тa пeрпja1e1јбкe Р^a №^e
 бyе V18c тa1aкзaуa. Њзe уa/c1иНop1o\8Ц'o, и ^изИт &гтa^ч^{aтa1}
 и 1a1aб1тa, jоб пaрaс1a, a \a1га 1c8кјН aгШјeпјбкШ oгис1a P°51e-
 рeпo бe ргeпoб! и c1иħпи пeрпjaгeЦзкo^ ħoгħeпo§ гaзp<?гeс1a-

1z пaз1ħ гоуоуа, као гoјeуј, Ј/Јeси Уoc1oУ1 aи1oтa11c;^{ага} - ••
 б(гe1јaск1 з1;гoјeУ1 пaзШ ce1a 1 pизкoт11;гa1јeбC1 и8pгa\1ј^Ј^{5e}-
 («5aс1 је пa пaз гeс1!«, cијeт c1o зeħe). »MаpгeД pгo1e1eп! ЈuгГз!
 ЈЈгa... «

Uskačemo u prve rovove.

Sa levog krila, iz pošumljenog sektora, tenkovi T-34 promiču napred, nemilosrdno drobeći svojim gusenicama oruđe u trupla izbezumljenih hitlerovaca.

U bunkerima haos... Borba, uporna borba je nastavljena, uz uragansku paljbu pešadijskog oruđa, fijuk gelera, dvoboj ručnim bombama, prasak eksplozija... Po rasprskavanju njihovih ručnih bombi, stariji vodnik Milinčić je zaključio da je »kraj blizu«.

Prodiremo sve dublje u fortifikacijski sistem neprijateljske odbrane, »neprelazne«, kako su se hvalili nekad. Pod našim nogama krcaju bačene epolette i »firerova« odlikovanja. Ponegde nailazimo na napušten, bogato uređen bunker; na stolu ostala nedirnuta bela kafa, buter, kolači...

Časovi lete i mi letimo, poneti napredovanjem i ne znamo za umor. Nadiremo i ne primećujemo kada ode praskozorje i nastupi dan... Povremeno, nebo šaraju raketne kugle, koje se trepereći gase u visinama.

Već krstarimo saobraćajnicama. (U telu smo »zmije«. Koliko smo to želeli dan-dva pre, i u sebi, bez samohvalisanja, mislili: »To bi bio podvig!« Sad je sve obično).

Odjednom, pred nama iz ravnice, puče talasasto, brežuljkasto zemljište, zatvarajući nam vidik.

Iza nas još puca. Haubička zrna povremeno se rasprskavaju po neprijatelju... Još oko nas surovo gospodare suprotnosti neumoljive logike rata: prasak neposrednih detonacija, potmulo dobovanje dalekometnih topova, jauci, borbene pesme proletera, naše gromko »Ura« i švapski »forverts«. Grane rascvetalih stabala, ozarene zlatnožutim trakama, nestaju, bivaju zakriljene mlečnim dimom goruće slame. Smrad baruta otklanja prohladan vetrić što donosi i mirise proleća...

Oslobodismo malo naselje Mohovo.

Popaljeni starinski krovovi, puni mahovine, i ratom unakažene blatne kućice, što decenijama stoje tu. Nigde nikog od stanovnika. Na glavnom drumu za Vukovar, desetak »hrabrih grenadira«, uzdignutih ruku, smrtno bleđi, ponavljaju u bunilu: »Wir sind Francozen. Dojčland kaput, Hitler kaput... « Čuva ih snažan momak, Bosanac. Paleći cigaretu, on ležerno govori: »More nađe ih na tavanu one polusrušene štale! Eto, predadoše tri šarca«.

Prodiremo ka Opatovcu. Pošumljen predeo, ispresecan gustim pašnjacima, omogućio je neprijatelju da nas sačeka. Oko pola časa traje žestoka borba, sve dok se na protivničkoj strani ne pojavi prljavo bela krpa, u znak predaje. Delovi 3. austrijskog puka 14. divizije, sa zamenikom komandanta, pukovnikom Holsingerom, izlaze prašnjavi i preplašeni, slažući svoje oružje na gomile. Ukupno 135 ljudi - robota.

Njihove vodnjikave, beživotne oči nisu odavale ni traga ličnog ponosa, ni gneva zbog izgubljene bitke. Sa njihovih voštanih lica cerio se strah, što se graniči sa bezumljem. Tražili su milost: »otskora su« soldati, svi su »radnici«, imaju »dosta« dece, po neki je i »komunista«.

U prolivenoj krvi, zdrobljenom metalu, u krpama, mesu, lebdela je u prostoru, u vremenu, agonija »više rase«, pad »nadjudi«.

Probijena je i pređena linija utvrđenja. »Ne rekoh li ti«, smušio se komandant Jagoš, »da ćemo zgaziti Zmiju Srema... «

Zadihani, oznojeni, stajali smo pod jednim napola sagorelim voćnjakom. Povetarac je razvlačio zaostalo pramenje dima. Dolazilo je proleće, istinsko proleće dobroj sremskoj zemlji.

Bitka je tutnjala u daljini. A pred nama je Vukovar...

Vladimir BULJAGIĆ

Nezadrživo gonimo neprijatelja

Tačno u pet časova, dat je raketom znak za juriš. Tada je cio bataljon iskočio iz rova i složno krenuo u nezadrživ juriš, uz gomoglasno »ura!« i paljbu iz automata. Brzo smo stigli do prepreka od bodljikave žice, kroz koju smo napravili prolaze. Na djelimično neutralizovanom minskom polju nekoliko boraca je poginulo i ranjeno.

Artiljerija je prenijela vatru po dubini neprijateljeve odbrane. Uskoro smo uskočili u rovove, iz kojih je odstupio znatan broj neprijateljskih vojnika. Nekoliko prvih zarobljenika, izlazeći iz rova s rukama uvis, prestrašeno viču »kaput, kaput!« (izgubljeno). Nailazimo i na leševe poginulih. U nezadrživom naletu, zauzemosmo sve tri linije rovova i saobraćajnica. Stigosmo blizu jednog topa, postavljenog u čestaru, na obali. Pored njega stajao je usamljeni artiljerac. Branko Milić ispali na njega kratak rafal i baci bombu. On trkom odstupi, ostavivši minirani top, koji uskoro eksplodira. Ubrzo se nadosmo na otvorenom prostoru. No, baš tada, na naše iznenađenje, neprijatelj sa jedne šumovite dunavske ade pozadi nas, otvori mitraljesku vatru na 1. četu, koja je napredovala obalom Dunava. U isto vrijeme, jedna naša artiljerijska granata eksplodira u našoj blizini. Odmah dadasmo ugovoreni znak da artiljerija prebaci vatru na adu. I nakon druge ispaljene granate, neprijateljev mitraljez učuta. Najedanput se nad neprijateljem pojaviše naši avioni. Svaki od njih je prvo izbacio teret manjih bombi, a zatim je, u brišućem letu, neometano, mitraljirao neprijatelja, koji se u neredu povlačio.

Naši borci brzo i nezadrživo gone neprijatelja. Na više mjesta zarobljavaju veće ili manje grupe vojnika. Već smo prošli Mohovo i Lovaš. Neprijatelj odstupao, pod borbom, na cijelom frontu. Naše jedinice na lijevom krilu su takođe duboko prodrle i ostavile za sobom onu veliku baru, u rejonu Svinjarevaca, koju smo zimus, u nastupanju, gazili po mraku i snježnoj vejavici i pod snažnom vatrom neprijatelja. Dragocjeno je bilo i dještvo naših tenkova na lijevom krilu. U naletu zauzimamo prvu liniju, u drugom odbrambenom pojasu. Neki neprijateljski vojnici su se stro-poštavali niz strmu dunavsku padinu da bi izbjegli zarobljavanje. Ne gubeći vrijeme u pretraživanju obale, hitamo naprijed.

Cilj nam je da prodremo što dalje. Zarobljenici nas obavještavaju o onim njihovim dijelovima koji odstupaju. Iz saobraćajnice ugledasmo, u tom drugom pojasu, vod vojnika na otvorenom prostoru, u vinogradu pored nas. Imali su maskirne mreže na šljemovima. Pozvao sam ih na predaju riječima koje sam znao: »Kommen Sie zu uns, kommen Sie hier!« (Dođite k nama, dođite ovamo!) Poslije kratkog međusobnog dogovaranja, počеше oprezno da puze prema nama. Zatim ustadoše i dođoše pred naš rov, odložiše oružje. Neki od njih bili su lakše ranjeni i previjeni.

U daljem nadiranju, naiđosmo na pojačani otpor neprijatelja iz druge rovovske linije. Njegovi dijelovi koji su se nalazili ispred nas brzo se uvjeriše da je uzaludan svaki njihov otpor. Zato istaknuše i bijelo platno, u znak predaje. Na naše iznenađenje, iz rovova izadoše ustaše i predadoše nam kompletno naoružanje. Nastavljajući nadiranje bez otpora, uskoro naiđosmo na dijelove 5. brigade 21. divizije, koji su, prethodne noći, izvršili desant preko Dunava, između Sotina i Opatovca. Potpuno smo ovladali i drugim pojasom neprijateljeve odbrane. Front je probijen po cijeloj dubini.

Nešto iza podne, zajedno sa jednom jedinicom 21. divizije, oslobodismo Sotin. Već smo prešli u Slavoniju, nastupajući prema Vukovaru. Pred večer smo ušli u Vukovar. Prošavši periferijom grada, s lijeve strane, izbismo uskoro na rijeku Vuku, koja se nije mogla pregaziti. U blizini nije bilo mosta, ali na obali zatekosmo jedan čamac, koji iskoristismo za grupno prebacivanje 1. čete. Pošto se prikupismo na suprotnoj obali, nastavismo nastupanje, iako smo bili dosta umorni. Bataljon je imao kraći odmor tek u toku noći, u oslobođenom Borovu. Naše artiljerijske jedinice nijesu mogle da nas sustižu ni da prate naše napredovanje. Prešavši pod borbom oko 40 kilometara u toku prvog dana ofanzive, mi smo postigli takav nepredviđeni tempo i domet napredovanja koji su zaista za divljenje.

Probojem sremskog fronta, naše su jedinice, uz velike žrtve, učinile pravi podvig i izvojevale veličanstvenu pobjedu.

Sa dostignute linije smo sjutradan, 13. aprila, promijenili pravac napredovanja, nastupajući opštim pravcem na zapad, pa zatim na jugozapad, kroz srednju Slavoniju. Prolazimo pored poduže kolone njemačkih zarobljenika, koja se kreće u našu pozadinu. Pred nama se već ukazuju brežuljci i šumoviti obronci Krndije i Dilja. Očekuju nas žestoke borbe, jer je neprijatelj ipak izvuкао znatne snage. Poslije kraće borbe ispred Čaglina, gdje zarobismo nekoliko domobrana, 17. aprila smo dospjeli na cestu koja vodi za Kulu i Pleternicu. Prva četa je posjela položaj kod jedne ciglane, ispred Kule. Na položaju smo postavili i dvije protivkol-

ske puške, koje su nam bile pridodate. Odjednom se pojavi na cesti jedno vozilo, koje se kretalo prema nama. Jedan puškomitraljezac je otvorio vatru, ne čekajući da se vozilo dovoljno približi. Vozilo se odmah zaustavilo. Iz njega izadoše tri vojnika. Jedan od njih zauze položaj u jarku pored ceste, a druga dvojica, s rukama u vis, počеше da idu natraške u pravcu odakle su došli. Onaj koji je bio u jarku pokušao je da se probije jarkom kroz naš položaj, vičući »forverc« i pucajući iz pištolja. Ubrzo je poginuo, a druga dvojica su se predali. Predajući se, jedan od njih je ponavljao: »Nicht Ustascha«, iako je bila očigledna njegova vojnička pripadnost.

U međuvremenu, pristigoše i druge dvije čete. Neprijatelj još nije znao da smo izbili na cestu i upali u njegov raspored. Desno od nas kretala se po polju požeške kotline povećá neprijateljska kolona. Naša artiljerija ju je zasula vatrom i ona se razbježala. Kada je pristiglo pet-šest kamiona, jedan dio vojnika je uskočio u njih i brzo odstupio. Druga neprijateljska kolona kretala se bočno od nas, takođe prema Kuli, kao i mi. Kada smo jedni druge primijetili, nastao je obostrani juriš na malo uzvišenje pored ceste. Neprijatelj je bio bliži, pa je uspio da prije zauzme dominantni i povoljniji položaj na groblju, na ivici sela. Razvila se borba, u kojoj sam ranjen, a zatim prenijet u bolnicu.

U dosadašnjim borbama zarobljen je veliki broj vojnika. Osim toga, zaplijenjene su znatne količine oružja i druge ratne opreme. Bataljon je bez odmora nastavio nastupanje na zapad.

Muhamed OSMANAGIĆ MEDO

OPm

Осам Станишића

О 1. пролетерској и њеним борцима има много неиспричаних прича. Од заорава би свакако требало отети имена осам Станишића, браће и рођака, бораца 1. батаљона. Били су, пролетери, у дословном смислу ријечи - храбри борци, прекалени бомбаши, пушкомитраљесци, водници и командири - Марко, Филип, Крсто, Перо, Јово, Нико, Душан и Крсто Ников.

Сви су стасали у шкртим и суровим подловћенским точилима. Расли су у истим условима, а са истог непресушног врела напајали се чојством, јунаштвом и другим врлинама, одвајкада његованим у овом кршу. Свима је био исти животни пут - од сељачког дјечака до узорног борца. Свима је био истовјетан и крај - изгинули су у првим јуришним редовима.

У огњу борбе сви су постали чланови Комунистичке партије. На дјелу су доказали да су заслужили то признање, и другима су служили за примјер.

Позив КПЈ на оружани устанак и плотуни тринаестојулске зоре нашли су их на зборном мјесту, одакле су пошли у ослободилачки бој. Вихор борбе и ратна срећа, који се поиграва и с јаким и са слабим, са великим и са малим, упутили су их, краћим или дужим стазама, истом циљу. Њихови путеви су се састали у 1. пролетерској бригади, челном одреду наше револуције. У страшним окршајима падали су један за другим. Колико су били страшни ти окршаји свједочи чињеница да се седморици изгинулих није могао ни гроб обиљежити. Заједничка гробница им је родна груди, а споменик њена слобода.

У прољеће 1942, Врховни штаб је упутио 1. батаљон из Фоче у Црну Гору. Усиљеним маршем стигао је преко Дурмитора и Сињајевине да би, као искуснија јединица, помогао борбу наших снага у Црној Гори.

Више од мјесец дана вођене су непрестане борбе са четничким хордама. У најкрвавијој борби, 18. маја, на Вечериновцу код Мојковца, погинула су двадесет и два борца из батаљона. Међу погинулима био је и Марко Ников Станишић Стари. Један од организатора устанка у општини и један од првих

чланова КПЈ у Маинама. У свему, горостасна фигура коју су красиле најлепше људске особине. Познат као јунак у борбама од Пљеваља, преко Романије, Игмана, Дурмитора и Сињајевине, он је, на Вечериновцу, иако тешко рањен, наставио борбу, заједно с батаљоном, против бројнијих издајника који су из италијанских магазина били добро опремљени.

На Марково мјесто у строју батаљона стигли су други Станишићи. Као да се грабио да што прије наплати дуг од крвника, први је пао његов синовац Крсто, један од првих скојевских и омладинских руководиоца у Маинама.

Три дана послје десанта на Дрвар, 28. маја 1944, док је 1. пролетерска дивизија, као заштитница Врховног штаба, разбијала њемачки обруч на линији Млиниште - Дрни потоци, у Босанској крајини, у крвавом јуришу бригаде, пао је, као пушкомитраљезац, Крсто Јовов Станишић. Његово тијело остало је у гомили лешева »Принц-Еуген« дивизије.

Битка код Г. Вакуфа и Прозора била је у пуном јеку. Непријатељ се свом жестином оборио на 1. пролетерску дивизију. Деветнаестог јуна, испод Зец-планине, у близини извора Врбаса, погинуо је пушкомитраљезац Перо Буров, по природи миран и ненаметљив борац, али један од оних који су као камен станац остајали на борбеним задацима и чије оружје никада није заћутало.

На Сремском фронту, извршавали су последњи ратни задатак преживјели Станишићи. Пространа сремска равница постала је заједничка гробница хиљада бораца из скоро свих крајева Југославије. Снабђевен савршеном техником, непријатељ се био добро укопао.

На прилазима селу Оролику, на путу за Винковце, 1. батаљон је 10. децембра јуришао на утврђене њемачке положаје. За два дана је изгубио готово половину бораца. У линији одбране нарочито се истицало упориште код салаша. Задатак да се оно, послје минобацачке и артиљеријске припреме, ликвидира јуришем, по сваку цијену, добио је вод Јова Никова Станишића. У сумрак тог дана, требало је да се, послје заузећа салаша, испали црвена ракета, као знак да је упориште ликвидирано. Вод је пошао у јуриш. Падали су борци један за другим. Постојани водник није се обесхрабрио. Он је сам стигао до циља и испалио ракету, што је био знак за општи јуриш. Али је ту и сам пао.

Ускоро послје Јовове погибије, услиједио је веома јак противнапад Нијемаца. Пролетери су успјели да са Јове скину оружје и Орден за храброст, да узму његову легитимацију, коју је издао 1. пролетерски корпус, и спомен-књижицу, коју

су добили учесници у бици за ослобођење Београда. То је била сва имовина јунака. Замолио сам Крста Никова Станишића, тада замјеника командира 2. чете, да узме и чува Јовова документа, јер му то и припада, као најближем братственику. Он је то прихватио.

Између села Чековци и Његославци налази се велика баруштина. Скоро цијела 1. пролетерска дивизија ангажована је, 14. децембра на форсирању те препреке, која је била једно од најкрвавијих попришта на Сремском фронту. Као претходница, упућена су три батаљона бригаде. Њихов је задатак био необично тежак. Газећи блато и воду до појаса, а на неким мјестима и дубље, многи нијесу успјели да изађу на другу страну. Прелазак се ипак ширио метар по метар, а послије поноћи постављен је понтонски мост од приручних средстава, преко кога су брже убациване свјеже јединице.

При поновном формирању 5. батаљона, у тек ослобођеном Београду, за командира једне чете упућен је из 1. батаљона Филип Буров Станишић, један од најхрабријих бораца 1. пролетерске. Наредбом штаба Првог пролетерског корпуса похваљен је за изузетну храброст, нарочито у борби код Мркоњић-Града, када је својом упорношћу спасио болницу од изненадног напада непријатеља. А те ноћи, између 14. и 15. децембра, када је 5. батаљон убачен да брани мостобран, као да је предосјећао да је то његова последња ноћ, Филип се упутио поред стрељачког распореда 1. батаљона да би видио ко је још жив од његових другова. Пошто смо се на брзину поздравили, он је, на челу своје чете и свог батаљона, похитао на свој последњи борбени задатак. Те ужасне ноћи, на залеђеној равници, где је снијежна вијавица заклањала видик, без икаквог оријентира, и прекаљеним и искусним ратницима, какав је био Филип Станишић, није се било лако снаћи. Наишао је на њемачког официра који је, такође, провјеравао распоред и стање своје јединице. Њихови знаци распознавања били су истовремени рафали из аутомата. Пали су један до другог. То је био и знак батаљону да је дошло до сукоба с непријатељем.

У зору 15. децембра, Нијемци су извршили жестоке противнападе да би нас натјерали у воду. Главни удар био је усмјерен на положај 1. батаљона. При дневној свјетлости, непријатељ је могао боље да употрејеби своју технику. Тада смо се први пут суочили с бацачима пламена, које су Нијемци почели да употребљавају. Развила се огорчена борба, прса у прса. Стрељачки стројеви повијали су се час на једну, час на другу страну. У том кошмару, пао је Крсто Ников Станишић, замјеник командира 2. чете. Он је, као и у многим дотадашњим

борбама, храбро и умјешно, личним примјером, водио своје борце. Том приликом и ја сам тешко рањен - спасио сам се захваљујући храбрости и пожртвовању преостале двојице Станишића - Душана и Ника, који су ме извукли испред самих Нијемаца. Истог дана, на положај гдје се налазила хируршка екипа дивизије, дошао је, као рањеник, да ме обиђе Душан Станишић. Његова рана није изгледала тешка, а пошто је од раније био навикао на рањавање, на њу се није освртао. Но, као да се смрт била завјерила да не мимоиђе Душана Станишића. У једној од дугих колона рањеника, које су се кретале са Сремског фронта ка Новом Саду, Београду и другим болничким центрима, престало је да куца срце и Душана Јовова Станишића. До ког мјеста и када је стигао као рањеник тај храбри пушкомитраљецац, десетар и водник до данас није утврђено.

Између 15. и 16. децембра, на положају бригаде било је као и претходне ноћи. Иако на веома ограниченом простору, бригада је упорно бранила мостобран. У строју 1. батаљона остао је само један Станишић - Нико Крстов, командир вода у 3. чети. У његовом батаљону, не само што више није било Станишића него су били изгинули и сви остали борци из наше општине. Те крваве ноћи, коју је провео на мостобрану, када је смрт била свуда присутна, Нико није тражио заклон. Другови нијесу могли да га смире. На интервенцију штаба батаљона, сјутрадан је прекомандован у штаб бригаде за командира заштитног вода, да би бар он, једини од осморице Станишића, остао жив. Но, смрт је и њега стигла, кад ју је најмање очекивао - погинуо је марта мјесеца, код Ердевика.

У последњој борби коју је водила 1. пролетерска бригада, код Врбовеца, почетком маја, код погинулог Нијемца пронађена су лична документа, ордени и легитимације Крста и Јова Станишића. Тај трофеј Нијемац је брижљиво чувао, скоро пола године. Ратни дописници слали су последње извештаје својим редакцијама. »Борба« је тих дана, поводом тог случаја, објавила чланак под насловом »Принц није стигао да однесе трофеј у Њемачку«.

Рат је завршен и дуго очекивана побједа је дошла. У 1. батаљону више није било Станишића. На њихове гробове нико није положио цвијеће. Њихова вјечна пребивалишта су гробови незнатних јунака. Ти гробови не зову на освету. Сваки се безброј пута сам осветио. Они траже да се њихово дјело не заборави.

Рако ДУЛЕТИЋ

Борбе код Пожешких Сесвета

Из ратног дневника

15. април 1945.

Трећу ноћ после пробоја преноћили смо у једном лепом хрватском селу, код Осијека. Нас 77 другова распоредили смо у једну домаћинску кућу, где су нас срдечно дочекали. Домаћин куће, старији човек, каже нам да је и један његов син у нашој војсци. Био је предусретљив, дао нам је сламу за спавање, а његова жена и ћерка спремиле су нам супу и пржену сланину са луком, па смо се добро окрепили.

Пробудио сам се у 5 часова. Дан је облачан, а лево и десно чује се топовска канонада. Доручковали смо и припремили се за покрет. Захваљујемо се фамилији, а они нас испратише до на крај села. Кренула је цела бригада.

Кретали смо се брзо, без борбе. Стигли смо у село Горјане, где нас народ поздравља као ослободиоце. Пролазимо кроз села Кучајне и Мандићевац, у која су партизани долазили и раније. На зидовима се виде писане паролe, које су Немци и усташе брисали. Мештани се радују нашем доласку, али већи део жена је у црнини. У овом селу је доста попаљених кућа. Причају нам мештани да су их Немци и усташе стално палили од 1941. године. Сада су, кажу, дошли из збегова, где су се били склонили од зликоваца.

По селима пасу млада гушчад, пилићи, свиње, а поље зелено, па ме све потсећа на мој родни крај код Смедерева, на моју кућу и фамилију.

Крећемо се даље. Мало станемо да се одморимо, па онда све брже. Наишли смо на велику шуму, својину ћаковачке цркве, која захвата огроман простор. Предео таласаст, а шуме разне, високе и старе стотинак година. Дошла је до нас и вест да је Црвена армија заузела Беч. То нас је много обрадовало, јер се већ назире крај рата.

Смркло се. Дошли смо до једног села и одатле крећемо пругом уског колосека до места где су, између два брда, Немци и усташе давали отпор. Ту смо ископали ровове и били целу ноћ у заседи. Лево и десно од нас били су 2. и 3. батаљон наше бригаде.

16. април

Ведро и прилично топло. Вратио сам се из патроле. Требало је да ухватимо везу са суседном јединицом, али нисмо успели. Предала су нам се три домобрана, а двојицу усташа смо ухватили. У раним јутарњим часовима, поново се развила борба лево и десно од нас. Усташе су упорно браниле село а нас су тукли јаком минобацачком ватром. Најзад, сломљен је њихов отпор. Доста усташа је заробљено. Кренули смо напред и наишли прво на једно мало село са железничком станицом, коју су раније срушили партизани. Наставили смо наступање стрељачким стројем преко њива, обраслих густом травом и коровом.

Када смо претрчавали преко једног брега, према селу Бектешу опазили су нас Немци и обасули минобацачком ватром. На срећу, нико није страдао. Истовремено смо опазили на путу испод села неколико немачких камиона. Наш противколац је опалио неколико пута по њима. На једној раскрсници, читам на табли: Осијек 65 км, Плетерница 18 км.

Наступали смо преко салаша, а један камион са Немцима кренуо је према нама, не знајући да смо то ми. Наш митраљез »Максим« брзо их је средио. Убили смо три немачка официра и једног лекара и запленили много санитарског материјала.

17. април

После поноћи је било тако хладно да сам устајао и ишао до топа противколца, у шанцу, да се грејем, покрај добро прикривене ватре. Ујутро је освануо леп сунчан дан. Десно од нас води се велика борба. Тога дана дошло је до страшне борбе на сред Пожешке котлине. Ту смо били неко време, па преко њива прилазимо селу Сесвете, поседамо нови положај. Мало се задржавамо и полазимо друмом ка Плетерници. Са друма смо ускоро скренули опет према селу. Покушали смо да у стрељачком строју изађемо уз брег, чак смо почели и да се укопавамо. Ту смо, у воћњаку, поставили наш бацач. Десно испред нас, повлачиле су се немачке колоне. Наша артиљерија и бацачи а нарочито аутоматичари тукли су их брзом паљбом. Немци су најзад попустили. Ипак један полицијски батаљон се пробио, али је касније налетео на 3. батаљон где је уништен.

Цео дан смо били у акцији и покрету. Било је опасно. Намучили смо се, али смо били задовољни, што је глава остала читава.

Цела комора једне крупније немачке јединице, са топовима, бацачима, митраљезима, са неколико аутомобила, већом количином муниције, одела, хране, била је заплењена. Остали су свежи трагови немачке војске, која је одступала у паници. На месту где је уништена немачка колона било је много војне опреме, разбацане по путу и јарковима. Видео сам много мртвих немачких војника. Наши борци узимају од плена што им се свиди: пушке, муницију, торбе, обућу, одећу. Многи су сасвим оденули немачку униформу.

Бригада је кренула ка Сл. Пожеги, али је наређено да се врати и иде у напад на Плетерницу.

Чедомир СТАНОЈЕВИЋ

Ranjen i treći put

Među borce bataljona »Garibaldi« stigao sam početkom novembra 1943. godine. Samo nekoliko dana ranije pobjegao sam iz nemačkog zarobljeništva za vreme napada jedinice jugoslovenskih partizana između Zenice i Travnika na voz koji nas je transportovao za Nemačku.

Dodeljen sam IV četi kao kurir jer sam, prema mišljenju ostalih, »bio veoma spretan, siguran u sebe i simpatično spadalo«. U Magalj Dolu, nedaleko od Mrkonjić Grada, 3. aprila 1944. onog dana kad se proslavio bataljon »Garibaldi«, držao sam se dobro i hrabro, ali sam se ozbiljno izložio opasnosti da stradam od neprijateljskih zrna. Kasnije sam prešao u komandu bataljona kao starešina kurira a zatim mi je poverena komanda nad jednim vodom. Tokom borbe za oslobođenje Beograda, 18. oktobra kod Narodnog pozorišta, kad sam za trenutak ostao sam da svojim mitraljezom zadržim neprijatelja i omogućim četi da promeni položaj, bio sam pogođen u levo rame. Tada mi je komandir čete rekao: »Retko se može videti čovek koji toliko malo obraća pažnju na ranu a toliko žali što ne može da nastavi borbu.« Kad sam krenuo da mi ukažu lekarsku pomoć, pozeleo mi je da se brzo vratim. »Naravno«, odgovorio sam mu.

Mada se još nisam sasvim oporavio, pobjegao sam iz bolnice da bih se vratio u borbu. U međuvremenu, bataljon »Garibaldi« se spojio s bataljonom »Mateoti« iz 3. krajiške brigade, stvorivši tako »italijansku« brigadu 1. proleterske divizije. Postavljen sam za komandira čete u 4. bataljonu »Fratelli Bandiera« i učestvovao u ofanzivi u Sremu.

Nisam bio mnogo vičan komandovanju, ali zahvaljujući pomoći pretpostavljenih, dobroj volji i iznad svega iskustvu na bojniom polju, dobro sam se snalazio i sticao sve veće poverenje svojih ljudi. U borbi za oslobođenje Tompojevaca u prvoj polovini decembra ponovo sam ranjen, ali sam mirno, sam otišao u bolnicu. Izuzetno sam lako podnosio rane i posle nekoliko dana vratio sam se u jedinicu s metkom u telu. Moja četa, treća, postala je jedna od najboljih, ne ispoljavajući ni u jednom trenutku neod-

lučnost ili klonulost duhom. Odlučio sam da prkosim smrti, a ona me je, zadivljena mojom odvažnošću, štedela.

Posle iscrpljujućih borbi i teških gubitaka, tražio sam desetak ljudi za svoju četu. Komandant bataljona mi je obećao pojačanje, ali mi je rekao da se prvo moramo odmoriti. Odbio sam da poslušam njegov savet i zatražio da mojoj četi bude povereno zauzimanje jedne važne kote nedaleko od Brèzovea. Poželeo mi je sreću, a ja sam mu odgovorio: »Videćemo se u zoru na koti.« U napad smo krenuli noću, ali smo i pored žestoke vatre izvršili svoj zadatak i zauzeli kotu... Međutim, tu sam ranjen i treći put.

Amadori AMADRINO

Од Борова до Плетернице

Батаљони 1. пролетерске бригаде 12. априла сломили су одбрану непријатеља на предњем крају и продрли више од 30 км у дубину његовог распореда и ослободили Борово. Око 18 часова слиједећег дана напуштамо Борово. Наступамо прво према Осијеку, а затим према Винковцима (на маршу, штаб бригаде сазнаје да су у рејону Осијека стигли дијелови 3. армије). На правцу наступања, уз слабији отпор непријатеља, наши батаљони избијају на линију: Кораг - Ласлово. Ту сазнајемо да су у поподневним часовима 21. и 28. дивизија ослободиле Винковце. Тиме је завршена сремска операција.

У међувремену, нијемачки 34. корпус организовао је одбрану на линији: Горјани - Баково - Стриживојно - Јаруге - р. Сава, с намјером да задржи наступање наших јединица ради извлачења својих снага из долине р. Босне према Славонском Броду и Загребу. Ми у батаљону то нисмо знали. Али смо били сигурни да крећемо ка коначној побједи и да нас више ништа не може зауставити. Знали смо да нас жељно очекују хиљаде села и десетине градова. Журили смо да им што пре дођемо. Знали смо, да нас на том побједоносном путу очекују жестоке борбе и жртве.

Јединице 1. пролетерске бригаде, у свом наступном маршу, стижу 14. априла у рејон Горјани, Баковачка Сатница и Томашанци, а у предвечерњим часовима 1. и 2. батаљон долазе у додир с непријатељем, и то:

- Први батаљон у рејону с. Горјани, а

- Други батаљон у рејону с. Томашанци и с. Баковачка Сатница.

Други батаљон, ступивши први у борбу с непријатељем, брзо га разбија, а наш Први батаљон улази у с. Горјане уз мање чарке. У селу наилази на напуштене уличне барикаде намијењене за противтенковску одбрану. Према казивању мјештана, непријатељ се повукао на пола часа пре нашег доласка.

Код већине наших јединица преовладавало је мишљење да су главне непријатељске снаге већ потучене у Срему и да непријатељ неће бити у стању да пружи јачи отпор на правцу

нашег наступања. То нас је скупо коштало. Слиједећег дана настављамо са гоњењем непријатеља правцем: Баково - Плетерница - Славонска Пожега. Правац који је изводио ка Плетерници и Славонској Пожеги, затварале су усташке полицијске снаге на линији: с. Сапна - с. Кнежевац - с. Мигаловци и с. Рушево.

Јединице 1. пролетерске бригаде су око 19,00 сати избиле испред ове линије. Немајући стварне податке о распореду и јачини непријатеља, штаб бригаде наређује Првом и Другом батаљону да протјерају непријатеља, и то: 1. батаљон из с. Чаглина, а 2. батаљон из с. Дарковца и с. Сапна.

Батаљони су уведени у борбу без одговарајуће артиљеријске припреме и разрађеног плана садејства.

Испред предњих дијелова 1. батаљона послије краће борбе непријатељ се повукао из с. Чаглин. Ту смо преноћили уз обезбеђење од с. Кнежевац, с. Мигаловци и с. Милан Луг. Други батаљон је такође присилио непријатеља на повлачење из с. Сапна. У току целе ноћи 15/16. априла, водио је жестоку борбу за с. Дарковац, које ослобађа око 05 сати.

У јутро 1. батаљон самоиницијативно креће правцем: с. Милан Луг - с. Пореч - с. Кула. У с. Милан Луг срели смо се са штабом бригаде и добијамо задатак да продужимо наступање започетим правцем и ослободимо с. Кула, а затим пресечемо одступницу непријатеља из с. Градиште и с. Бектеж, које ће напасти 2. батаљон, ојачан 3. четом нашег батаљона.

У додир са непријатељем долазимо испред с. Бектеж. Обилазимо га са јужне стране, усмеравајући напад на с. Кула. Непријатељ се послије краћег препуцавања повукао из с. Пореч. Тада главне снаге усмеравамо на с. Кула. Засули смо непријатеља убитачном ватром из аутоматског оружја ПАМ »ДШК-а« и водом ПТ-топова. Након петнаестак минута ураганске ватре и наших јуриша Кула је ослобођена. Нашим уласком у село наишли смо на један старачки пар, којег су непријатељски зликовци заклали. По казивању неких, то су доживјели зато што нису хтјели да напусте своје огњиште. Узимањем с. Кула, трг. 178 (Циглана) батаљон је извршио пресијецање одступнице непријатељу из с. Бектеж и Кутјево у правцу с. Плетерница. Организовали смо кружну одбрану од евентуалног напада непријатеља са праваца: Кутјево - с. Кула са другом четом, ПАМ четом »ДШК-а« и водом ПТ пушака, а са првом четом и водом ПТ топова од с. Бектеж, гдје је други батаљон са нашом трећом четом водио огорчену борбу са непријатељским снагама.

Око 16,00 сати 16. априла неколико њемачких официра покушава да се извуче од Кутјева за с. Плетерницу санитарским колима. Наше јединице у рејону Циглане су их сачекале и уништиле.

Следећег дана око 04 сата, са нашег командног мјеста (трг. 178) осмотрили смо да се са јужних падина пл. Крндија, западно од с. Кутјево, непријатељска колона (Нијемци, усташе и домобрани) спушта ка нашим положајима. Одмах смо усмјерили стрељачки строј 1. и ПАМ чете »ДШК-а« према десном боку те колоне. Командири оруђа минобацачке чете посели су најповољније положаје и заузели елементе на нишанским справама. Извијестили смо штаб бригаде о појави непријатељске колоне чије се чело приближило к. 220, југозападно од Кутјева. У међувремену, на наш положај долазе замјеник команданта бригаде Војо Абрамовић и политички комесар бригаде Комнен Жугић. Издају ми наређење да са батаљоном кренем у претходницу бригаде, правцем: с. Кула - Славонска Пожега. Показујем им непријатељску колону која се спуштала са пл. Крндије. На наш положај стиже и командант бригаде Јагош Жарић. Пожурује нас да што прије кренемо с батаљоном према добијеном задатку. За уочену колону каже да су то славонске јединице које су ослободиле Нашице.

Од с. Бектеж и с. Кула према Циглани крећу се у маршевској колони бригадна артиљерија, санитар и комора. Први батаљон почиње образовати маршевску колону на путу код Циглане. Одједном се непријатељ огласи артиљеријском ватром по колони батаљона и његовом дотадашњем положају. Брзо се развијамо у стрелце и постављамо се југозападно и западно од пута с. Кула - с. Бјелишевац. Једна јача група Нијемаца усмјерила се на колону бригадне артиљерије, пресијеца је и продужава ка с. Михаљевци - с. Бук - с. Кадановци. Сада се у долини Кутјевске ријеке и на путу Кутјево - с. Бјелишевац развила огорчена борба. Други батаљон је напао непријатељску колону по читавој дужини њеног лијевог бока, а Први батаљон без 3. чете зауставља његово чело колоне. Након двочасовне борбе, непријатељу је пошло за руком да се мањим дијелом пјешадије пробије до с. Томиновци, гдје га прихватају камиони који су дошли из Славонске Пожеге.

У долини Кутјевске ријеке непријатељ је оставио много мртвих и рањених, читаву комору, артиљерију са муницијом и другу ратну опрему.

Прикупљање тог ратног плијена препуштено је јединицама које су наступале иза нас.

Око 17,00 сати први батаљон без 3. чете добија задатак да нападне непријатеље у с. Косинци и с. Пожешке Сесвете. У

напад на ова мјеста упућена је друга чета ојачана с водом ПТ пушака и два одјељења тешких митраљеза. Два вода 1. чете усмјерена су ка трг. 167, а један њен вод задржан у батаљонској резерви.

Из с. Босинци непријатељ се повукао у с. Сесвете, гдје настаје крвава борба. Дијелови 2. чете са ојачањем успијевају да продру у село. Али, швабе, усташе и домобрани подржани од дјелова мјесног становништва успијевају да наше дијелове потисну из села. Нанели су нам осјетне губитке и заплијенили три ПТ пушке. Окуражен нашим повлачењем, непријатељ у сам мрак поврати с. Еосинце. Зауостављамо их и противнападом присиљавамо да се повуку у с. Сесвете. Око 23,00 сата 2. чета, подржана минобацачком ватром батаљона, понавља напад. Непријатељ предузима противнапад са намјером да нас одбаци од села Сесвете. Непријатељ се жилаво борио. Ујутро, 18. априла око 03,00 сати предао нам се један »фриц«. У војничкој торби имао је затварач од ПТ топа. Од њега добијамо обавјештење да се непријатељ повлачи ка с. Плетерница. Око 04.00 сата извршили смо јуриш на с. Сесвете и трг. 167 и протјерали непријатељску заштитницу. Код трг. 167 заплијенили смо њихово тешко наоружање, неколико моторних возила и око 12 коњских запрега и другог ратног материјала. Неколико моторних возила непријатељ је сам запалио. Ту смо нашли и наше противтенковске пушке које су нам претходног дана били заплијенили.

Око 05,00 сати штаб батаљона заплијењеним моторним возилом одлази у штаб бригаде у с. Граберје. Затичемо их на ногама, јер је код њих настала узбуна. Помислили су да долазе непријатељски тенкови. Прилазим команданту бригаде Жарићу и рапортирам му о току борбе и новонасталој ситуацији. Заједно се радујемо још једној побједи. Констатујемо: да је била ефикаснија извиђачка и обавјештајна служба и веће садејство међу јединицама, могли смо постићи и боље успјехе у долини Кутјевске ријеке. Ипак, и овога пута Прва пролетерска бригада на свом правцу дејства разбила је непријатеља и омогућила продор ка Плетерници.

Упркос непрекидним поразима на свим фронтима и чињеници да се рат већ водио на тлу њихове земље, Нијемци су, са својим сателитима, у Југославији наставили жилав отпор, настојећи да добију у времену за извлачење својих снага у Аустрију. На правцу Кутјево - Плетерница - Славонски Брод, тежиште непријатељског отпора било је у Плетерници. Као значајну прометну раскрсницу, бранио ју је јачи гарнизон усташа и домобрана, у чијем су се саставу налазиле и јаке ње-

мачке полицијске снаге. То је била истурена тврђава за обезбеђење комуникација Сл. Брод - Загреб. И док су батаљони 1. пролетерске бригаде разбијали непријатељске снаге у рејонима Бектеж, Кула, Кутјевска ријека и Пожешке севете, јединице 13. бригаде водиле су жестоке борбе за Плетерницу.

Пошто су разбиле непријатеља у долини Кутјевске ријеке и ослободиле с. Севете, јединице 1. пролетерске бригаде су, 18. априла око 13 часова, кренуле ка Плетерници, правцем с. Севете - с. Трапари - трг. 213 - Плетерница. Југоисточно и источно од Плетернице стигли су и батаљони 3. бригаде. Кад су 3. и 1. бригада смијениле 13. бригаду, штаб дивизије је предузео напад на Плетерницу са тим бригаама и дијеловима тенковског батаљона, не знајући да је у то упориште пристигао 16. пук 22. њемачке дивизије.

Прва пролетерска бригада нападала је Плетерницу са сјеверозапада и запада, 3. са истока, а тенкови са сјевероистока.

Командант 1. бригаде упутио је 1. и 2. батаљон у напад на Плетерницу, и то:

2. батаљон са сјеверозападне стране, правцем гробље - центар Плетернице;

1. батаљон са западне стране (између безимених потока), правцем млин и мост на р. Орљава.

Главне тачке одбране биле су у Плетерници: гробље изнад Плетернице, жељезничка станица, млин и мост на р. Орљава.

Прва и 3. бригада, уз подршку тенкова и артиљерије, кренуле су у напад 18. априла, око 16 часова. Чују се прве детонације артиљеријских граната, ручних бомби, јуриши - »ура, пролетери!« Виде се и густе млазеви дима. Бригаде су отвориле ватру из свих родова оружја. Плетерница је постала вулкански кратер. Непријатељ тежи, по сваку цијену, да задржи упориште, да би омогућио повлачење својим снагама са југа и заштитио главну саобраћајницу ка Загребу. Развила се тешка борба, од које земља подрхтава. Бригадна артиљерија и даље рије земљу, уништава утврђења и ровове непријатеља. У том налету, батаљони 1. бригаде су натерали непријатеља да се повуче у Плетерницу и напусти утврђења и ровове спољне одбране.

Након извјесног времена, непријатељ се организује и прелази у одлучан противнапад. Минути доносе обрте. Ројеви непријатељских војника јуришају на положаје које су им преузеле наше јединице. Уз велике жртве, понегдје и успијевају. Главни циљ тих јуриша је да задрже наше јединице на достигнутој линији и стабилизују одбрану.

Ноћу 18/19. и 19. априла води се повремено артиљеријски двобој, а меци из аутоматског оружја обострано зује на све стране, или се забадају у рововске грудобране. Наизмјенично се ређају противнапади, који се завршавају без видних резултата.

На истуреном командном мјесту 1. батаљона, 19. априла је лакше рањен Милош Журић. Истог дана, око 22 сата, командант 1. бригаде Јагош Жарић издаје наређење за напад, команданту 1. и 2. батаљона. Инсистирао је да се непријатељ мора уништити по сваку цијену. Батаљони понављају напад, јуриши и противјуриши се смјењују у току цијеле ноћи. Напредујемо корак по корак. Слиједиће дана, око четири сата изјутра, двије чете 1. батаљона продиру у Плетерницу и успостављају везу са јединицама 2. батаљона и 3. бригаде. О ситуацији обавјештавамо штаб бригаде. Водимо уличне борбе. Ту су и Крајишници. У садјејству са њима, уништавамо заостале и остављене непријатељске снаге. Око пет сати у Плетерницу су ушле јединице 1. и 2. батаљона заједно са батаљонима 3. крајишке бригаде. Штаб 1. батаљона двије чете распоређује на косама јужно од Плетернице, према с. Сутликовац. Са обје стране пута према том селу, распоређујемо вод ПТ-топова и два одјељења ПТ-пушака. Трећу чету упућујемо са јужне стране пута с. Плетерница - с. Сутликовац, са задатком да протјера непријатељску заштитницу. Њено напредовање је заустављено јаком непријатељском ватром из с. Сутликовац. У тој борби је рањен Новак Радевић, политички комесар чете. Убрзо је подлегао тешким ранама. Памтим га као веселог и храброг руководиоца и борца. Сви смо очајни. Мисли су ме прогањале како га у Црној Гори нестрпљиво очекује мајка. Ко ће јој моћи рећи да сина Новака више никада неће видјети.

На положају сам са четама. Тражи ме командант бригаде ради примања новог задатка. Силазим у Плетерницу. Наређује ми да се задржим са батаљоном на достигнутој линији док нас не смијени нека јединица.

Враћам се на положај, излазим на један пропланак испред стрељачког строја батаљона и осматрам непријатељске положаје. Убрзо ме уочава непријатељски снајпериста. Узима ме на нишан и прострељује кроз врат. »Заклао ме«. Тако нијесам успио ни да пренесем наређење команданта бригаде својим јединицама.

Плетерница је ослобођена 20. априла око шест сати а ја сам, послје пола сата, избачен из борбеног строја батаљона.

Видак БОЖОВИћ

Prisećanje na Sremski front

Sećanja blede. Trebalo bi ipak požuriti sa pisanjem. Danas mi je žao što nisam vodio dnevnik. Zapravo bio sam počeo, ali ubrzo i odustao. Nisam ni razumevao u ono vreme pravi značaj pisane reči. U više navrata do sada, iščitavao sam ponovo pisma sa fronta koja sam slao roditeljima. Majka ih je za života brižljivo čuvala. Kada sam se iz rata vratio, majka mi priča koliko je suza prolila nad svakim pismom ili kratkim, lakonskim izveštajem u novinama («... na sektoru Opatovac - Tovarnik vode se ogorčene borbe»), znajući da se moja brigada upravo tu nalazi.

A moja pisma su gotovo jedini zaostali trag sa fronta, uz uspomene i pamćenje. Uzdam se u tvrdnju, koja nije baš bez osnova, da čovek, kako stari, sve bolje pamti ono iz dalje prošlosti nego ono od skora. Možda je to i tačno, a i primeri potvrđuju.

Javio sam se dobrovoljno i, sa jednom grupom omladinaca iz Kragujevca, otišao u 1. proleteršku brigadu. Otac je stegao srce i rekao: »Idi, ali nemoj da budeš ni luđak, ali ni kukavica«.

Ta očeva poruka bila mi je istovremeno i logična i poštena. Držao sam se nje koliko god sam mogao. On je imao iskustvo iz prvog svetskog rata, i ono je u njemu tada progovorilo.

Mnogo kasnije, kada sam i sam postao roditelj, tek sam mogao da procenim svu veličinu i težinu roditeljske brige, ljubavi i, nadasve, hrabrosti.

Poslati jedinca sina dobrovoljno u rat velika je stvar za svakog roditelja. Treba imati srce i preprečiti put suzi. Jer, mi smo normalni ljudi, nismo fanatici, niti pripadnici neke sekte.

Vraćam se na moja pisma, ona su puna oduševljenja, zanosa, istini za volju, i nekog, rekao bih, jeda prema onim mojim drugovima koji su ostali u nekim pozadinskim službama, daleko od fronta i direktnog suočavanja sa neprijateljem.

Mlad sam, snažan i zdrav, čvrsto držim mašinku u rukama i često sam sebe lovim, u mislima, kako bih voleo da me sad sretne i vidi neki moj Kragujevčanin, ili neka koleginica iz škole, ili bar neko do komšija.

Možda sve to danas izgleda malo smešno, ali i nije, jer za nas mladiće u ono vreme je bila velika čast ratovati u 1. proleterškoj brigadi i, posebno, u njenom 3. kragujevačkom bataljonu, koji nosi to ime od Ruda, u decembru 1941. godine.

Pravo na nošenje petokrake sa srpom i čekićem dobijalo se čitanjem pred strojem, nakon ispoljavanja posebnog zalaganja i hrabrosti. To se nije automatski prišivalo, kako se obično misli, ili se, pak, negde tako i činilo.

Sa mnom i mojim drugovima u 1. proleterskoj bilo je ovako: selo Cakovac, 18. decembra po podne. Vrš se pripreme za pokret. Postrojava se 3. kragujevački bataljon. Pred strojem se čitaju imena boraca koji su se u dotadašnjim borbama istakli, a ti, od danas, imaju pravo da na »titovki« nose petokraku sa srpom i čekićem. To je običaj u 1. proleterskoj brigadi, koji se vrlo striktno primenjuje. Negde pri kraju spiska pročitaše i moje ime. Nisam se nadao i noge počеше da mi klecaju.

Kao i svaki drugi borac, i ja sam preživeo sva iskušenja »mrtve straže«. Sam pojam je malo mističan, i ne bez razloga izaziva žmarce koji podilaze po leđima pa, hoćeš-nećeš, deluje zastrašujuće.

Racionalno gledano, vojnik na mrtvoj straži je najistureniji pripadnik jedne ratujuće strane prema drugoj.

Gazeći vodu, ko do kolena a ko do pojasa, sredinom decembra 1944. godine, u nekim močvarama ispred sela Svinjarevci, duboko u Sremu, uspeći smo da napravimo nešto slično mostobranu i počeli da se ukopavamo.

U svom vodu valjda sam bio najmlađi. Trebalo je ispred tog mostobrana postaviti tzv. »mrtvu stražu«. Neko je rekao neka prvo ide Čkrebić i ja sam pošao. Naravno, bez pogovora, ali sa zebnjom u srcu. U Beogradu je brigada bila preoružana i svi smo dobili sovjetsko naoružanje. Međutim, jedan stariji borac u mojoj desetini zadržao je staru »mauzer« pušku jugoslovenske proizvodnje. Učinila mi se sigurnijom u toj vlazi, a i mrazu koji je počinjao da steže, i sa njom sam se uputio napred, u potpunu pomrčinu, onako prozebao i mokar.

Može da se priča ovo ili ono, ali strah je ljudska stvar. Pogotovu kad si sam, strah može biti veliki. Jednostavno, nemaš s kim da ga поделиš.

Desetar me je doveo do jedne kamare slame, nekih 60-70 metara ispred svoje desetine, upravo na ivicu jednog kukuruzišta, sa neobranim kukuruzom i neposećenom šašom.

Idealno mesto da ništa ne vidiš i ne čuješ jer je mrak, vetar duva, a šaša se klata i šušta.

Oslonio sam leđa na kamaru od slame da sa te strane budem bar siguran, uzeo pušku »na gotovs« i počeo da zurim u pomrčinu. Sve mi se čini da neko ide i da se kreće ka meni.

Kroz glavu mi svakojake misli proleću, ali i jedna vrlo korisna.

Otac mi je ko zna koliko puta pričao da je u prvom svetskom ratu bio u puku koji je držao front prema Bugarima, i da je isto tako bio na mrtvoj straži, u nekom šumarku, pa mu se činilo od klačenja drveća da idu Bugari, ali je preovladao strah i nije pucao. Međutim, pucao je vojnik desno od njega, pa je njihov vodnik Božin Crnoglavac, poznati predsednik opštine u Vrnjačkoj Banji između dva rata, odmah dotrčao i pitao ga: »Čkrebo, jesi li ti pucao?« A on kaže: Ja nisam, ali onaj desno od mene jeste - pa vodnik, sa patrolom, otrča na tu stranu.

Pa, eto tako, u toj mrkloj noći, mislim na moga oca, koji je, kao dobrovoljac, takođe mlad, otišao u rat; mislim na čika Božina, koga sam kao dete poznao, i koga su, koliko se sećam, zbog patriotskog držanja za vreme okupacije, Nemci streljali, pa se sam hrabrim i zaričem da neću da pucam dok neko stvarno ne iskoči i ne pokuša da me za gušu uhvati. Prema tome, »mrtva straža« je ništa drugo nego rat nerava.

Ujutru, pošalju me još jednom, ali sada je dan pa moram sve potruške do istog mesta; kad imam šta da vidim: na jedno 50 metara ispred mene, gde sam prethodne noći stajao, ukopali se Nemci, i samo se vidi kako ašovima izbacuju zemlju na već napravljene grudobrane.

Kasnije smo ih odjurili odatle malim »četnim« minobacačima i puškomitraljezima, uz veliko zadovoljstvo.

Kada čovek ratuje, sve treba da proba. Ja nisam bio profesionalni bombaš, ali sam i u tome hteo da učestvujem, pa sam se, upravo na tom istom položaju prijavio, na poziv komandira »ko hoće u bombaše«. Stvorena je jedna bombaška desetina da pokuša da rastera Nemce iz rovova, ali i da izazove aktiviranje neprijateljevih vatrenih tačaka, kako bismo videli šta je sve pred nama.

Sakupili smo se na jednoj čistini, određen nam je vođa i dobili smo potrebna uputstva.

Zaputili smo se u mrak, prikradajući se tiho i polako, vukući svaki po jednu platnenu torbu ručnih bombi. Prvo sagnuti, a kasnije puzeći, došli smo do rastojanja za koje smo ocenili da je dovoljno jer se jedan »šarac« oglasio, pa smo videli dokle smo došli. Pobacali smo svaki svoj tovar bombi, ali smo dosta loše prošli - polovina je zauvek ostala na prilazima nemačkih rovova. Samo smo se nas petorica vratili.

Bio sam vrlo potišten. Nije se vratio jedan mladić s naočarima, kome sam ime zaboravio, a koji se prvi javio i, rekao bih, od svih nas bio je najodvažniji, a i najiskusniji.

U januaru 1945, dolazi do teških borbi i gibanja linije fronta uz velike obostrane gubitke i ljudske žrtve, dok se nije stabilizo-

vala između Šida i Tovarnika, bar na našem pravcu. Privremeno vlada zatišje, s manjim čarkama, tipično za pozicioni rat.

Prva proleTERSka divizija je u toku marta 1945, posle neuobičajeno dugog odmora, krenula na novi sektor Sremskog fronta. Moja brigada se odmarala u selu Kukujevci u Sremu. To je bio uslovni udmor, s određenim stepenom pripravnosti. Ali, po starom pravilu, vojnik nikada ne sme da se dosađuje. Tako je i sada bilo. Svakodnevno izvođenje obuke. Četa u napadu - četa u odb-rani. Iz Kukujevaca bataljon »napada« na Bačince, pa kada ih »zauzme«, okrene se na levo krug, pa »napada« Kukujevce.

Politička priprema boraca za predstojeće okršaje i konačno uništenje neprijatelja bila je svakodnevna. Treba imati u vidu da se sastav Prve proleTERSke brigade sa kojim je pošla iz Beograda jako proredio u jesenjim i zimskim okršajima, u brojnim jurišima, napadima, pa i kontranapadima, kada nas je sredinom januara neprijatelj prinudio na izvesno povlačenje, sve do uspostavljanja stabilne linije fronta, krajem januara i početkom februara. Došlo je, u međuvremenu, mnogo novih boraca - najviše iz Srbije. Potrebno je bilo razviti motivaciju kod tih mladih ljudi za borbu. Naše iskustvo koje smo stekli u jesenjim okršajima bilo je dragoceno i za njih.

Prva proleTERSka brigada se u Kukujevcima preformirala. Od dotadašnjih šest bataljona, koji su obrazovani u Rudom, u decembru 1941, stvorena su tri, ne računajući na protivoklopne topove i teške bacače, koji su, kao raniji 7. bataljon, sada činili brigadnu artiljeriju.

Smisao te koncentracije bio je logičan jer je doprineo kompaktnosti brigade i olakšavao komandovanje na užem prostoru, a sa većom koncentracijom vatre. Došlo je, logično, i do kadrovskih promena.

Najbolji komandni i politički kadrovi dobili su najodgovornije funkcije.

Dakle, promene su tu. Nema više čisto 3. kragujevačkog bataljona.

Ako se ne varam, od 3. kragujevačkog i 5. šumadijskog stvoren je 2. bataljon i ja sam se nalazio u njegovoj 2. četi. Komandant bataljona bio je Drago Stupar - raniji komandant 5. šumadijskog bataljona, a komesar je Nikola Vukojević Nikica, dotadašnji komesar 3. kragujevačkog bataljona.

Uveliko se pripremamo za odlazak na nove položaje. Skojev-ske sastanke održavamo redovno. Poslednjeg dana u februaru, delegat mog voda obaveštava me da je po podne neki važan sa-stanak i da ja treba da prisustvujem. Nisam se ni nadao, tu me primaju u Partiju. Govore o meni od dana kada sam došao u

3. bataljon. Meni, normalno, neprijatno, čini mi se propao bih u zemlju. Konačno, i to se okončava i ja odahnem. Sutradan, pita me jedan moj zemljak: čujem da su te juče primili u Partiju? Ja odgovaram - jesu. Pa dobro, a šta je tvoj zadatak kao člana Partije? Odgovaram kratko: da budem dobar borac. Lakonski odgovor spašava me od šireg objašnjenja, jer naročito mnogo o Partiji i ne znam, a suština je, ipak, u tome što sam odgovorio.

Sećam se, tih dana je kroz Kukujevce prošao feldmaršal Aleksander, idući na front iz Erdevika, gde se nalazio štab 1. armije. On je tada u Beogradu usklađivao sa Titom učešće naših i svojih armija u završnim operacijama.

Jedno jutro pokret. Kopka me gde ćemo. Vidim idemo desno, znači ka Dunavu. Prolazimo kroz sela, idući ka Šarengradu. Konačno je i on za nama. Upućujemo se ispred njega. Prolazim pored jedne dobro ukopane i zamaskirane artiljerijske baterije težeg kalibra i hvatam sebe u grešnoj misli: blago njima, ipak su bar malo pozadi. Nisu direktno izloženi puščanoj i mitraljeskoj vatri, a pogotovu nemaju glavobolje sa nagaznim minama i minskim poljima. Istini za volju, minskih polja smo se najviše plašili. Sve drugo je nekako lakše.

Ta ukopana baterija, kalibra 120 ili možda 122 mm, ostaje daleko iza mojih leđa. Odlazimo napred i po mraku smenjujemo se u rovovima i bunkerima sa nekom jedinicom.

Teren nije sasvim ravan i ispresecan je šumarcima, njivama, a i nekim jarugama. Pogodniji je za ratovanje od one klasične sremske čistine, kakva je kod Sida, Tovarnika, Ilače ili Šidskih Banovaca.

Ispred nas, malo udesno je selo Mohovo, a malo dalje Opatovac, pa Sotin. Dakle, mi smo na vukovarskom pravcu. Predstoji nam tiho i oprezno uređenje naše teritorije pred proboj.

Treba se orijentisati šta se sve nalazi ispred nas, jačina neprijatelja, vatrene tačke, utvrđenja. Vršimo nekoliko demonstracionih napada noću, ali i po danu, s jačinom jednog voda; uočavamo odakle i sa čim se neprijatelj brani, ali trpimo ozbiljne gubitke. Vidimo da je njegova odbrana dobro organizovana.

Platili smo ceh dok nismo uočili da se od snajperista treba čuvati. Izvesna ležernost, u prvo vreme, stajala nas je nekoliko života.

Dolazimo do jednog vrlo neprijatnog saznanja da se na našem sektoru nalazi jedan »flak« - u stvari, jedan četvorocevni mitraljez velikog kalibra. Njegovo dobovanje, a posebno eksplozija njegovih zrna, vrlo je jaka i krajnje neprijatna.

Dani prolaze, ali imamo osećaj da će proboj fronta uslediti uskoro. Iz novina saznajemo da je oslobođeno Sarajevo.

Razgovori o probouju fronta postaju svakodnevni, a mi po malo nestrpljivi i nervozni.

Hranu ovde dobijamo samo po mraku, jer se po danu ne može deliti, a jedemo ujutru, oko četiri sata, i kada padne mrak. Ogronne količine svakovrsne municije stokiraju se uz samu liniju fronta. Prva vest je da će probouj biti 10. aprila ujutru. U neko doba stiže zapovest da se probouj odlaže.

Imao sam i sam neko osećanje da taj probouj i ne može da počne tek tako, jednostavno i odjednom. Prolaze još dva dana i svima je jasno da smo tu negde. Protivtenkovski topovi dovlače se bukvalno u streljački stroj, što se inače normalno ne radi.

Moja četa pomera se malo u desno i zauzima novi položaj. Konačno - zapovest »probouj! počinje ujutru, 12. aprila«. Sedim te noći nešto usamljen i razmišljam kako će to sutra izgledati, jer ja sam u rovu, a ne u nekom štabu, gde se od karata i ucrtanih linija i strelica ljudi slabo vide. Tamo je na nekoj karti moja 1. proleterska brigada, predstavljena samo debelom strelicom na nekom pravcu, a ja i svi mi smo u njoj samo po jedna sićušna tačka.

Iako je iskrcavanje u Normandiji uveliko prošlo, a film »Najduži dan« još nije bio snimljen, ja na svoj način razmišljam te noći o svome »najdužem danu« koji mi predstoji.

Nisam uplašen - ni govora, ali sam znatiželjan, i sam sebi postavljm pitanje na koje niko, pa ni ja sam, ne ume da odgovori. Gde ću ja biti sutra uveče? Celi 12. april je možda predamnom, a možda će za mene vrlo kratko trajati. Šta će se sve u njemu izdešavati teško je i pretpostaviti.

Pitanje je možda glupo, a odgovora naravno nema. Razmišljam o drugim stvarima.

Jutro je i svi smo na svojim mestima. Počinje vrlo jaka artiljerijska priprema, uz sadejstvo jurišne avijacije. Artiljerijska priprema traje samo 15 minuta, ali dovoljno da se od eksplozija i dima ispred nas baš ništa ne vidi. Levo, ka 3. krajiškoj proleterskoj brigadi, čujem tenkovske gusenice.

Polazim napred. Počinje moj »najduži dan«. Na čelu čete juriša komesar Stojan Erceg. Ispred nas je, u daljini, selo Mohovo. Nemci se žestoko brane i uzvraćaju vatrom, ali i uzmiču.

Levo do mene, jedna desetina pošla pa plegla i nekako je rafal nemačkog »šarca« zahvatio i sve usmrtio. Zamenik komandanta bataljona, kapetan Savo Pužić se nervira zašto su plegli, što ne idu dalje, a ne zna, niti, pak, pretpostavlja da će svi oni zauvek tu ostati.

Trčeći sa mašinkom u ruci, ne obazirući se oko sebe, nailazim na jedan improvizovan bunker od drvenih balvana i nasute

zemlje i uskačem na njegov ulaz, više sa urlikom nego sa uzvikom - »ruke u vis«.

Pet nemačkih vojnika isterujem napolje, a podoficir baca svoj pištolj i preklinje da ih ne streljani, pokazujući sliku svoje porodice. Boji se da okrene leđa. Verovatno su im o partizanima svašta napričali, uključujući i to da mi streljamo zarobljenike. Međutim, upravo suprotno, imali smo vrlo strogo naređenje da se zarobljenici ne smeju likvidirati, i mi smo se toga pridržavali. Uz to pridolaze još dva borca iz moje čete, pa je i meni lakše, jer nisam više sam. Front se pomera napred i ja moje zarobljenike predajem nekim borcima iz jedinice koja ide za nama.

Dobijajući kasnije Orden za hrabrost, u obrazloženju, pored ostalog, naveden je i ovaj detalj sa proboja fronta.

Žurim da stignem svoju četvu. Prolazimo kroz Mohovo i Opatovac. Krećemo se uz samu obalu Dunava.

Očigledno, neprijatelj je zbunjen i uzmiče. Toj njegovoj zbunjenosti doprineo je desant 5. brigade 21. srpske divizije između Opatovca i Sotina preko Dunava. Izvršen je preko noći, Nemcima iza leđa.

Krećemo nezadrživo napred. Prolazimo Sotin i još za dana približavamo se Vukovaru. Malo smo pokidali veze, ne znamo gde su nam svi delovi bataljona, ali najvažnije je da dopremo što je moguće više napred.

Zapucalo se sa jednog salaša, ali to brzo raščišćavamo i žurimo.

Verujem da smo moj komesar Stojan Erceg, komandant 1. bataljona Vidak Božović i ja bili među prvih 10-15 boraca koji su ušli u Vukovar iz tog pravca, što nas umalo nije stalo glave.

Skoro pred »nosom«, Nemci su minirali most preko reke Vuke i malo je trebalo pa da nastradamo od mase betona, gvožđa i kamena, koja je letela na sve strane.

Veće je, smračilo se, a mi već stigli u Vukovar. Sada je poznat i odgovor na moje pitanje od prošle noći.

Sedim sa drugovima u jednoj kući, svi pričamo u glas. Svako je pun sopstvenih doživljaja i toliko smo u njima da niko nikog nije u stanju da sasluša. Ležem obučen u jedan krevet i ne mogu da zaspim, niti da se saberem. Od polaznih položaja deli nas oko 35 kilometara za samo jedan dan. Ujutru prolazimo kroz Borovo, pa okrećemo levo, kroz selo Palaču, odakle je moj drug iz čete Stevan Padrov, pa put Slavonije, kroz koju smo se kretali kao motorizovani odred. Zapravo, mobilisali smo konjske zaprege, kola i sopstvenike i, kao prava motorizovana kolona, išli napred, brzo i efikasno.

Gde ustreba, mi siđemo, likvidiramo uporište, pa ponovo u »kas«. Tako smo stigli pred selo Gorjani. Sve tri čete daju po jedan vod radi zauzimanja sela, i ja želim, takođe, da idem, ali mi komesar ne dozvoljava. Kaže - nema potrebe, ostani ovde, i ja se priklanjam starijem.

Zanoćili smo u tom selu, u nekoj dobroj domaćinskoj kući, u kojoj smo bili lepo ugošćeni.

Sutradan, novi dan i novo hitanje napred. Prolazimo desno od Đakova, u koje nismo ulazili. Ali u njemu vidim iz daljine katoličku katedralu, sa dva visoka tornja.

Otpor je relativno slab. Vidi se da je neprijatelj razbijen i deluje nesinhronizovano. Ozbiljnije borbe su ponovo tek ispred sela Ruševa i Kutjeva. Proneo se glas da idu nemački tenkovi, što nas nije mnogo oduševilo. Mi smo se plašili samo minskih polja i tenkova, jer nismo imali značajnijih sredstava za protivoklopnu borbu. Sve drugo za nas nije bilo neki naročiti problem. Zapravo, ako bi neke nužde bilo, bili smo obučeni za borbu sa tenkovima iz bliza sa zapaljivim flašama i malo glomaznim protivtenkovskim ručnim bombama, pa i protivtenkovskim puškama, teškim za nošenje a i malo neprijatnim za rukovanje, jer jako trzaju. Imamo i bateriju protivoklopnih topova od 47 mm, ali, ipak, suočavanje sa tenkovima nije prijatno. Nisu se ni pojavili.

Dolazimo do ispred Slavonske Požege i očekujemo da ćemo u nju, ali nas kod sela Jakšića sustiže naređenje i okreće celu diviziju prema Pleternici, i tu dolazi, 19. aprila, do jedne od najtežih i najžešćih bitaka Prve proleterske brigade.

Uopšte, ta Pleternica je bila veliko iskušenje za borce Prve proleterske brigade. Njeni hroničari je ubrajaju u najteže bitke brigade i sa vrlo velikim ljudskim gubicima.

Celi bogovetni dan smo vodili borbu na pleterničkom groblju. Rekao bih da smo osvajali spomenik po spomenik.

Neposredno posle bitke na Pleternici, postavljen sam za političkog delegata voda.

Iz te bitke izneću dva detalja.

Prvi se odnosi na ranjavanje Stojana Ercega, moga ranijeg komesara čete, koji je ranjen u rame na samom groblju, i koji je, prilikom izvlačenja, ostavio svoju komesarsku torbicu na samom poprištu. Kada je video da je nema, bio je jako nesretan i ja sam rekao da ću ići po nju. Taj moj odlazak, puzeći tamo i nazad kroz jednu plitku brazdu, bio je potpun rizik i ravan pravoj ludosti, jer je prostor brisan i Nemci su me videli. Uspeo sam da obrađujem ranjenog Ercega, koji je, inače, i sam bio izuzetno hrabar. Ranjen je kao pomoćnik komesara bataljona. Umro je pre nekoliko godina, kao pukovnik JNA, i sahranjen, ako se ne varam, u Beogradu.

I drugi slučaj ima žive svedoke. Moj komesar čete Voja Rajković (mislim da je penzionisan pre nekoliko godina, kao pukovnik JNA) skoro preko celog dana, 19. aprila, na pleterničkom groblju, borio se sa mitraljezom u rukama, dajući primer drugima. Bio je sav crn i garav od vatre, zemlje i dima. Negde posle podne, polako i sa mukom, povukao se nazad i, kada ga je video komandant bataljona Drago Stupar viknuo je na njega: »Šta je, zar se i ti povlačiš i bežiš?« Vojo ga je samo pogledao i umalo, od besa, nije svojim TT-pištoljem, koji je nosio, pucao u njega. Stegao je zube i oćutao. U stvari, Stupar nije ni znao da je Vojo bio teško ranjen u obe noge (butne kosti su mu bile čitave-, ali je meso okolo bilo razneto).

Stuparu je kasnije bilo neprijatno zbog tog incidenta, ali je situacija bila kritična i napeta do maksimuma, pa se i njegov neaktičan odnos mogao bar malo opravdati.

Treba razumeti i komandanta kome ne polazi za rukom, uprkos velikih gubitaka, da izvrši zadatak. Voleo sam Voju Rajkovića, jer je bio hrabar, dobar drug, vrlo obrazovan, pravi komesar za primer. Imao sam utisak da je hteo, kada je mogao, da me bar malo pričuva da slučajno negde ne poginem, iako to nije vidljivo pokazivao, ali sam ja to nekako osećao. Sebe, pak, nije ni malo štedeo ni u čemu. Kažem, bio je vrlo hrabar i odvažan. Zato smo se smejali: gde baš njega nađe komandant divizije, general-major Vaso Jovanović, da mu prigovori, videvši ga slučajno, pri povlačenju, 17. januara, prilikom nemačkog prodora kod Šida: »Zašto ne razrušimo još neke žičane prepreke da bi lakše bežali?«

Sigurno, da je Voja bio poslednji čovek kome bi se takav prigovor mogao uputiti, ali šta se može, divizija se povlači više da bi izbegla opkoljavanje, nego što bi sama morala, a komandant gleda i, naravno, nije mu pravo.

O izrazitoj hrabrosti i odvažnosti Voje Rajkovića, kao i o njegovim duboko ljudskim i humanim osobinama, detaljno je pisao naš bataljonski list, u svom majskom broju.

Za tih sedam dana, moja četa, sa svojih 136 boraca, prilikom proboja Sremskog fronta, svela se posle pada Pleternice na nepotpun vod! Naši gubici su dosta veliki, neprijateljeski daleko veći. Međutim., nezadrživo se krećemo kroz Slavoniju, put Zagreba. Oseća se/da se bliži kraj rata, ali se borimo skoro za svako naseljeno mesto.

Od Okučana smo skrenuli desno, u šume kod Rajića, a potom i kod Banove Jaruge. Kroz jake okršaje krčimo put ka Zagrebu. Prolazimo Čazmu i stižemo 5. maja uveče u podnožje Vrboveca. Narednog dana vodimo ogorčenu borbu, dopiremo do sredine varoši, ali nas neprijatelj ubitačnom vatrom vraća, uz velike ljudske gubitke.

Posle proboja Sremskog fronta i Pleternice, to je treća najteža bitka naše brigade u poslednjih mesec dana.

Razmišljam o strašnoj činjenici da ljudi jurišaju i ginu, a deli ih samo dan ili dva od završetka drugog svetskog rata. Osećaj je stravičan, ali nema druge alternative. Napred se mora, a sreća postaje izbirljiva. Svi znamo da treba izdržati još samo malo.

Koliko je god bilo mudro što je naša Vrhovna komanda procenila beskorisno pomerati liniju fronta, uz ogromne žrtve, početkom februara, odlučivši se za pozicioni rat i pripreme za aprilski proboj, toliko je bilo značajno isplanirati početak završnih operacija, blagovremeni proboj fronta i ubrzano kretanje ka zapadnim granicama Jugoslavije.

Trebalo je imati u vidu da su trupe feldmaršala Aleksandera, posle mnogih zastoja, vrlo ubrzano hitale kroz Italiju, a da su se trupe 2. i 3. ukrajinskog fronta, pod komandom maršala Malinovskog i Tolbuhina, preko Budimpešte približavale Beču.

U takvim okolnostima, treba tražiti izvanredan značaj tempa kretanja sve četiri naše armije. Stići do Trsta, sa jedne, i zatvoriti put u to vreme još vrlo brojnoj vojničkoj sili da se ne dokopa Austrije, sa druge strane, bio je izvanredan zadatak i izazov za naše armije.

U krajnjoj konsekvenci, vojno-politička pozicija Jugoslavije, kao ratujuće saveznice, sasvim je drugačija ako smo blagovremeno stigli i ravnopravno učestvovali u završnim operacijama.

Iz optike jednog borca ili političkog delegata voda to se nije moglo sve uočiti, pogotovo ne ono što je bilo od najšireg geostrateškog i političkog značaja po našu zemlju.

Na kraju, tri dana pre nego što se navršio pun mesec dana od proboja Sremskog fronta, sa svojom Prvom proleterskom brigadom, iz pravca Sesveta, ušao sam u Zagreb i svoj šinjel, koji je bio izrešetan na pet mesta, a da nisam bio ranjen, okačio sam na ogradu igrališta fudbalskog kluba »Građanski«, računajući da idu lepi i topli dani i da mi više neće trebati. Rat je bio završen.

Nakon deset dana odmora u Zagrebu, 1. proleterska divizija otišla je za Sežanu i okolna mesta, a neki njeni delovi došli su u Trst. Ušli smo u sastav 4. armije.

Pomenuo bih još neke detalje.

Na smotri brigade, u Kukujevcima, neposredno pred njen odlazak ka Šarengradu, ja sa novim šinjelom i kicoški podignutom kragmom uz vrat, osetim da mi neko iza leđa svlači kragmu nadole, uz mrmljanje: »Nisi na korzou, već u stroju«. Pričekam jedan trenutak, pa se polako okrenem, a ono general Vaso Jovanović - komandant naše divizije. Imao je i pravo, to je bio rat, a ne korzo. Što se njega tiče, pravi komandant, autoritativan,

markantan, izgleda vrlo umešan u vođenju krupne jedinice, kao što je bila Prva proleterska divizija. Bio je komandant do moje demobilizacije i imao sam više prilika da ga posmatram u složenim situacijama. Delovao je umešno, sigurno i do kraja autoritativno.

Biti pribran, a istovremeno i odlučan u odsudnim trenucima, onda kada je teško, kada se uzdrma samopouzdanje, kada počinje da se pomalja stihija, neophodna je odlika pravog komandanta i rukovodioca uopšte.

Posmatrao sam Vasu Jovanovića u kritičnim situacijama, na primer, kod Šida, 17. januara, prilikom nemačkog prodora i našeg privremenog povlačenja, ili 6. maja, u borbi za Vrbovec, na domaku Zagreba, kada je 1. proleterska divizija vodila svoju poslednju, ali veoma tešku i krvavu borbu.

Njegova mirnoća, odlučnost, umešnost u upotrebi jedinica i poverenje u podređene komandante davali su poseban pečat njegovoj ličnosti. Tako smo ga doživljavali mi, pripadnici njegove divizije, koje on uopšte nije poznavao, niti je mogao poznavati. A vojnik kao vojnik, imponuje mu kada je pod rukom dobrog komandanta.

Nisam kompetentan da dajem ocene o komandantima, ali su mi drugi mnogo kasnije rekli da se ubrajao u najsposobnije ratne komandante divizija.

Nisam imao prilike da se sa njim vidim kasnije, pogotovo kada je otišao u penziju.

Sa njegovim, pak, nerazdvojnim saradnikom, komesarom divizije, Vladom Šečićem, koji je vrlo aktivan u društveno-političkom životu zemlje i nakon odlaska u penziju, sticajem okolnosti češće se viđam, pa imamo prilike da ponekad evociramo uspomene iz ratnih dana.

Sećam se kako je Vlado, u danima neposredno pred proboj Sremskog fronta, obilazio borbe u rovovima, vodio sa njima razgovore, hrabrio pojedince i nagoveštavao skori kraj rata, kome i mi moramo dati svoj puni doprinos.

On je dobro znao da se 1. proleterska, sa još četiri divizije, nalazi na pravcu glavnog udara prilikom proboje Sremskog fronta.

Nama je, naravno, godilo što se tako visoki vojni i politički rukovodioci nalaze u neposrednom kontaktu i razgovorima sa nama, praktično svakodnevno, i tu, u prvoj borbenoj liniji.

Brigada je posle nekih manjih okršaja u Svetom Ivanu Zelini, preko Sesveta, ušla u Zagreb, 9. maja. Zaustavili smo se na današnjem Trgu žrtava fašizma, gde je u to vreme bila džamija, i onako umorni, polegali smo po travi. Računali smo kraj je rata

i, što bi se reklo, »srpska posla«, svi smo bili opsednuti željom da se vratimo što pre u Srbiju. Gledam komesara divizije, Vladu Ščekića, koji drži sekciju u rukama, a ja komentarišem: čim komesar drži geografsku kartu u rukama, od Srbije nema ništa, odosmo mi dalje. I tako je i bilo.

Računam, 40 godina je prošlo. Oni koji su živi, imali su sreće ne samo da se bore već i da prožive u slobodi dobar deo svog života. I sebe vidim među njima. Međutim, mnogih nema među nama i tu bih hteo da stanem, jer osećam obavezu da po nekog pomenem i da ga otrgnem iz mogućeg zaborava.

Kada sam došao u 3. kragujevački bataljon 1. proleterske brigade, komesar bataljona je bio Nikola Vukojević Nikica. Poreklom je negde iz Bosanske krajine. Izuzetan momak, dvadesetih godina - nikako više. Svojim odnosom i iskustvom delovao je na mene kao da je stariji bar jednu deceniju.

Svi smo ga voleli, jer je upravo bio onakav kako sam ja u svojoj glavi zamišljao da treba da bude komesar.

Hrabar, pribran, sa smislom za čoveka - borca i njegove probleme, nasmejan, a kada treba odlučan i ozbiljan, sve se to smestilo u ličnosti jednog dvadesetogodišnjaka. Borba i rat je, ne kaže se uzalud, prava životna škola.

U marševskoj koloni išao je na začelju i uvek spreman da pomogne i ohrabri. Osećali smo neku sigurnost, jer smo znali da je negde pozadi Nikica. Njegova sistematičnost u političkoj pripremi celokupnog sastava bataljona za proboj Sremskog fronta bila je izvanredna.

Trebalo je imati u vidu da se Prva proleterska preformirala i popunila novim borcima, da je bataljon postao ponovo vrlo brojan, kada je moja tada 2. četa imala 136 boraca, pred sam proboj.

Stvorena je jedna izvanredna borbena motivacija, koja je, uz put rečeno, bila veoma neophodna, jer je otpor neprijatelja bio veoma žilav, a on iskusan i odlično utvrđen.

U toj nedelji nakon proboja Sremskog fronta, jedne noći, rekao bih dosta sigurno da je to bilo kod sela Čaglina, u Slavoniji, Nikica je bio smrtno ranjen. Vest o njegovoj pogibiji ubrzo se proširila, delujući kao šok. U tom trenutku osećali smo se kao usamljeni i napušteni, iako smo navikli na svakodnevene gubitke. To smo vrlo teško podneli. Tada sam video koliko jedan čovek, svojom ličnošću i svojim odnosom, može da se približi drugim ljudima i da se usadi u njihov život.

Osetio sam potrebu da u ovim prisećanjima pomenem Nikolu Vukojevića Nikicu, da ga izvučem iz neumitnog zaborava. Ne znam ni ima li koga živog još od svojih. Neki stari borci ili njegovi zemljaci o njemu znaju svakako više i potpunije.

O komesaru 1. proleterske brigade Mirku Jovanoviću, koji je kao general-pukovnik umro 1977. godine, pisali su, u više navrata, njegovi brojni drugovi. Izdata je i knjiga o njemu. Danas ga pominjem jer je nezaobilazna ličnost 1. proleterske. Njega su krasile sve osobine čoveka, druga, borca, starešine, komuniste.

Uveren sam da je Mirko, naravno uz Filipa Kljajića, Koču Popovića, Raju Nedeljkovića, Mijalka Todorovića, Danila Lekića, i mnoge druge, udario pečat legendi o 1. proleterskoj brigadi.

Međutim, pomenuo bih jednog učesnika ratovanja i na Sremskom frontu, nadajući se da se, s obzirom na njegovo uvek nasmejano lice i osvedočenu dobrodušnost, neće zbog toga naljutiti.

To je Ratko Čanak. Mnogi će se po imenu i prezimenu setiti jednog dobrog fudbalskog sudije, saveznog, a potom i internacionalnog ranga, u posleratnim godinama. Kada sam ja došao u 3. kragujevački bataljon, on je bio stari borac. Imao sam prilike i mogućnosti da se izbliza uverim u njegovu veliku ličnu hrabrost i odvažnost, bez obzira na to da li je komandovao četom ili kada je kasnije bio ađutant štaba bataljona. Pogotovo na drugoj dužnosti, dobijao je brojne specijalne i, po pravilu, najopasnije zadatke. Uvek je bio vedar i oran za šalu, iako je bio suočen sa smrću skoro svakodnevno.

Sredinom decembra, kod sela Čakovaca bio je u jednom okršaju teško ranjen, i to u grudi. Verujem da ima ogroman ožiljak po celoj širini grudi od te rane.

Danas je u penziji i vrlo je aktivan u Sekciji boraca naše brigade.

Ja znam da je pominjanje ljudi nezahvalno, jer je tu uvek prisutan, hteo-ne hteo, neki subjektivan pristup i izbor, a i mogućnosti za nabranjanje su ograničene. Naravno, ja nemam nikakvu nameru da pravim neku antologiju ličnosti, koje sam poznavao, ali računam 40 godina je prošlo pa se bar poneko može i imenom pomenuti, koji ti je posebno ostao u sećanju, i koga poštuješ i uvažavaš. Imponovala mi je Čankova hrabrost u ratu i skromnost u miru. Takvi ljudi uživaju moje duboko poštovanje i danas, kada se ponovo govori o ličnom primeru, koji nije nikakva ratna relikvija, nego, naprotiv, duboka potreba i današnjeg vremena.

Dušan ČKREBIĆ

Једна од најтежих борби

После пробоја Сремског фронта све је кренуло напријед. Иако уморни и неиспавани, уз помоћ артиљерије и авијације, које су олакшале јуриш, отворивши пролазе кроз минска поља и жичане препреке, борци су јурнули и већ исте вечери стигли у Вуковар, напустивши Срем, у коме су водили тешке борбе и дали огромне жртве.

Пролазимо поред огранка Крндије и Диља. Послије оштрих успутних борби код Чаглина, Куле и Сесвета наша бригада избија 18. априла пред Плетерницу. Исте вечери наш први и други батаљон нападају утврђене плетерничке положаје.

Од Кутјева и Плетернице до Славонског Брода протезала се нова одбрамбена линија непријатељска, а центар отпора на њој била је Плетерница. Прилазе утврђењима бранио је гарнизон од близу 5.000 усташа и домобрана и један пук њемачке полиције из Полицијске дивизије »Стефан« са гарнизonom у Славонском Броду, и 16. пук њемачке 22. дивизије.

Плетерница! Истурена тврђава која је имала да продужи живот нацистима. Ту се борила храброст са гвожђем.

Тринаеста бригада са сјевера и сјеверозапада. Крајишници продиру до Орљаве, покушавајући да прећу мост. Непријатељ је схватио њихову намјеру и организирао контранапад са тенковима. Плетерница је постала вулкански кратер. Са супротне стране такође кркља 1. пролетерска бригада и отворила је ватру из свих оружја. Артиљерија туче жељезничку станицу, гробље, млин и пут који води за Капелу Батрину. На мосту је још окршај. Тако пролази ноћ.

Сутрадан, у 17 сати, послије страшне артиљеријске припреме, почео је општи напад. Прва бригада је узела правац ка гробљу и центру града. Остале јединице кренуле су са других страна.

Други батаљон, са командантом Драгом Ступаром, ступио је у везу са 1. батаљоном Видака Божовића. Командни кадар је добио наређење и упутства за напад. Пренијето је наређење

команданта бригаде да се »непријатељ мора ликвидирати по сваку цијену«.

Плетерничко гробље гори. Комесар 2. чете нашег батаљона, Воја Рајковић, док су очи свих бораца у чети биле упрте у пожар и њемачке положаје, примијетио је како пет Нијемца покушавају да нам зађу за леђа да би створили пометњу међу нама. Воја је прећутао шта је видио и оставио борце да и даље напрегнуто осматрају. Он је сам пошао да се обрачуна са Нијемцима. Брзо је скратио одстојање и револверским хицима почео да их туче. Кад су се сви борци пренули и погледали шта се дешава, Нијемци су били већ мртви.

Као вршилац дужности комесара минобацачке чете, и поред сталних и тешких борби, не сјећам се да смо било гдје за тако кратко вријеме избацили толико бацачких мина, као ту, на Плетерници. Мислим да су надмашене све норме у брзини и тачности гађања.

Једна неисправна мина, због превише загријане цијеви, распала се одмах по изласку из цијеви и ранила вођу одјељења и помоћника.

Извршена је посљедња артиљеријска припрема. муниција, земља, камење и цријепови летјели су као лишће ношено вјетром.

- Само напријед, другови! Јуриц! - командује Ступар и, прихватајући митраљез, стаје на чело.

Корак по корак наступа се напријед.

Упадамо у гробље. На све стране људске ноге, руке и главе одвојене од трупа, разбацане лијево и десно. Артиљерија је учинила своје, пада ров за ровом. На све стране мртве усташе и Нијемци. У рововима такође много мртвих. Освајамо кућу по кућу.

У 5,30 сати утишала се ватра. Био је 20. април. Плетерница је ослобођена и борбе су се пренијеле дуж друма према Новој Капели гдје је 3. батаљон имао неколико тешких окршаја.

Главно упориште непријатеља је сломљено. Поражени Нијемци бјеже. Бригаде их гоне у стопу.

Три дана је непријатељ свим снагама настојао да нас задржи, али наш полет и воља били су јачи од свега.

Борбе за Плетерницу се убрајају у најтеже које су наши батаљони до тада водили. Бригада је имала 76 мртвих и 235 рањених. Четири пута су борци јуришали и ускакали у ровове. Четири пута су морали да се повлаче у јутарњим јуриши-

ма, којима су се прикључили и наши тенкови. Тако је био сло-
мљен отпор непријатеља.

По ослобођењу Плетернице, наш батаљон је остао у гра-
ду, као обезбјеђење. Ускоро је непријатељска артиљерија по-
чела доста прецизно да гађа нашу батаљонску комору, која се
налазила у једном већем дворишту. Брзом акцијом открили
смо двојицу усташа са радио-станицом. Они су достављали
податке Нијемцима.

Послије кратког задржавања, наш батаљон је, у саставу
бригаде, кренуо у нове борбе и побједе.

Васо СТАРОВИВ

V борби за Плетерницу

Први батаљон, био је ангажован у борби за с. Шумановац. Да би ситуација била јаснија, укратко ћу описати догађаје у рејону циглане, где су се затекле противтенковска чета, чета аутоматичара и батерија бригадне артиљерије. Непријатељ је пришао нашим снагама на 200 до 300 метара одстојања, извршио брз и силовит напад. Наше јединице из рејона циглане (нарочито чета аутоматичара), отвориле су ватру из свих расположивих оруђа и на том брисаном простору косиле непријатеља у нападном поретку. Међутим, нешто истуренији положај 1. батаљона, стицајем неповољних околности, могао га је довести у окружење уколико непријатељ постигне успех у рејону циглане. Да до тога не би дошло, одлучено је да борбу у с. Шумановац настави 1. чета, а да 2. и 3. чета, у садејству са суседним јединицама, изврше енергичан напад на откривени десни бок непријатеља. Има се утисак да је сваки испаљени метак те две чете био сигуран погодак. У борбу се укључио и део немачког војно-полицијског пука. По жестини сукоба, интензитету ватре и губицима које је трпео непријатељ, то је личило на пакао. Непријатељ је, у отвореној борби, за врло кратко време, заиста имао велике губитке у живој сили. Међутим, на том узаном простору борбених дејстава био је надмоћан и у живој сили. Због тога се, само по себи, поставило питање - може ли све то издржати 1. батаљон? Ситуација је изгледала безизлазна.

Но, у најкритичнијем часу борбе, а вероватно и у тачно изабраном тренутку, командант бригаде Јагош Жарић уводи у борбу ојачани 2. батаљон. Развила се борба прса у прса, која је, напослетку, после више обрта, претворена у нашу сјајну победу. Увођењем у борбу 2. батаљона, непријатељ је био изненађен и, у том тренутку, због силе удара, није нашао начин како да се супротстави. У његовим редовима настало је комешање, што је први знак панике. Притиснут прецизном ватром и блиском борбом, трпео је и даље осетне губитке. Енергичност дејства свеукупних снага на томе простору, посебно, благовремено увођење 2. батаљона у борбу и одлучност бораца и старешина да реализују постављене задатке, били су пре-

судни за нашу, заиста, сјајну победу. Непријатељ је до ногу потучен. Наш ратни плен био је неочекивано велик. На бојишту је остало мноштво непријатељских војника. На крају, непријатељ је био принуђен да се у нереду, уз велике губитке, извуче ка с. Ветово и даље, преко ж. пруге Пожега - Ветово.

По жестини борбе и наглим обртима, какви су били у овој борби, борци су је доживели као дуготрајну и исцрпљујућу, иако је трајала непуних два сата.

Верујем неким подацима према којима је непријатељ, у том ватреном »загрљају« пролетера, имао око 600 војника избачених из строја.

Бригада је тада враћена ка Плетерници. Топографски склоп земљишта на коме је лежала Плетерница, пружао је све услове непријатељу да је организује и претвори у солидно противпешадијско и противтенковско упориште. Те природне особине земљишта, непријатељ је зналачки искористио. Плетерница је заиста била јако утврђена, са великим бројем разних препрека. Посебно је било утврђено и за борбу припремљено месно гробље. Одбрана Плетернице је за непријатеља имала велики значај, јер је штитила бок његових снага које су се кретале комуникацијама Сл. Брод - Загреб.

Плетерницу су браниле јаке снаге непријатеља. Основне снаге чиниле су јединице немачке 22. дивизије. Одбрамбене јединице подржавала је његова артиљерија, размештена у рејонима с. Сулковац, с. Гучје. Пре 1. пролетерске бригаде на Плетерницу су безуспешно нападали 3. и 13. пролетерска бригада, батаљон »Гарибалди«, коњичка бригада и тенковски батаљон. Њих је подржавала дивизијска артиљерија.

На полазну линију напада: Смиљанка - Рашће - Селиште, бригада је избила у току 18. априла.

Напад на Плетерницу отпочео је у 09,00 сати 19. априла. Наш 1. батаљон, са четом ПАМ, нападао је правцем Сулковац - Селиште, са задатком да разбије снаге непријатеља на датом правцу и изврши обухват Плетернице са западне стране. Лево од 1. батаљона, напада 2. батаљон, у правцу гробља. Десно од батаљона - 13. пролетерска, а лево од 2. батаљона - 3. пролетерска бригада.

После извршене артиљеријске припреме по објектима на предњем крају одбране, 1. и 2. батаљон полазе једновремено на јуриш. Отпор непријатеља је веома јак. Брани се солидно организованим системом ватре, нарочито ватром аутоматског оружја. Батаљони чине изузетне напоре да се дохвате првих ровова, али, због убитачности ватре, њихово је напредовање веома споро и готово незнатно. Уз губитке, долазе до жича-

них препрека. Међутим, непријатељ предузима противнапад и батаљон се повдаци и сраста са земљом, одакле са места, ватреним средствима, туче и »омекшава« непријатељске положаје. У поновљеном јуришу, батаљон долази до првих препрека. Друга чета има највише успеха, али је и она, као и друге две, противнападом присиљена да се повлачи. Неколико бораца остало је на жичаним препрекама, покошени митраљеским рафалима непријатеља. Очигледно, артиљеријска ватра у припреми напада није учинила своје, тј. није уништила основна ватрена средства на предњем крају непријатељске одбране.

Иста је ситуација и код 2. батаљона.

Оба батаљона понављају јуриш, али опет без резултата. Непријатељ је врло активан. Сваки наш продор дочекује организованом ватром и одбија противнападом. Уз то, његова дејства врло ефикасно подржава артиљерија. Налазећи се неколико часова у зони организоване блиске ватре, наши батаљони имају знатне губитке. Доста бораца је изгинуло у рејону пре него што је озбиљније начета стабилност одбране непријатеља. Тек негде око 17 часова, лево од 1. и 2. батаљона, јединице 3. пролетерске, у садејству са неколико тенкова, покушавају разбити одбрану непријатеља са северне стране насеља, тукући прецизним погоцима објекте и простор око ж. станице, посебно положаје утврђених ватрених средстава. Међутим, ни тај покушај 3. пролетерске да дубље продре у систем одбране није успео. Непријатељ се заиста упорно и жилаво брани. Закључујемо да без појачаних напора и вероватно већих губитака, нећемо сломити одбрану.

Беспримерном храброшћу, борци 1. батаљона извели су још два јуриша, који су начели одбрамбени систем и овладели са неколико утврђених тачака. Други батаљон такође има успеха и заузима западну ивицу гробља. Тај први, али значајан успех, имао је одраза на цео рејон одбране Плетернице. Чим су се борци домогли првих препрека и савладали их, борба је попримила облике кратких узастопних јуриша, са објекта на објекат.

Командант бригаде Јагош Жарић налазио се са 2. батаљоном. Оценио је да се задатак бригаде може извршити дејством наше артиљерије по објектима одбране у рејону гробља. О томе се договорио да артиљеријску припрему изведе дивизијска артиљерија. Међутим, догодило се, да је припрема требало да отпочне у моменту када батаљони полазе у коначни јуриш, јер је то ситуација налагала. Командант бригаде брзо извештава начелника штаба дивизије Блажа Марковића да бригада полази на јуриш, те артиљеријска припрема није потребна.

У међувремену, док је командант бригаде водио тај разговор са начелником штаба дивизије, команданти 1. и 2. батаљона, налазећи се у курсу опште ситуације, извршили су потребно прегруписавање јединица, тако да јуриш изведу на ужем фронту ради бржег сламања и цепања одбране непријатеља на изоловане и садејства лишене делове.

На дати знак за јуриш, борци 1. батаљона, користећи створене шупљине у непријатељској одбрани, брзим продором овладавају објектима на правцу напада, наносећи ошамућеном непријатељу знатне губитке. Ноћ је смањила ефикасност ватре непријатеља, који је разбијен и омогућила дубље продоре чета на својим правцима јуриша.

Збуњен таквим начином ноћних јуриша, посебно силином удара, непријатељ је био принуђен да одустане од даље одбране.

Чим смо у јуришу овладали новим објектима и дохватили се кућа у насељу, и када је 2. батаљон овладао месним гробљем, непријатељ је видео своју пропаст.

Главни и најтежи задатак у борби имао је 2. батаљон. Извршио га је храбро. Његови губици су били највећи.

Са истока се рађао нови дан, али тешко, као што је тешка била и ова борба. Тога дана, 20. априла, у 6 сати Плетерница је ослобођена.

Јутро је показало сву тежину и сложеност борбених дејстава вођених у рејону Плетернице. Лешеви непријатељских војника и разбацане гомиле различитог ратног материјала најбољи су доказ карактера и тежине борбе. Борци су били крајње исцрпљени, гарави и измазани од експлозија граната и блата, преко којег су пузали.

По организованости одбране, степену упорности снага непријатеља, жестини сукоба, масовном учешћу бораца у ноћним јуришима и ефикасности масовне ватре аутоматског оружја - Плетерница представља најтежу борбу бригаде, у завршном делу операције и у исто време, највише плаћену победу.

Милутин Ј. ЈОВИЋЕВИЋ

Juriš proleter i - Pleternica je pred nama

Prva proleterska divizija izvršila je proboj na liniji Ruševo - Čaglin i njene brigade, već su usiljenim maršom kretale na zapad. U zoru, 17. aprila brigade su izbile na prostor Kutjevo - Pleternica - Slavonski Brod. To je nova neprijateljska odbrambena linija, a centar otpora je bila Pleternica, važna raskrsnica željezničkih i drumskih komunikacija. Prilaze utvrđenjima branio je garnizon od pet hiljada ustaša i domobrana, u čijem se sastavu nalazio i jedan puk nemačke policije.

Pleternica kao isturena tvrđava trebala je da produži odbrojane časove zlokobnog fašizma: neostvorena nada nemačko-ustaškog vodstva da se dobije u vremenu za povlačenje prema Zagrebu i dalje ka Austriji poraženih neprijateljskih regimenti.

Na prostorima pred Pleternicom vođena je bitka tri dana i četiri noći. Tu se borila hrabrost sa ubojitim gvožđem - bitku su vodili ljudi sa robotima... Tu je delegat Knežević iz 1. bataljona 1. proleterske skočio na brdo betona, sa istim uverenjem i sigurnošću, kao da su s njime i njegovi iz izginulog voda. Tu je Miloš Vilotijević četrnaest puta na raznim sektorima bitke bacao ručne granate na ukopana neprijateljska mitraljeska gnezda.

Pleternica - tada su i mrtvi jurišali. I danas kada se razgovara sa preživelim borcima, učesnicima juriša na Pleternicu, osetićete u njima onaj isti ponos koji je prisutan kod onih koji su prešli Igman, Zelengoru, Mlinište.

Opkoljavanje je izvršeno još istog dana - u žarištu smo pred nama je Pleternica. Prva polazi u napad 13. brigada sa severne i severozapadne strane a bataljoni su ušli u varoš. Razvija se promenljiva borba: požari osvetljavaju noć, a to omogućuje artiljeriji da precizno gađa. Ishod je neizvestan, a minuti donose obrte. Francetićeva crna legija, delovi »Handžar« divizije i odred nemačke policije nasrću na naš 2. bataljon. Eno, padaju skojevci, junaci prve čete - mitraljeski Petrašinović i Šljivić. Ali, njihovi puškomitraljezi nisu umukli. Verni pomoćnici grčevito stežu obarače, a rafali kose, kose...

»Drugovi, još jače, još žešće!« - ori se poziv starijeg vodnika Joze Protege. Tu su i Mileta Vukićević, Obrad Ekmešić sa svojim vodovima. Krši, trese se, riče mržnja... Drhti poprište bitke od osvete. Ubiti trojicu... petoro, ne - malo je! Ura!... Po deseti put juriš na isti utvrđeni sektor, ali, ako padnem ja, moj drug će se boriti za mene! Padne li i on... i svi, onaj poslednji biće silan kao naša desetkovana prva i treća četa Prvog bataljona!

Doznajemo: u praskozorje 13. proleterska povlači se na polazne položaje. Treća krajiška je smenjuje. Datum je već 18. april: oblaci dima, gara i sive prašine lete po horizontu. Suton je usred dana...

Imaju reč Prva proleterska i 3. krajiška brigada.

Krajišnici prodiru do rečice Orljave, pokušavaju da pređu most i da tako smanje prostor borbenog poretka. Neprijatelj je shvatio nameru i organizovao je plan kontranapada - najveći deo svojih snaga bacio je na ovaj prostor. Svaki metar zemljišta je mitraljesko gnezdo, a treba se probiti. Odjednom, i sasvim iznenađeno sa čela, pojaviše se nemački tenkovi, praćeni lakim bornim kolima. Kreću se dosta brzo i menjajući položaje, teško ih je izbrojati; čini mi se nema ih više od desetak. Tenkovski vodovi našeg Prvog i Drugog bataljona primaju dvoboj. .. Detonacije i gusti mlazevi dima. Pleternica je postala vulkanski krater... Nišandžija na protivkolskom topu, Živanović Bogomir ostao je sam. Posluga mu je izginula. Sav garav od baruta, uzima granate stavlja ih u cev, nišani, pali: neprekidno, energično kao što čini i čitava divizija.

Neprijatelj pruža ogorčen otpor - sa suprotne strane kao da ponestaje žestine dok, Prva proleterska iz svih rodova oružja otvara smrtonosnu vatru... Jezgra neprijateljskog otpora još tinjaju; naša artiljerija tuče železničku stanicu, groblje, mlin i put koji vodi za Batrinu Kapelu.

Na mostu je još okršaj, dok lagano prolazi noć. Tek sutradan, oko 16 časova posle velike artiljerijske pripreme, otpočeo je opšti napad. Prvi bataljon naše brigade dobio je zadatak da krene pravcem ka groblju a odatle u centar grada. Drugi i 3. bataljon pratiće kretanje 1. bataljona i sadejstvovaće u akciji. Treća krajiška je dobila operativni zadatak da nadire sa severne strane, a pravac tenkovske kolone određen je ka istočnoj strani, s tim da potpomognu završni udarac pešadije.

Zemlja je počela da se prevrće, grmi metal. Naša haubica je direktnim hicem pogodila neprijateljsko skladište municije. Po vazduhu lete grede, blokovi betona, cigle, fašističke trupine. Ponovo požari, oblaci dima, isprekidano siktanje mitraljeza. Bataljoni 1. proleterske napadaju sa svih strana. Automatičari su zašli u

periferijske ulice. Obruč se steže - neprijatelj se ogorčeno brani, pa ipak presuda opkoljenom garnizonu već je izrečena.

Ponoć. Borba žesti. Tek sada je kulminacija. U mraku promiču zarobljenici ruku dignutih u vis. Kuća za kućom se osvaja. Vođa bombaškog odeljenja Danilo Mračarica pao je teško pogođen, kad je sručio bombe u bunker.

Utvrđenja su sve reda. Još se jedino drži groblje. Cas mi zavlada, čas Nemci kontrajurišom potisnu... Po groblju tutnji. Jednom starijem ustaši razmrskao je glavu iščupani spomenik. U rakama, ovde i onde leže desetine neprijateljskih leševa.

Naš teški mitraljez ispred gvozdеноg mosta, dejstvuje na neprijateljske položaje, seje smrt... Delegat Obradović iz Prvog bataljona Prve brigade sam, s revolverom, juriša na Švabe. Ura!...

U ranim jutarnjim časovima utišala se vatra. 20. april. Pleternica je oslobođena. U daljini potmulo bubnjaju topovi. Poraženi Nemci i ustaše beže ka Zagrebu. Doznajemo, 13. brigada ih goni u stopu.

Vladimir BULJAGIĆ

Gađamo po »zubu«

Pripadao sam splitskoj radničkoj klasi. Učio sam automehaničarski zanat. Od nečega se moralo živjeti i za vrijeme okupacije, pa sam se zaposlio u splitskom brodogradilištu. Radio sam na škveru, na opravci brodova. Većina nas starala se 03. radi što manje i da što više naškodi okupatoru, a nisu bili rijetki slučajevi sabotaze. Svi smo očekivali propast Italije i slobodu, a kada je Split oslobođen, i ja sam, kao i mnogi drugi, krenuo u partizane.

Imao sam dvije velike sreće. Prva je bila ta, da sam odmah primljen u redove 1. proleterske brigade, u Beogradski bataljon. Druga je bila da sam, uprkos mnogim teškim borbama, uspio izbeći ranjavanje. Bio sam, kada smo se još nalazili kod Travnika, nešto bolestan, i to je sve.

Ne znam šta je bilo odlučujuće da i mene upute na kurs za rukovanje bacačima. Meni se to svidjelo, a i vrijeme je bilo takovo da se nije moglo birati - ideš tamo gdje ti naredi. Neki bacači čak nisu imali nišanskih sprava. Snalazili smo se tako da domet određujemo pomjeranjem zupčanika za nagib cijevi. Tako smo i govorili: gađamo po »zubu«. Na primjer, 40 »zuba« za četiri kilometra dometa.

Kad smo iz Srema konačno izbacili Švabe i naglo krenuli naprijed, osjećali smo da je ratu skoro kraj. Naši bacači bili su uveliko kompletirani sa svim nišanskim spravama i mi smo, ratujući i učeći se, već postali pravi majstori u gađanju.

I upravo tada zamalo se nije dogodilo da nastrada cijela posada bacača. Neki ludo uporan Švaba, a mora se priznati - i hrabar, uspio je da se neopaženo provuče kroz našu prednju liniju, i da dopre do nas. Već nas je držao na nišanu svoga automata kada ga je naš drug Tonči Kalendrini primijetio i oborio jednim jedinim metkom. Tako je nas spasao, ali je sam uskoro pao u jednoj borbi.

Još me jedan zanimljiv detalj često podsjeća na te dane. Kada smo, oslobodivši svu zemlju, prispjeli i u Trst, ne znajući da me je brižna majka, koja o meni nije imala nikakvih obavijesti, već tražila preko Crvenog križa, odlučim da joj pišem u Split. Pismo jednostavno predam na jednoj od tršćanskih pošta. Iako su prilike još bile neredovite, to pismo je ipak stiglo u Split i majci u ruke.

Šteta što sam bio nebrižljiv i pismo nisam sačuvao.

Pavao PERLAIN

Судар прса у прса

Крајем априла 1945. године наш 3. батаљон, гонећи непријатеља кроз Славонију, наишао је у шуми код Плетернице на жесток отпор Немаца. Док је водио блиску борбу у шуми, мој минобацачки вод којим сам командовао гађао је Немце са блиског одстојања. Немци су открили положај вода и моју осматрачницу и тукли су нас минобацачима. Том приликом оштећен је један минобацач мог вода. Док је наш батаљон водио борбу са Немцима, из позадине, с лећа, као и на артиљерију наше дивизије, напале су јаке немачке снаге, које су биле заостале. Митраљеска чета нашег батаљона окренула је митраљезе према Немцима који су нападали на батаљон с лећа. Развила се веома оштра борба. Иако су Немци жестоко јуришали, наши митраљесци су били упорни. У самоодбрани дивизијске артиљерије, гледао сам дејство малокалибарске противавионске артиљерије наше дивизије на Немце, који су јуришали и на артиљерију. Неке јединице наше бригаде и 3. крајишке пролетерске бригаде извршиле су противнапад и Немци су разбијени и натерани у бекство.

Кад је наступила ноћ, наш батаљон је кренуо у напад на Плетерницу. Кретао се у колони по један. Напред су биле пешадијске чете, за њима митраљеска чета и, на зачељу, мој први минобацачки вод. Колико се сјећам, други минобацачки вод није учествовао у саставу батаљона у завршним операцијама од Шаренграда до Загреба. Био је на курсу. Мој вод, и после промјене формације 5. марта 1945, остао је у истом саставу који је имао и до тада, у 4. батаљону.

Крећући се ноћу према Плетерници, после преласка преко брвна на ријеци, батаљон је изашао на друм. При изласку, видео сам да се друмом од Плетернице креће нека колона. Неко је из нашег батаљона упитао: ко је тамо? Одговорено је да је то 17. бригада. Међутим, то је била немачка колона. Кад су се удвостручиле колоне: немачка која се друмом кретала од Плетернице, и наш батаљон који се кретао према Плетерници поред друма, на растојању од пет метара, одједном, дошло је до жестоке борбе, прса у прса. Мој вод пошто су

борди носили минобацаче и мине на себи, био је оптерећен и неподесан за блиску борбу. Међутим, вод је био добро наоружан и стрељачким оружјем. Три командира одјељења и ја имали смо аутомате, а остали борци пушке, са довољно муниције. Тако је и мој вод отворио брзу паљбу из стрељачког оружја. Борба је била кратка, али жестока. У њој је наш батаљон разбио немачку колону, чији су се остаци разбежали под заштитом мрака. Мој вод је заробио једног официра. Кад је свануло, на попришту борбе било је много мртвих Немаца и коња и испретураних кола. Ближио се крај рата.

Илија МАЉКОВИЊ

Familija Šupe

Iz svih krajeva Dalmacije, a najviše iz okoline Šibenika (352) i Splita (212), bio je veliki broj boraca u 1. proleterskoj brigadi. Sa istim prezimenom, sa više od 5 učesnika, bila je 21 familija: Bobani, iz okoline Solina i Klisa - 6, Bogunovići, iz okoline Bačine i Ploča - 6, Čeko, iz Gradine kod Šibenika - 8, Čogelja, takođe iz Gradine - 11, Čvrljak, iz okoline Konjevrata kod Šibenika - 13, Grubišići, iz okoline Splita i Šibenika - 9, Gulini, iz Lozovca kod Šibenika - 10, Jerkovac, većinom iz okoline Metkovića i Makarske - 7, Katići, iz okoline Vrgorca, Splita i Ploča - 7, Kokići, iz Rekovca Sela kod Šibenika - 12, Krilići, iz Bačine kod Kardeljeva - 7, Krnići, iz Konjevrata - 15, Lalići, iz Ciste Male kod Šibenika - 12, Petkovići, iz Vrpolja kod Šibenika - 8, Plenče, takođe iz Vrpolja - 8, Radići iz Okruka Gornjeg kod Trogira - 15, Rak, iz Rakovog Sela kod Šibenika - 16, Rupići, iz Rupića kod Šibenika - 7, Škugori, iz Dubrave kod Šibenika - 7, Šupe, iz Gradine kod Šibenika - 24 i Živkovići, iz šire okoline Šibenika i Drniša - 17.

Od svima njima moglo bi se dosta pisati, ali za ovu priliku to nije moguće. Pošto je familija Šupe najbrojnija i gotovo cijela iz istog mjesta, a 70 posto bilo ih je u 1. bataljonu, u kome sam bio i ja, želim najkraće o svakom od njih ponešto da kažem.

Početkom oktobra 1942. godine, kao popuna, došli su u 1. proletersku i 1. bataljon - 16, u 3. bataljon - 2, u 6. bataljon - 4 i u prištapske jedinice - 2 borca - 6 drugarica i 18 drugova, 21 od 11-22 godine, a 3 od 33-34 godine starosti. Poginulo je 11 (46%) - 8 drugova i 3 drugarice.

Izuzimajući Šupe-Matić (Petra) Ankicu, - Šupe-Bekavac (Lovre) Zorku i maloletnu Šupe-Obradović (Ante) Milku, svi ostali borci, o kojima će biti riječ, rođeni su u Gradini kod Šibenika.

U 1. bataljonu:

Šupe-Jurišić (Ante) Darinka, rođena 1927, domaćica. Krajem bitke na Neretvi primljena je u SKOJ. Bila je snalažljiva i odvažna bolničarka. Juna 1944, postaje član KPJ. Završetak rata je dočekala u oslobodilačkom Zagrebu. Demobilisana je u činu potporučnika. Sada je penzioner i RVI.

Šupe (Stipe) Darinka, rođena 1927, domaćica. Član SKOJ-a od sredine 1942. godine. Sa bratom Jakovom, stupila je u 1. bataljon. Isticala se kao hrabar borac i bolničarka. Hrabro je poginula 8. februara 1943. na Neretvi, od bombardovanja.

Šupe (Stipe) Jakov, rođen 1922, radnik. U 1. bataljon je stupio sa sestrom Darinkom. Uvijek ozbiljan, hladnokrvan i hrabar borac. U maju 1943, primljen je u KPJ. Po oslobođenju Beograda, raspoređen je u Gardu, gdje dočekuje oslobođenje, zatim ostaje na službi u JNA do penzionisanja.

Šupe Rak (Ivana) Ikica, rođena 1928, domaćica. Krajem 1942. postaje član SKOJ-a i odlazi na sanitetski kurs u diviziji. Početkom februara 1943, po prelasku Neretve, premeštena je u sastav 6. bataljona, kao bolničarka. Februara 1944, upućena je u 1. inženjersku brigadu. Oslobođenje ju je zateklo u Zagrebu, na dužnosti sekretara Brigadnog komiteta SKOJ-a. Član KPJ je od početka avgusta 1943. Sada je u penziji.

Šupe (Ante) Joso Bajni, rođen 1921, seljak. U bataljonu je zapožen kao miran, tih i hrabar borac. Sredinom avgusta 1943, postao je kandidat za člana Partije. Po dolasku brigade u Dalmaciju, septembra 1943, kao bolesnik ostaje u Dalmaciji, a zatim nastavlja u 1. dalmatinskoj brigadi. Kraj rata ga je zatekao na dužnosti člana Mjesnog NOO Konjevrate. Sredinom maja 1945, preveden je u rezervu, kao stariji vodnik.

Šupe (Tome) Joso, rođen 1923, radnik. Član SKOJ-a od početka 1942, a od početka februara 1944. godine član je KPJ. Kraj rata zatekao ga je u Zagrebu, odakle je premješten u Gardu. Penzionisan je u činu majora, 1971. Umro je 1976. godine.

Šupe (Pere) Ive, rođen 1920, radnik. Član SKOJ-a je postao prije stupanja u partizane. Sredinom 1943, postao je član KPJ. Bio je hrabar borac, komandir desetine i vođa. Teže je ranjen 5. jula 1943, poslije čega je upućen u bolnicu u Šehoviće, gdje je istog mjeseca poginuo.

Šupe (Jose) Ivo, rođen 1927, đak. Njegova porodica je aktivno radila za NOP od kraja 1941. godine. Bio je vrlo spretan i hrabar kurir u četi, bataljonu i brigadi. Član KPJ postao je početkom 1945. U neprijateljskoj ofanzivi, u dolini Neretve, četnici su mu zarobili i strijeljali majku. Poslije rata završio je školovanje u SSSR-u, a zatim je nastavio aktivnu službu u JNA. Penzionisan je kao potpukovnik JNA.

Šupe (Jose) Krste, rođen 1909, seljak. Za NOP je radio od kraja 1941. U 1. bataljonu je bio hrabar i iskusan borac. Poginuo je 1. avgusta 1943, na željezničkoj stanici u Nemili.

Šupe (Tome) Stipe, rođen 1926, seljak. U proljeće 1942. postao je član SKOJ-a. Uskoro po stupanju u 1. bataljon, u prvoj borbi, kod Bosanskog Grahova, poginuo je 26. oktobra 1942.

Šupe-Bekovac (Lovre) Zorka, rođena 1922, Konjovrate, domaćica. Odmah po stupanju u 1. bataljon istakla se kao hrabar borac i bolničarka. Sa Centralnom bolnicom prešla je Neretvu, zatim, poslije preboljevanja tifusa, priključila se 7. krajiškoj brigadi, gdje je postala član KPJ i vodnik. Poslije rata ostala je u JNA i radila u Maršalatu do maja 1949, kada je demobilisana, u činu potporučnika.

Šupe (Šime) Ante, rođen 1899, seljak. Sa suprugom Milkom, rođenom 1907, u Gradini, domaćicom, kćerkom Maricom^ rođenom 1926, učenicom, sinom Marinkom, rođenim 1929, đakom, i sinom Milom - rođenim 1932, zaključao je kuću i, sa cijelom porodicom, stupio u 1. bataljon. Početkom 1942, postao je kandidat za člana KPJ. Iako po godinama stariji, isticao se odlučnošću i hrabrošću, posebno u borbama na Neretvi i Sutjesci. Član KPJ postao je u toku bitke na Sutjesci. Takođe, za vrijeme ofanzive, on i kćerka Marica, upućeni su u Prateću četu brigade, a sin Marinko u 2. proletersku brigadu. U sastavu brigadnog saniteta, u Cisti, u rodnoj Dalmaciji, 23. septembra 1943. poginuo je i Ante, a Milka, kao referent saniteta, i mali Mile nastavili su borbu. Maja meseca 1944, Milka je, kao ranjenik upućena u Italiju. Po povratku u zemlju raspoređena je u 1. tenkovsku brigadu. Sada kao penzionerka živi u Splitu, sa sinom Milom.

U 3. bataljonu:

Šupe (Marka) Ante, rođen 1926, seljak. U 3. bataljon stupio je, zajedno sa sestrom Stanom. Hrabar i snalažljiv borac. Poslije borbi kod Zvornika, upućen je u bolnicu u Šekoviće, a zatim radi pri Komandi mjesta Ražljevo. Potom je stupio u Majevički odred, pa u bataljon za vezu 38. divizije, gdje je bio komesar čete. Član KPJ postao je oktobra 1944. Demobilisan je 1946, u činu poručnika. Sada je penzioner.

Šupe (Marka) Stana, rođena 1924, domaćica. U 3. bataljon stupila je sa bratom Antom. Isticala se kao borac i bolničarka. Krajem aprila 1943. postala je član SKOJ-a. U dolini Sutjeske, na Borovnu, poginula je 3. juna 1943.

U 6. bataljonu:

Šupe (Ivana) Andrija, rođen 1924, seljak. Ljeta 1934. postao je član SKOJ-a. Od avgusta do septembra 1943, bio je komandir desetine. Tada je u Dalmaciji, iz Ciste Velike, upućen u dalmatinske jedinice. Poginuo je krajem 1943, blizu Klisa.

Šupe (Pere) Andrija, rođen 1925, seljak. Sredinom maja 1943, postao je član SKOJ-a. Isticao se kao borac i postao dobar puškomitraljezac. Poginuo je 9. juna 1943, na Zelengori, kod Vrbničkih koliba.

Šupe (Jakova) Ante Longo, rođen 1923, radnik. Od početka se isticao kao snalažljiv i vrlo hrabar borac i puškomitraljezac. U SKOJ je primljen maja 1943. Poginuo je 1. novembra 1943, kod Turbeta. Član KPJ postao je juna 1943.

Šupe (Lovre) Stipe, rođen 1925, seljak. Isticao se hladnokrvnošću i hrabrošću. Poslije proboja sa Sutjeske kod Han-Pijeska je ranjen. Iz bolnice se opet vratio u svoju jedinicu, kada je primljen u SKOJ. Posle napada na Drvar, 1944. primljen je u KPJ. Završetak rata dočekao je u Zagrebu, kao komandir minobacačkog voda u 3. bataljonu. Poslije oslobođenja ostao je na službi u JNA. Penzionisan je u činu majora.

U prištapskim jedinicama:

Šupe - Matić (Petra) Ankica, rođena 1930, u Konjovratima, učenica. Cijela njena porodica pripadala je NOP-u. Ubrzo poslije stupanja u 1. brigadu, kao maloljetna, upućena je u dječji dom u oslobođenom Bihaću. Tokom povlačenja, za vrijeme bitke na Neretvi, priključuje se Centralnoj bolnici, a potom sredinom maja, dolazi u 1. bataljon 1. proleterske. Uskoro je zarobljena i odvedena u logor, u Sisku, odakle ju je uzela porodica iz okoline Petrinje, kod koje je preživjela rat.

Šupe - Obradović (Ante) Milka, rođena 1930, učenica. Kao maloljetna, poslije oslobođenja Bihaća, novembra 1942, upućena je u dječji dom. Pri povlačenju na Neretvi 1943. godine, ušla je u sastav 3. dalmatinske brigade. Ubrzo je oboljela od pjegavog tifusa i upućena u Centralnu bolnicu. Kod Šavnika, maja 1943, vratila se u sastav 3. dalmatinske brigade. Početkom juna 1943, stupila je u 6. bataljon, iz kojeg je, nešto kasnije, premještena u bolnicu 1. proleterske divizije. U avgustu 1944, prekomadovana je u artiljeriju 1. korpusa.

Istakla se kao baterijska bolničarka i ubrzo postala vodnik. U SKOJ je primljena u avgustu 1943, a u KPJ decembra 1944. godine. Poslije rata ostala je u JNA. Kao mirnodopski invalid, penzionisana je 1956, u činu poručnika.

(Podaci su korišćeni iz knjige »Dalmatinci u Prvoj proleterskoj brigadi«, Split, 1982)

Milutin LUTOVAC

Na prilazima Ilovi

Prva proleterska brigada je oslobodila Okučane i vodila teške borbe kod sela Rajići (ispred Novske), gdje je zaustavljena 25. travnja snažnim otporom neprijatelja. Pred selom Rajići 1. bataljon se sreo sa dijelovima »Plave divizije« i divizije »Princ Eugen«. U borbu se uključuju 2. i 3. bataljon. Borbe su ogorčene, a neprijatelj pokušava nekoliko puta protivnapadima, ali je uvijek odbijen. Tim protivnapadima želi pošto-poto usporiti naše napredovanje, čime bi osigurao dovoljno vremena za izvlačenje zaostalih dijelova svojih poraženih armija koji su se povlačili s juga prema Novskoj i dalje. Tako je u noći 25/26. travnja prekinut vatreni kontakt sa jačim snagama neprijatelja. Nijemci su se ispred naših jedinica povukli na odbrambenu liniju koja se proteže niz tok rijeke Ilove.

Na položajima kod Okučana, od sela Rajića do sela Kričke, smjenjuju nas bataljoni 21. divizije. Postupno se pomičemo sjevernije, tako da zaposjedamo položaje u šumama i na proplancima kod sela Brezovac, na prilazima rijeci Ilovi.

U toku tog pomjeranja, 26. travnja, do Lipika i sela Brezovac kretali smo se zajedno sa komorom. Oslobođeni smo tereta jer smo teške »maksime«, minobacače i drugu opremu ukrcali na kola, pa smo se, kao i borci ostalih četa, lakše kretali. Iako mali, taj predah i rasterećenje, prije teških predstojećih borbi, dobro je prijaio svim borcima, jer su na rijeci Ilovi zadržane, snažnim otporom njemačkih snaga, sve naše jedinice.

U hrastovoj šumi oko sela Brezovac, naši bataljoni, u vrlo žestokim i više puta ponovljenim napadima, nanosili su jake udarce po neprijateljskoj živoj sili. Protjerali smo ih iz njihovih prvih rovova. Borba se vodi na kratkim udaljenostima od 80 do 100 metara. Jaka šuma otežava i osmatranje i gađanje streljačkim oružjem. Iza svakog debljeg hrasta borci zauzimaju i uređuju položaje. Jaka debla koliko čuvaju naše borce, toliko su i dobar zaklon neprijateljskim strelcima. Iznenadjenja su česta i obostrana. Rijetki proplanci dobro su posjednuti i tučeni unakrsnom vatrom i našom i neprijateljevom. Naši »maksimi« neutraliziraju i uveliko dopunjuju vatru četa pri svakoj pojavi neprijateljske pješadije. Automatičari brigade, snalažljivi i vrlo hrabri borci, kao i borci

na ostalim automatskim oružjima, unose zabunu kod neprijatelja. Šuma im nikako ne odgovara, ali moraju da se bore s nama jer su naši napadi žestoki. Nijemci su čak bezobrazno uporni, kao da su na svojoj zemlji i, u nastojanju da nas protjeraju s izgubljenih položaja, naprosto srljaju na naše cijevi. Predosjećaju svoj kraj pa čine krajnje napore. Naši bataljoni se međusobno smjenjuju, dopunjuju jedan drugoga, jer je velika koncentracija jedinica na malom prostoru. Pojedine čete na vrlo malim prostorima žilavo se bore i odlučuju o sudbini cijelih položaja bataljona i više. Zauzimamo rovove i bunkere podešene za kružnu odbranu, okrećemo oružja prema neprijatelju i tučemo ga iz njegovih tek zaplijenjenih oružja. Za veliko čudo, zarobljenika nema, ali zato je dosta poginulih vojnika.

Žestoka borba traje cijeli dan 27. travnja. I nadalje slijede juriši i kontrajuriši, čas na lijevom, pa zatim na desnom krilu jednog od bataljona. Šuma naprosto gori od uraganske vatre. Situacija je vrlo teška. Položaji se vrlo teško drže, a naređenje je da se pošto-poto drže. To znači, kao i mnogo puta, izginuti, a ne dozvoliti neprijatelju da nas potisne i prodre na naše položaje. Svi su na položajima, u prvim redovima, od komandanta i komesara bataljona pa do bolničarki, koje imaju pune ruke posla. Ne stižu same svuda da pruže pomoć drugovima.

Komandir voda i ja molimo komesara čete koji je tu, među nama, da traži zaštitu - pojačanje oko mitraljeskog voda, jer sa prorijeđenim vodom (trećina ljudstva je izbačena iz stroja), ne možemo efikasno izvršavati podršku. Posebno u ovoj situaciji, kada je ostalo nezaštićeno desno krilo prema rubu šume, odakle je pogodan i vrlo moguć prilaz neprijatelja. Pošto je komandant bataljona već predvidio tu mogućnost, a i inače, desno od nas i ispred postavlja se cijela 2. četa 2. bataljona. Nedostajalo nam je i municije. Mnogo smo je trošili, a teško ju je doturati iz komore. To je prva prilika u ofanzivi da mitraljesci misle i o mogućnosti i potrebi štednje municije. »Maksimi« tuku brzim, preciznim i dugim rafalima prostor gdje god se pojave neprijateljski streljački strojevi. Puščanom vatrom nemoguće je prekriti prostor i zadržati silovitu navalu, pogotovo ako su ciljevi nešto dalje, pa se automatima ne mogu gađati. Već smo na izmaku fizičkih snaga. U toku dana pet puta smo mijenjali položaje i svaki put kopali rovove i zaklone i za sebe i za mitraljeze. Nikada do danas nismo u tolikoj mjeri koristili šančani alat u jednom danu. Mnogo znoja je proliveno, ali bi bilo i mnogo više krvi i žrtava da tako nismo postupili.

Neprijatelj je odbijen i u posljednjem pokušaju - u jurišu pred sami smiraj dana, 27. travnja.

Prva proleterska je zadržala položaje.

Prvi su noćni sati, imamo mali predah. Poneki borci dali su sebi oduška, puštena je i pokoja suza za poginulim drugovima, nakon teško prebrođenog dana, a i zbog sreće što smo uspjeli izvršiti i ovaj zadatak.

Brigada je imala 37 poginulih i 102 ranjena.

Pomoćnik na »maksimu«, Krajišnik Bido, tako smo ga zvali, te noći je prvi put rekao kako je mnogo umoran, a ja se sjećam da se nikada nije žalio na teškoće. Uzput je, zna se, kako je on to znao da izvede, pljunuvši, žestoko psovao Hitlera i svu njegovu bratiju. Među nama u vodu važio je kao najsnažniji. On je, kao od šale, nosio postolje »maksima«, i znao se s njim i zatrčati. Sa Miloradom, nišandžijom, dobro se slagao. Pazili su se međusobno kao rođena braća.

Kasno u noći, okupljeni u rovovima i bunkeru, zajedno sa borcima i starješinama 2. čete, dočekali smo i prvi, toga dana, obilati obrok. Mnogi borci, zbog iscrpljenosti, nisu mogli ni jesti dok se nisu sat-dva odmorili. U rano jutro 28. travnja, do kada su zbrinuti ranjeni drugovi, a poginuli sahranjeni, smijenile su nas na tim položajima jedinice 5. i 21. divizije. Toga dana 1. proleterska brigada je povučena u rezervu, radi odmora, ali je 28. i 29. travnja provela u pokretu i na zastancima, iza jedinica prvog ešelona, spremna da intervenira gdje zatreba.

Tridesetog travnja i 1. svibnja nalazimo se na »pravom« odmoru, u selima Poljana i Uljanik, gdje smo, nakon punih 18 dana ofanzive, prvi put mogli da se malo raskomotimo, da bezbrižnije spavamo pune dvije noći, da provedemo dva dana bez marševa i borbi i sa dobrom ishranom. Iskorišteni su dani, zapravo, za zajedničke vojničke, partijske i skojevske sastanke, jer proteklih dana za to nije bilo vremena.

Prvog svibnja posjetio nas je i komesar 1. armije Mijalko Todorović Plavi. To je bila prilika da se cijeli sastav upozna sa najnovijom vojno-političkom situacijom kod nas i u svijetu. Podrobnije smo doznali o borbama naše 1. armije i postignutim uspjesima, što je kod cijelog sastava naišlo na zadovoljstvo i odobravanje.

•

Nevin ŠPRLJAN

Трећи батаљон од Шаренграда до Загреба

Петог марта 1945. године 1. пролетерска бригада је преформирана. Умјесто дотадашњих шест батаљона, формирана су три. Од 4. краљевачког и 6. београдског формиран је 3. батаљон. Било је тешко и борцима и старешинама, посебно онима који су дуже у батаљонима, што са њихових батаљона нестају имена под којима су извојевали значајне побједе. Стога је требало и политички објаснити чин. У исто вријеме, наше су јединице добиле совјетско наоружање па је и то био један од разлога да се изврши преформација наше бригаде. Сем тога, то је учињено због другачијих услова борбе и потреба да се поједностави и олакша командовање.

Батаљон је последице преформације, добио и нову попуњу из Србије. Због свега тога, следећих дана интензивно се изводила војна и политичка обука по водовима и четама. И то је трајало до 17. марта.

Бригада је из рејона Кукујевци пошла на нове положаје, код Шаренграда, на којима је, навече смијенила 4. крајишку бригаду. Положај који је посјела био је на десном крилу армијског фронта, а протезао се од Бабин-дола, преко Грубановљевог салаша, до Дунава. Ширина положаја била је око три километра. На десном крилу распоређен је 1, у средини 2. и, на лијевом крилу, 3. батаљон. Лијево од 3. батаљона, бригада »Раде Кончар« затварала је правац од Ловаса и Товарника према Бапској.

Најважнији задатак батаљона, последице преузимања положаја, био је да се побољшају постојећи и израде недостајући елементи инжињеријског уређења земљишта, јер затечено стање није било задовољавајуће.

За релативно кратко вријеме, батаљон је побољшао двије затечене линије ровова и повезао их саобраћајницама. Побољшани ровови су имали дубину око два метра, с тим што је у дно рова постављен степеник висине око 30 цм, на који је борац морао стати да би могао осматрати и дјејствовати испред себе. Ровови су имали уредне заклоне за ватрено дјејство пушкомитраљеза, митраљеза и противтенковских пушака. Иза ровова су била израђена склоништа за људство, до којих се долазило ископаном саобраћајницама, које су биле

израђене и за комуницирање између ровова. У склоништима за људство били су лежајеви од сламе и кукурузовине и мале пећи (бубњаре). Борци који нијесу били на положајима одмарали су се у склоништима. У њима су одржавани часови политичке наставе, неписмени су се описмењавали, вођени су разговори о дотадашњим и будућим дјејствима. Команде чета су имале своја склоништа, санитар своје, а штаб батаљона своје командно мјесто.

Од ровова према непријатељу рађени су ровови приближнице, као цик-цак линије. До почетка пробоја положаја непријатеља, те приближнице су биле урађене тако да су допирале на 50-80 метара испред ровова непријатеља. Оне су скраћивале простор који су борци морали да савладају у јуришу када се да знак за напад.

Положај батаљона је био чист, лијепо уређен и помоћу каменчића и зрна кукуруза исписан паролама. Између чета у батаљону и батаљона организовано је међусобно такмичење у томе ко ће, у инжињеријском смислу, боље уредити и љепше одржавати положаје.

И Нијемци су у том смислу имали добро организоване положаје. Испред су биле постављене нагазне и потезне мине, а иза њих жичане препреке. Линије ровова пуног профила, повезане саобраћајницама, протезале су се читавом ширином, као и по дубини главног и резервног положаја. У оквиру положаја имали су израђене заклоне за оружја, бункере, склоништа за људство и командна мјеста.

У борбеном смислу, од првог дана посиједања положаја, било је чарки и повремених испада и са једне и са друге стране, а нарочито су долазили до изражаја снајперисти и наши и непријатељски. Што се више приближавао дан напада, борбене активности са наше стране су биле интензивније и различитије. Вршени су испади, насилно извићање и хватање »живих језика«, а појачавано је дјејство минобацача и артиљерије по минским и жичаним препрекама и рововима непријатеља.

Неколико дана прије 12. априла, почеле су и интензивне материјалне припреме за пробој фронта. Борци су то осјетили па су и они и старјешине постојали нестрпљивији. Коначно, после два одлагања, могли смо, 11. априла навече, да упознамо команду чета да ће ујутро, »у 04,45 ћ«, после десетоминутне артиљеријске припреме, отпочети напад, и да наредимо да се изврше све потребне припреме по четама. Зато су 12. априла ровови рано оживјели и борци отпочели непосредну припрему за предстојећи задатак. Радовали су се што ће, после скоро мјесец дана живљења у рововима и земунцама, отпочети очекивани напад за пробој фронта и даље наступање на запад. Није им било право што у томе почетном јуришу

неће учествовати, јер је батаљон био одређен у бригадној резерви. Није то право ни команданту батаљона Миши Брезаку Лали, али га смирујемо, тврдећи да је један батаљон морао остати у резерви и да ће бити прилика да батаљон искаже и потврди своју вриједност.

У одређено вријеме 12. априла, послје артиљеријске припреме, 1. и 2. батаљон су пошли на јуриш за нешто више од једног сата, положаји Нијемаца су били пробијени и батаљони су предузели гоњење непријатеља. Тада је и 3. батаљон добио наређење да се укључи у борбу, са задатком да очисти земљиште од остатака разбијеног непријатеља, а затим да учествује у гоњењу непријатеља према Вуковару.

Одмах по добијању наређења, батаљон се укључио у борбу. Пролазећи кроз разбијене непријатељске положаје борци су наилазили на мине, посебно на правцу 1. чете, па је било поинулих, рањених и контузованих. Батаљон је наилазио и на остатке разбијеног непријатеља које је заробљавао или уништавао, ако су давали отпор. Наилазило се и на наоружање, муницију и други ратни материјал. Нешто од тога сакупљали су позадински дијелови батаљона.

Послије проласка и рашчишћавања непријатељских положаја, батаљон се укључио у гоњење непријатеља. Тога дана, чистећи терен и гонећи непријатеља батаљон је пријешао пут до Вуковара и Борова, гдје је стигао око пола ноћи, 12/13. априла. Навече 13. априла, продужио је наступање и у току ноћи ослободио Даљ, а у зору, послје сукоба са мањим снагама непријатеља, и Ернестиново.

Због тога што је Осијек био већ ослобођен, добили смо наређење да промијенимо правац кретања према с. Томашанци и с. Горјани, у правцу кретања главнине наше бригаде.

Промјена правца кретања највише је погодила команданта батаљона, друга Лалу, који је био родом из Осијека. Он се био почео радовати што ће на челу свога батаљона ући у Осијек. Настављајући кретање новим правцем, батаљон је наилазио на мањи отпор непријатеља који је брзо сламао.

Петнаестог априла батаљон је упућен правцем с. Кнежевац - с. Мигаловци, гдје су се налазиле бројније снаге непријатеља, са јаким тешким наоружањем. У току ноћи напао је непријатеља, али је и поред постигнутог изненађења, морао да води тешку борбу, коју је успјешно завршио тек 16. априла око осам часова, заробљавањем већег броја војника и официра и велики плијен ратног материјала. Остаци разбијеног непријатеља су одступали у правцу с. Рушево. Њих је батаљон наставио да гони, заједно са дијеловима 3. крајишке бригаде који су му се придружили и тако су заједнички ослободили с. Рушево и наставили дјејства према с. Бедина Ријека, у којем

је батаљон задржан у дивизијској резерви. У том селу су се налазили штаб дивизије и дивизијска болница. У њему је 17. априла батаљон водио борбу са једним батаљоном њемачке полиције, који је био натјеран на ту просторију.

Од 15. до 21. априла батаљон је био под командом штаба 13. пролетерске бригаде »Раде Кончар«; 18. априла води борбу око с. Сулковац и с. Плана да би овладао њиховим рејонима и тиме одсјекао снаге у Плетерници. Сутрадан дзејствује према комуникацији Брод - Градишка с циљем да је пресјече а 20. априла напада непријатеља са линије Доњи Липовац - Нова Капела, а 21. априла се враћа у састав своје бригаде.

Пошто је претходног дана ушао у састав своје бригаде, батаљон је 22. и 23. априла у покрету правцем Нова Капела - Старо Петрово Село - Медари. Ојачан дијелом бригадне артиљерије, 24. априла је нападао на с. Богићевац, гдје је непријатељ пружао јачи отпор; затим је продужио правцем Окучани - с. Рајић. У рејону с. Рајићи наишао је на јак отпор непријатеља, па се развила жестока борба, која се завршила у поподневним часовима истјеривањем непријатеља и овладавањем и с. Рајићи. Навече је батаљон извршио покрет према комуникацији Новска - Банова Јаруга јер је бригада добила задатак да изврши пробој непријатељске одбране на линији Грабовац - Липовљани и пресијече наведену комуникацију.

Ујутру рано 27. априла, уз подршку артиљерије и минобацача, отпочели смо напад на правцу одређеном за пробој. Десно од нас нападао је наш 1. батаљон. Борба се састојала од наизмјеничних јуриша и контрајуриша, којима је претходила паклена ватра из свих оружја. Непријатељ је имао ископане ровове, а наши су борци једним дијелом имали на брзину ископане заклоне за лежећи став, док је већина за заштиту користила дебела стабла дрвећа. Око 17 часова непријатељ предузима жесток напад. Због тога је командант бригаде морао убацили у борбу бригадну резерву, па је тако тај напад слољен. У току ноћи почела је да пада киша, и непријатељ је искористио ноћ и кишу за још један напад, који је такође слољен. У првим јутарњим часовима, као и остали батаљони бригаде, због добијене смјене, батаљон је извучен из борбе да би кренуо у правцу Липика.

У Липику се батаљон није задржавао већ је, послије подне, наставио покрет правцем с. Кукуњевци - Средњаци, а од 29. априла до 3. маја био је са бригадом на простору Горњи и Доњи Уљаник, ради одмора.

Из рејона Уљаник је 3. маја кренуо према комуникацији Бјеловар - Гарешница, да би сјутрадан, заједно са 1. батаљоном и четом извиђача и аутоматичара, напао јаче неприја-

тељске снаге на линији Штефање - Даскатица - Ваговина - Драгинац. Послије скоро трочасовне борбе ослобођени су Штефање и Даскатица, а у току ноћи и с. Ваговина и Драгинац.

Док је главнина бригаде 5. маја наступала правцем с. Даскатица - Чазма - Врбовец, са задатком да ликвидира непријатеља и ослободи Врбовец, 3. батаљон је имао намјеру да се пробије према Врбовцу и Загребу. Тада је једна заостала непријатељска колона напала позадинске дијелове и санитет бригаде иза којих се кретао 3. батаљон. И сам изненађен дјелством те групе, батаљон је извршио снажан напад и, послје краће борбе, разбио и одбацио непријатеља према с. Забрће. У борби је погинула Зора Петрић, референт санитета бригаде.

Батаљон је потом уведен у борбу за ослобођење Вррбовеца у којој је већ била ангажована цијела бригада. Задатак батаљона је био да мањим снагама затвори правац од с. Градац и Поточец према Врбовцу, а главнином да нападне Врбовец са сјевероисточне стране.

Борба за ослобођење Вррбовеца карактерисала се снажним отпором непријатеља, жестином којом је вођена и обостраним губицима. Трајала је од 5. маја навече до 7. маја ујутро, када је, због исцрпљености и знатних губитака, непријатељ морао да се повуче према с. Раковец. Послије ослобођења Вррбовеца 3. батаљон је продужио према с. Раковец, са задатком да пресијече комуникацију с. Раковец - Иван Зелина и нападне с. Раковец са западне и југозападне стране. Батаљон је сломио отпор непријатеља у с. Раковец и у њему заробио болницу.

Батаљон је 8. маја нападао заостале непријатељске снаге у Ивану Зелини и, послје незнатног њиховог отпора ослободио то мјесто. Ту су испалили последњи ратни пуцњи 3. батаљона.

Батаљон је 9. маја, у саставу бригаде, ушао у Загреб.

У борбеном путу батаљон је имао, као и цијела бригада, знатне губитке у људству. Поред старијих много више гинули су нарочито нови борци, јер је њих било много више и представљали су главнину у батаљону. Иако су ступили у батаљон када се већ назирао крај рата, ипак је рат још довољно трајао да ти младићи осјете сву његову суровост и тежину, да побједи у рату дају значајан допринос, жртвујући своје животе. За непун мјесец дана, од Шаренграда до Загреба, из батаљона је погинуло преко 100 бораца и старјешина. Највише су изгинули 12. априла, приликом пробоја, 19, 20. и 21. априла око Плетернице и Капеле, и 6. и 7. маја на Врбовцу.

Вељко КАЛ УБЕРОВИЋ

Нераздовојни комшија Тика

Био је уз мене као друг и, нада мном - као заштита и учитељ. Дуго, скоро целог рата. И његов лик се урезао тако дубоко да га време не брише, већ, напротив, чини ми се, да се све дубље уцртава у моје ратно сећање.

Моје право познанство с њим почиње тек у партизанима, 1941. године. Ја - петнаестогодишњак, а он већ зрео младић, са 27 година. Сјединио нас Београдски батаљон. Иначе, био ми је комшија у Вранићу, мом и његовом родном месту. Од њихала га једна од скромних сеоских кућа, окружена скоро идиличним шумадијским пределом, али живот је био оскудан. Зато Тика напушта родно огњиште да би у Новом Саду почео да учи занат, где ће касније остати да, мешењем хлеба за друге, зарађује и свој сопствени хлеб. Уз рад ишла је и борба за радничко право. У тој борби Тика је стварао праву слику света о правди и класи, о борби и организацији, која ту борбу води. Ту почиње његов дуги и тешки пут пролетера и ковача новог друштва.

Од првих дана боравка у партизанима, прихвата ме као земљака и недораслог ратника, и тако улива ми поштовање и љубав. Учи ме војничком животу, руковању пушком у покрету, у борби. На мојим првим положајима изнад Конатица, Дражевца, док је пред нама пуцао видик према Колубари, саветовао ме где да заузмем положај, како да ухватим заклон, нанишаним непријатеља.

Сем што сам га осећао најближим, импоновао ми је и својим шалама, ведрином, речником и неким благим пркосом. Зато сам тешко доживљавао сваку његову незгоду, промашај или неправедан однос према њему. А догодило се и то још у првим партизанским данима.

Почела је њемачка офанзива и непријатељ је у Вранићу стрељао око 30 грађана, међу којима је био и Тикин стриц Милутин. Свакако да је то тешко пало младићу, још ненавикнутом на сурове услове рата, па је на свој начин, на положају у Великом Борку, коментарисао ту драму његовог села. Бојећи се сваке слабости и клонућа, руководиоци наређују да му се одузме оружје и да се веже. То је био тежак ударац за

њега и за мене. Али, грешка је брзо исправљена и Тика је наставио храбро, још борбеније, као да је разумео да и тако мора да се кали учесник једног страшног рата.

Нижу се даље ратни дани, ратне године војевања, а Тика и ја настављамо заједнички пут кроз сурове кланце и планине, огрнути страшним данима страдања, борби и трпљења, али дух нам је био све јачи, а пријатељство све чвршће. Тако смо прекорачили четири године рата и - ево нас опет на косама вољеног завичаја, где нас очекује радост и зебња кад помислимо шта је са нашим. Тика је сада обавештајни официр батаљона, а ја барјактар. Пред нама су озарене слике слободе, у коју корачамо, окићени заслугама и богатством доживљаја.

Враћање у Србију као да нам враћа нову снагу. Јуришамо, гонимо непријатеља са родних поља и плаћамо новим жртвама. Међу њима је и мој Тика. Док нас матерински нежно милује септембарско сунце Златибора, Тика допада рана, али се не предаје. Остаје у батаљону јер хоће да помогне команданту и да заједно крочимо преко прага жељене Србије. Тако и бива. Идемо према завичају, а Тика ниже војничке успехе: заробљава три четника код Немановог Моста, обавештава о минирању фабрике у Баричу, успоставља контакт са Црвеном армијом. Чини ми се, свуда стиже, све зна и, зачудо, све може. Његов лик све више израста и све около надмашује. Такав је свуда, па ево и сада, после сусрета са црвеноармејцима, кад на Бањици тутњи авионска битка, а ја и он стојимо испод старог, трулог дрвета, чије гране висе или леже по земљи, исечене гранатама. Ја га гледам уплашено, а он, стабилан и скоро миран, само прозбори своју већ уобичајену узречицу: »Благога ти бога, па ови се баш не шале!« Очи су му мирне и као да ми говоре: »Не секирај се! Не бој се! Није ово ништа!« Уз те његове мирне и уверљиве речи, и ја се усправљам и лакше подносим канонаду са Бежанијске косе, која нас омета у напредовању, иако нам није да први пут у овом рату доживљавамо да нас туку тешка артиљеријска оруђа. Заузимамо Бањицу и плаћамо новим жртвама, гине наша болничарка Маша Шкегро, а има и доста рањених. Све то не омета нашу притајену жељу да сазнамо нешто о нашим. И зато, у том општем метежу, одлазимо код Тикиног рођака Витомира да се информишемо о нашим фамилијама, јер је црв сумње већ почео да копа по савести нашој, а жеље да неконтролисано расту. Улазимо са страхом и стрепњом у омалену кућу и ледени ветар удара у наша срца. Витомир нам прича да су у Тикиној кући побијени отац и мајка, брат и снаха. Једва стојимо на ногама. Настао је дужи тајац. Ти минути за мене су били вечност. Не

само због невиних жртава, већ и због мог вољеног друга. Опет удар по њему. А тај удар није могао да мимоиђе ни мене. Али храбри увек остају такви. Одахне Тика дубоко и враћа се преосталом животу. Пита за остале рођаке, за комшије, мештани. Пита и мисли на најближе. Лете нам кроз главу давнашње слике села и сељака, пријатеља и рођака, мојих и његових другара и другарица. Али све се брзо прекида. Ми настављамо поход. Мењамо мисао. Жар битке води нас даље, а Тика добија нове задатке: да у ослобођеним деловима града хвата скривене издајнике и да помаже организовање народне власти. А с тим новим задацима и бол се расплињава и постаје лакши. Био је на тим задацима краће време, а потом се враћа у батаљон. Да буде опет са мном и уз мене. Наш командант Марко Драшко поверава нам да организујемо смештај батаљона по кућама у Топчидеру. И то обављамо брзо и успешно. Али наш *смештај* био је *нешто тежи* и занимљивији. У трособном стану живела је жена са дететом, али није дозвољавала да се ту сместимо. Чак је и увреде сипала, тврдећи да познаје Тику, да је током рата био четник, да је пијаница и да је и сад у пијаном стању, па зато одбија било какве услуге. Ја стојим запрепашћен и спреман сам све да учиним да би пријатеља одбранио од такве љаге и дрскости. Али мој Тика, поносан и иронично насмешен, понавља своју узречицу: »Благога ти бога, без обзира на све то, ми остајемо овде, па ћемо сутра, када се отрезнимо, све решити!« Сигурним кораком улази у слободну собу, у којој остајемо до сутрадан, да *бисмо* касније утврдили да је то жена официра бивше југословенске војске, који је рат провео у заробљеништву, док је она сарађивала са немачким официрима и везала своју судбину за њихов живот у Београду.

Крајем новембра, поново смо на фронту. Пред нама је равни Срем. Ни шумарка, ни грма пред нама. Равница и бескрај. Борбе се воде крај Ердевика, Шида, Шидских Бановаца, Берака. А ту стиже и ново наређење. Тражи се од Тике да обезбеди »жив језик«. Црномањаст, сад нешто пунији, срећен, већ се концентрише како да ухвати живог Немца и где. Али, узречица и протест иду сами од себе: »Благога им бога, па зар они као дивизија не могу доћи до живих Немаца, а траже од мене да то учиним, са мојих десет војника?!« Као протестује и чуди се немогућем, али ће, за који дан, и тај подвиг *извести* и извршити наређење.

На положајима у Срему доживљујемо и највећу радост. Копали смо ровове и траншеје, при чему је Тика, као искусни инжењерац, имао пуне руке посла. Половином јануара посе-

тио иас је друг Тито и наш батаљон оставио је импресиван утисак. Због те своје заслуге, природно је што се и Тика радовао. Та радост ублажила је певолѐ што је зима била јака, земља пуна влаге, а ми потпуно неиспавани и прозебли. Међутим, и та невоља убрзо пролази. Мој друг и ја одлазимо у Сремску Митровицу, на школовање, и то ће бити кратак предак.

Ближио се крај војне за слободу. Два нераздвојна пријатеља и ратника настављају свој ход војника и равницом Срема. Сада, међу новим људима, у новоствореном Трећем батаљону Прве пролетерске бригаде.

Скоро све је ново: равничарски терен, фронтovski начин борбе, друга храна, друге околности. Само остају и даље сталне борбе и опраштање од вољених другова и другарица јер смрт увек наново долази да узбере још неки млади живот и донесе тугу.

Ту, у тој непрегледној равници, предстоји нам и велика борба. Тика наступа као командир чете, а ја као водник. Пред нама је Врбовец и јак непријатељски гарнизон у њему. Идемо према том месту и сабирамо ново знање о борби у равници. Припремамо се у ходу за напад. Још уз пут, уништавамо једну групу непријатељских војника која бежи ка Врбовцу, али и нова сенка туге, због погибије храбре другарице Зоре Петрић, санитарског референта наше бригаде. Настаје жар велике битке, и туга као да се сели у тихо скровиште наших душа. Борба је била жестока. Водила се пуна 24 сата. Требало је савладати мешовиту скупину жилавог непријатеља, у којој су, поред Немаца, били и њихови савезници Черкези и наши издајници усташе и домобрани. Заробљени су многи од њих, место је ослобођено, и опет једна рана на нашој души: погинуо је политички делегат вода вољени друг Алтарац. Свака нова смрт сада пред светлом слободе била је као тег. Просто смо желели да ми који смо остали живи од 1941. до данас, сви прођемо кроз врата слободе. Зато нас је губитак друга Алтарца дубље коснуо.

Међутим, наш велики и дуги пут се наставља. Остају вољсни по равницама Срема и Славоније, а ми смо већ Првог дана маја у Загребу. Уживамо поносни, јер смо и ми, на посредан начин, учествовали у бици за овај град. Радујемо се срећни, јер је за неколико дана капитулирала Хитлерова ратна машина, а, ево, ми и пред њом остадосмо живи: мој водич кроз рат и заштитник-комшија Тика, и ја уз њега. Било је мука и рана, али сачуван је живот и остварена слобода.

А потом долази и последњи чии наше животне путање. Растанак нераздвојних. Тежак и достојанствен. Научили смо све да подносимо стоички, али само онда кад се тако морало. Сад, кад је дошао крај суровостима рата, и срце се опусти. Хтелo би да зацвили. Посебно моје за тим горостасом, који ми је замењивао најдраже и водио ме кроз пакао. Хтелo срце, па одустало. Било дуго стегнуто па и сада, у последњем тренутку, очврсло и није канула суза. Војнички, али помало усиљено, здравимо се, загрлимо и погледамо, а очи тек мало заискре. И тако нам се путеви разиђоше. Заувек.

Тек 1967, када је у Смедереву нестao мој ратни сапутник и пријатељ, могао сам да му се одужим искреним и топлим посмртним говором, и да препустим срцу да оточи све оно што се грчило тако дуго и болно.

Спасоје РАДОВАНОВИЋ СЕЉА

Od Zlatibora do Zagreba

U Beogradski bataljon stupio sam u selu Šargan-Vitasi, kod Titovog Užiea, posle borbe sa Bugarima za Palisad. Primljen sam u Prateću četvu, kod komandira Milorada Ćirića. Tog jutra, uz pesmu i veselje, dosta nas mladića, pa i dečaka, zamolili smo da budemo primljeni u redove Prve proleterske. Tada su, sem mene, primljeni sledeći drugovi iz mog sela: Milan Đokić, star 19-20 godina, poginuo u Sremu; Desimir Todorović, sada živi u selu Dolovu, u Banatu; Miodrag Karajić, sada živi u Čačku; Pavle Panić, star 13 godina, umro 1950. godine, u Zagrebu i ja, Aleksa Đokić, star 13 godina.

Sutradan, po prijemu u bataljon, krenuli smo preko Bioske i izbili na kose Jelove gore, gde je u rano jutro došlo do borbe sa četnicima. Bilo ih je mnogo, ali su naše čete, opkoljavanjem, mnoge od njih zarobili. U toj prvoj, iznenadnoj borbi nisam razabirao odakle se sve puca, i bilo me je veoma strah, iako sam bio s komorom. Činilo mi se da puca sa svih kosa i bregova! Tada sam video mnoge bradonje, dotada strah i trepet, sa polubrijanom bradom kako mole za milost. Sa četnicima je u borbi protiv nas bilo i drugih vojnih formacija, na primer, Ijotićevaca. Neki od njih su uspeli da pobegnu prema Užicu.

Naše su jedinice nastavile put prema Valjevu. Sećam se da je borba za Valjevo vođena gotovo dva dana, 14. i 15. septembra. Ranjen sam u šaku leve ruke. Sutradan je počelo izvoženje hrane iz nemačkih magacina u neko obližnje selo, jer su Nemci pokušavali da napadom tenkovima iz pravca Uba i Lajkovca, povrate Valjevo. Tu borbu sam posmatrao sa jedne kose, zajedno sa drugim drugovima iz komore i iz minobacačke čete koja je tukla nemačku kolonu. U komori sam, sa još dva druga, bio zadužen da gonim nekoliko ovaca i jednog vola - žaronju. Taj je vo bio prilično mirna životinja i dugo je, bez problema, vođen u koloni našeg bataljona. Na početku borbe, za oslobođenje Beograda, bio je ranjen negde u blizini Dedinja, pa je preklan i pojedan u Topčideru.

Posle oslobođenja Valjeva naše su čete nekoliko dana gonile četnike po selima u njegovoj okolini. Tada su nam prišli mnogi novi borci - dobrovoljci. Narod nas je radosno dočekivao, naro-

čito omladina, pa su mnogi mladi produžavali s nama da se i oni bore. U Mionici zamalo nismo uhvatili jednog četničkog vojvodu. Pobegao nam je na konju, bezmalo go! Nastavili smo napredovanje prema Ubu. Zauzeli ga. Tu varošicu nije bilo lako zauzeti. Jurišali smo. Video sam kako je poginuo Milan Todorović, barjaktar. Trčao je sa razvijenom zastavom i uzvikivao. Presekao ga je nemački mitraljez, a jedno veče ranije pričao nam je da jedva čeka da oslobodimo Beograd, jer iz tog grada je pošao u borbu 1941. Sahranili smo ga, a zastavu je primio da dalje nosi Spasoje Radovanović Selja.

Gdgod je bilo nemačke posadne vojske išlo je nešto teže, a razni kvistlinzi su većinom, bežali čim bi čuli da idu proleteru. Od Uba smo krenuli preko Jabučja na Lajkovac. Tu smo se odmarali nepuna dva dana. Zatim smo nastavili pokret preko Lazarevca ka Kosmajju. Nekad smo napredovali veoma brzo, kako se to kaže, usiljenim maršem, a ponekad bismo se vraćali u pojedina mesta više puta.

Vreme je bilo jesenje, kišovito, mnogo blata, a obuća slaba. Za mene je jedan borac Italijan, napravio opanke od sirove kože. Spavalo se u koloni i pod drvećem. Hranu za vojsku smo skupljali na dobrovoljnoj osnovi od naroda, obično posle održanog zбора, uz pesmu, harmoniku i kozaračko kolo. Narod nas je voleo. Bilo je i retkih izdajica. Na primer, jedan vodič nas je vodio po kosmajskim šumama stalno u krug, i kada smo na kraju posumnjali u njega, uspelo mu je da umakne u magli. Ujutro smo izbili u selo Nemenikuće. Dobili smo dosta hrane i bili smešteni u školi, gde smo se dobro odmorili. Te noći su naišle velike nemačke snage koje su se povlačile prema Beogradu. Naš bataljon se rasporedio po šumi prema putu i stalno sipao paljbu na Nemce, ali su oni bez obzira na žrtve, hitali dalje putem. Tek sutradan ujutro smo videli zašto su toliko jurili - gonili su ih crvenoarmejci. Naši su ubrzo uspostavili vezu sa njima, pa smo se zajedno prevezli do pred Avalu, gde je već grmela žestoka bitka. Čim smo stigli, pošli smo prema brdu, izmešani sa Rusima. Ispred nas su se mogli videti Nemci kako beže. U neprekidnim borbama, od Avale, kroz Jajince, pa preko Banjice i Autokomande, uključili smo se u borbu za oslobođenje Beograda. Ispred Skupštine, u šahtu, koji se nalazio u živoj ogradi, bio je ostao sakriven jedan Nemač. Nisam ga primetio, ali, zahvaljujući jednom sovjetskom vojniku, koji ga je na vreme otkrio i otvorio vatru, ostao sam živ.

U tim uličnim borbama najviše su mi pomagali braća Milorad i Milivoje Nedeljković iz Mionice. Stalno su mi vikali: »Beži u zaklon sinko!« Od tada sam Milorada prozvao Čale, a on mene Sinko. Kod Ratničkog doma (sada Dom JNA) imali smo gubitke.

Pored ostalih boraca poginuo je i naš politički komesar bataljona Sava Dimitrijević. Kada smo prišli Kalemegdanu, proneše vest da su Nemci pustili životinje iz zoološkog vrta. Poverovao sam i uplašio se. Pucalo je, a ja nisam smeo tražiti zaklon u šiblju. Plašio sam se nekog vuka ili medveda više nego švapskog mitraljeza. Čuo to Čale pa mi očinski reče da je to laž. Ubrzo stigismo na Kalemegdan i čusmo zvaničnu vest da je oslobođen Beograd. Tu je skoro cela 1. proleterska brigada. Oglasi se i muzika. Borci Beogradskog bataljona se vesele. U jednoj povećoj grupi čujem komandanta Marka Draška, Vojina Savčića, Spasoja Radovanovića, Ljubu Rabrenovića, Timotija Kusmuka i još neke kako setno pominju borce koji nisu uspeli da se vrate u svoj rodni grad. Pokušaće da nađu i obiđu porodice Avrama Pijade, Tome Kojičića, Siniše Nikolajevića, Marka Vasića, Dušana Živkovića, Nikole Ružića...

Za mene koji sam odrastao u brdovitom predelu, ovo je bio prvi susret sa velikim gradom. Po oslobođenju Beograda prošli smo paradnim korakom jednom od glavnih ulica. Taj osećaj se ne može opisati. Proveli smo nekoliko dana u Topčideru, a onda smo učestvovali u velikoj smotri na Banjici, kada nam je drug Tito održao govor. Bili smo smešteni u vili »Todi«. Tada sam prvi put spavao na madracu. Skakao sam po njemu, tako da su se komesar i komandir slatko smejali.

U novembru, krenuli smo preko Zemuna na Sremski front. Dani koje sam proveo na Sremskom frontu ostaće mi u uspomeni dokle god budem živio. Široka ravnica, zima, padavine, led, ležanje u rovovima. Za nas kurire neizvesnost na koga ćemo naleteći i da li ćemo, po izvršenom zadatku naći svoju jedincu na istom mestu i položaju. U naletu preko Fruške gore, stotine mrtvih. A ja se razboleo od trbušnog tifusa. Lečila me je Dragica Bebić Mažić. Posle 20 dana sam prezdravio i našao svoj bataljon. Sva mesta oko Šida (Kukujevci, Adaševci, Nijemci, Boč, Jaruga, Šidski Banovci itd.) nikada se neće izbrisati iz mog sećanja. Kakvih je tu bilo napada i odbrana, pa čestih gaženja preko kanala u odstupanju i nastupanju! Iz tih dana najviše se sećam pogibije moga rođaka Milana Đokića. Nemci i ustaše su vršili kontranaпад, a on i njegov pomoćnik nisu uspeli da se povuku, jer su puškomitraljezom štitili ostale drugove. Ceo vod se vratio da ih spašava. Našli su ih mrtve, izneli i sahranili kod naših rovova.

Tih dana je pri štabu 1. proleterske brigade organizovana škola za opismenjavanje. Bilo nas je 25 dečaka, a za učitelja je određen Mile Stojanović. Učili smo sve računске radnje i da pišemo i čitamo. Održavani su i časovi političke nastave, a izvodila se i vojna obuka. Jedne noći su me probudili drugovi i pozvali na sa-

stanak SKOJ-a. Saopštiše mi da sam i ja primljen u tu organizaciju. Rekoše da me preporučio Ilić, politički komesar moje 3. čete. Bilo je i čestitanja, a ja srećan i uzbuđen. Ubrzo sam se vratio u bataljon koji je bio smešten u Šidskim Banovcima, blizu pokidane pruge. Nas kurire, devet dečaka, domaćica kod koje smo bili smešteni mnogo je volela i često nam je pravila kolače. Na frontu nas je posetio i drug Tito. Niko nije bio srećniji od nas kurira kad nam se drug Tito obratio rečima: »Samo još malo dečki, kuriri naši. Poslije rata vas ćemo poslati u vojne škole i akademije«.

Posle borbe kod Sida i Tovarnika, dobli smo smenu na frontu. Odmarali smo se u Kukujevcima.

Početkom marta došlo je do preformiranja brigade. Od Kraljevačkog i Beogradskog bataljona stvoren je 3. bataljon 1. proleterske brigade. Komandant je bio Miša Brezak Lala. Opet sam bio kurir pri štabu bataljona. Držali smo položaj kod Dunava, ispred Šaregrada. U slobodnim časovima učili smo i čitali knjige. Vrlo često sam išao na položaje četa, noseći poruke. Prolazeći rovovima ili kroz kukuruzovinu, često sam slušao psovke ustaša iz njihovih rovova. Vreme je sporo prolazilo, jer je zima bila duga i teška. Milovanu Nedeljkoviću Valjevcu, video sam kako vise ledenice na brkovima. Hteo sam da ih odlepim, ali on nije dao. Kaže: »Nemoj, odoše brkovi!«

U periodu januar-februar-mart 1945. godine, naše su jedinice često jurišale na neprijatelja, dovodeći uvek prilično zarobljenika, naročito domobrana. Nemci i ustaše su, po pravilu, bili u betonskim bunkerima, odakle su se uporno branili, a ispred njih, u rovovima - tranšejama, obično su se nalazili domobrani, sa ustašama kao komandnim kadrom.

U svim mestima u kojima smo se zadržavali tragali smo za izdajnicima, špijunima i neprijateljskim osmatračima. Mnoge smo otkrivali sa radio-stanicama. Takve smo likvidirali, jer su nam nanosili mnogo žrtava, obaveštavajući svoje gde se nalaze naši štabovi, saniteti i komore, tako da ih može tući artiljerija. U Šidskim Banovcima, samo što se drug Tito sa pratnjom vratio za Beograd, Nemci su zasuli iz topova mesto na kojem su još stajali borci, pričajući o utiscima iz susreta sa svojim Vrhovnim komandantom. I tada je bilo prilično žrtava. Od jednog oficira, koji je stajao kraj puta, posle eksplozije druge granate, ostale su samo noge u čizmama. Ostali delovi tela bili su razneti na sve strane. Od tada smo naročito pažnju obraćali na visoke objekte, na primer, na tornjeve crkava, kao na mesta na kojih se moglo osmatrati.

Krajem marta i početkom aprila 1945, počele su velike pripreme naših jedinica, artiljerije i tenkova. Nadletali su i naši

lovci. Našoj sreći nigde kraja. Samo se čekao trenutak kada će se krenuti na juriš i poterati neprijatelj.

Osvanuo je i taj dan, 12. april. Sve je bilo spremno. Nešto pre šest časova počela je naša artiljerijska kanonada. Zemlja ispred nas gori. Požari na švapskim bunkerima. Tuku ih sovjetskim »kačušama« i sa monitora na Dunavu. To traje više od pola sata. Mi smo u tranšejama, čekamo juriš. Nadleću naši avioni. Krećemo na juriš.

Među nama su i naši tenkovi. Zemlja se trese od tutnjave. Upadamo u bunkere iz kojih se skoro i ne pruža otpor. Nas nekolicina kurira izgonimo iz jednog bunkera 17 Nemaca. Vojnici su se predali, ali njihov oficir pokušava da pruži otpor.

Zarobljene oficire i vojnike odvodimo u pozadinu. Krećemo dalje. Nema zadržavanja! U prvom selu nalazimo nemačke jahače konje i, zajedno sa našim oficirima, jurimo dalje, sve do pred mrak. Tek tada zastajemo da sačekamo glavninu.

Prvi veći otpor pružen nam je ispred Vukovara i u samom gradu, ali smo ga brzo slomili i ušli u grad.

Ulice pune staklenog krša. I ratnog plena. Neprijatelj beži *glavom bez obzira*. Radnici fabrike obuće »Bata« daju celoj našoj brigadi cokule. Nastavljamo pokret, u kolonama, uz kraće odmore. Narod nas u svim mestima dočekuje radostan, jer mu donosimo slobodu. U mestima u kojima se zaustavljamo radi odmora i noćenja, raspoređujemo se po kućama. Pričamo o dotadašnjim borbama. Čini nam se da svi gutaju naše reči. Mnogi mlađi stupaju u naše redove. Stari se obično čude. Kažu »Kako to, tako reći deca, a ratuju!«

Bataljon je napadao na Pleternicu. Odjednom, sa svih strana počinje pucnjava. Reagujemo brzo. Zauzimamo kuću po kuću. Glavnina 22. nemačke divizije i ustaše, skoro cela satnija pružali su žestok otpor i naneli nam mnogo žrtava. A onda su počeli da beže preko livada, vinograda i prevoja. Naši ih kose mitraljezima. Vraćamo se u selo, kupimo ranjene i sahranjujemo mrtve. Izginuli su nam mnogi stari borci. Na pragu slobode. Idemo dalje. Gonimo neprijatelja duž komunikacije Slavonski Brod - Zagreb. Stalno vodimo uzastopne borbe. Kod Vrboveca je pakao.

Ulazimo u Zagreb koji je već oslobođen.

Aleksa ĐOKIĆ

Артиљеријска батерија у завршним борбама

Почетком марта 1945. године премештен сам из Београдског батаљона на дужност помоћника политичког комесара у Артиљеријској батерији наше бригаде. Њен је командир био Звонко Ивановић, а политички комесар Анте Јурлека. Имала је 57 бораца и, од наоружања, четири топа 76 мм, совјетске производње, и два »шарца«. Сем тога, сваки борац је био наоружан пушком или аутоматом. У батерији је било 11 чланова КПЈ и нешто више скојеваца. Основни задатак нам је био да на састанцима и у свим приликама подстичемо савлађивање обуке и јачање дисциплине и одговорности. Сав борачки састав сачињавали су младићи, углавном из Србије, Београда и Срема. Већина њих појма није имала о животу и раду у нашој војсци. Примера ради, навешћу случај једног младића из околине Уба. Он ми је пришао једног дана и стидљиво поверио како је у почетку осећао такав страх да се носио мишљу да напусти јединицу, и да се крије код родбине. Ипак, било га је срамота да то учини. Мало по мало, савладао је страх и сада је желео да постане члан СКОЈ-а. Рекао сам му да то каже и секретару скојевског актива, и да га пита шта све треба да учини да би заслужио то звање. Пре пробоја Сремског фронта посетио га је отац и он му је испричао да је похваљен на конференцији батерије као примеран и дисциплинован омладинац.

Борци батерије су се међусобно добро познавали иако су кратко време провели заједно. Такмичили су се нарочито у руковању топом и нишањењу. Најбољи су постали нишанције, а доста њих је било који су их могли замјенити. Из борбе у борбу, расла је убојна моћ батерије. Пред пробој Сремског фронта, обишли су нас другови из штаба бригаде и проверили стање у јединици. Били су, углавном, задовољни, али су тражили од свих нас да већу пажњу посветимо исхрани коња (било их је 47), напомињући да нам предстоје напорни маршеви, у којима треба да пратимо у стопу пешаке.

У предстојећим борбама и маршевима, ми смо показали да смо се добро припремили, колико су *ТО ОН*дашње наше могућности и способности допустиле. То ћу покушати да пока-

жем, описујући, укратко, неке значајније борбе у којима је батерија учествовала.

Пре напада на Плетерницу, извиђачи нас обавестише да преко поља, према нама, јури у галопу око тридесетак коњаника. Командир батерије је био мишљења да се повучемо назад. Комесар Јурлека и ја уверили смо га да је болџе да коњицу дочекамо ватром топова и пушкомитралџеза. Он је то прихватио и наредио да се батерија припреми да, у датом тренутку, отвори ватру. Комесар и ја смо се поставили, са »шарцима« на крилима батерије. Ватрени систем смо организовали тако да се кроз њета не може пробити ниједан коњаник.

Кад су се коњаници приближили на неких 500 метара, све се одиграло муњевитом брзином. Тек што смо отворили ватру, коњаници су променили правац кретања. У ствари, они су бежали. У трку су налетели на делове једног нашег баталЈона, који су их распршили, тако да их је пола остало на цести и око ње.

Крећући се далџе према Плетерници, навечер опет видимо непријатељску колону, на даљини око један километар, која се креће према селу Јакшићи. Брзо смо поставили батерију на ватрени положај, а десно од нас је наша противавионска чета. Отворили смо ураганску паљбу по тој колони у једном оштром завоју цесте, где се непријатељ највише концентрисао. Тај део цесте и непријатељске колоне смо топовима претворили у димну завесу. Противавионски митраљези туку баш по дужини колоне. Пошто није било близу нити једне пешадијске јединице, ми смо с већим делом послуге батерије и митраљеске ПАВ чете извршили напад као пешадијска јединица на остатак непријатељске колоне. Од ватре батерије и ПАВ чете, пало је доста непријатељских војника, разорено је више кола са запрегама и једна артиљеријска јединица, са неколико моторних возила. Комесар батерије је довезао један исправан немачки војни аутомобил који смо предали штабу бригаде.

Деветнаестог априла, око четири сата ујутро, примили смо наређење штаба бригаде да одмах са батеријом кренемо према Плетерници, на ватрени положај на брду изнад плетерничког гробља. Једно време смо ишли цестом, па смо скренули удесно, уз доста велику стрмину, по лошем путу. Коњи су с великим напором и уз помоћ послуге вукли топове и кола са муницијом. Било је 8 или 9 сати када смо изишли на брдо, са сјеверне стране Плетернице. Са брда се лепо видело плетерничко гробље. Никада нисмо имали тако повољне услове за непосредно гађање топовима. Само, циљеви за гађање су били поприлично испод равни гађања. А то је за артиљерију неповољно. Но, у овом случају то није био проблем, јер су нишанције непосредно виделе циљеве.

Руб плетерничког гробља је прекопан и опасан системом повезаних ровова, у којима су се двогледом, па и без њега, јасно распознавали непријатељски војници. На појединим местима су се била изградила склоништа и нише за склањање војника. Неко је рекао, након осматрања, да ће ту бити тврдо, и да ћемо имати посла док их истерамо.

Батеријска осматрачница се налазила на самом ватреном положају батерије, на десном крилу. Време је лепо. Видик одличан. Убрзано се припремамо за дејство, јер нам је наређено да најкасније до 10 сати будемо спремни. Доле, код Плетернице, углавном је мирно. Ту и тамо, чује се понеки пуцањ или рафал са непријатељске стране.

Наше јединице се налазе испред Плетернице, са источне стране, у непосредном контакту са непријатељем, у очекивању општег напада. Познато нам је да батаљони наше бригаде нападају правцем према гробљу. С њима немамо успостављену везу, као ни са штабом бригаде. Курири нам не могу помоћи на прилично великој удаљености од батаљона, јер ће се ситуација сваког тренутка мењати. Тако, нисмо у могућности да коригујемо ватру, сем сопственим осматрањем.

У 10 сати смо отворили ураганску паљбу батеријом по непријатељским положајима. Са источне стране дејствују минобацачи батаљона и њихови топови. Ми тучемо источну ивицу гробља. Избегли смо да коригујемо ватру, јер су нишанције успеле првим гранатама да обухвате и погоде задате циљеве.

Користећи ватру наше батерије, одједном се дигао стрелачки строј нашег 2. батаљона, усмерен равно на гробље. Померили смо ватру батерије у дубину. Али јуриш батаљона није успео. Поновили смо ватру по истим циљевима, и тако неколико пута у току дана. Непријатељ је, очевидно, решио да одсудно брани Плетерницу и плетерничко гробље, као главни чвор обране.

После подне, непријатељ је извршио противнапад, не обзирући се на дејство наше артиљерије и минобацача. По цену великих жртава, повратио је изгубљени део положаја у гробљу. Његове противјурише смо могли добро осматрати и дејствовати равно по њима. У једном моменту, гранате су захватиле и наше јединице.

У касно поподне, извршили смо поново врло јаку артиљеријску припрему. Све смо то радили по некаквом инстинкту, личним осматрањем и проценама сваке конкретне ситуације. Нисмо имали никакве могућности да се договоримо и планирамо ватрене ударе са командантом батаљона Ступаром и његовим штабом. Опет су нам се почеле топовске цијеви прегрејати, као и приликом пробоја Сремског фронта, али смо алп више ватрених интервала за хлађење.

Чим смо осмотрили покрет стрељачког строја 2. батаљона, пренели смо ватру у дубину обране непријатеља. Једновремено, батаљон је, уводећи резерву, кренуо у силовит јуриш, што се са ватреног положаја батерије лепо видело, као на вјежбајућем полигону. Дошло је до борбе прса у прса. Ми смо, непосредно ватром батерије, водили стрељачки строј батаљона преко гробља. Командир је, најзад, наредио прекид ватре батеријом. Кад сам двогледом осмотрио гробље, имао сам што видети: деснокрилна чета 2. батаљона измешала се са непријатељем. Наши борци просто им не дају да измакну. Један вод, с десног крила батаљона, у погнутом ставу заобилази непријатеља да би га и с бока напао. Под јаким и одлучним ударцима, непријатељ је морао попустити, и гробље је пре мрака заузето. На њему је непријатељ оставио велик број мртвих војника.

После подне, уз подршку осталих артиљеријских јединица, кренули су наши тенкови, са источне стране, равно на Плетерницу. Из покрета су тукли топовима и митраљезима по периферији. Плетерница је сва обавијена црвенкастим димом. На бојишту је остало уништено или оштећено неколико наших тенкова. Ваљда ради евакуације према Загребу, непријатељ је по сваку цену држао Плетерницу. Стога су наше јединице на том упоришту претрпеле велике губитке. Само наша бригада је имала 76 мртвих и 235 рањених бораца и старешина.

У рејону Нове Капеле, 20. априла су у борбу ступили 1. и 3. батаљон наше бригаде. Други батаљон се задржао, ради предаха, у рејону Плетернице. Батерију смо поставили на ватрени положај с леве стране пута, на отвореном простору. Економ батерије је поделио храну. Јели смо, седећи поред пута. Економ је негде узпут, код сељака, добио шунку, крух и нешто вина. Један нишанџија упита економа:

»Што је ово, почео си нас хранити шунком и вином сад, на крају рата?«

За последња два дана, само једном смо јели, и то 18. априла навече, јер за то нисмо имали времена. Утолико боље су нам пријали домаћа славонска шунка и вино. Комесар Јурлека, када се најео и, као Далматинац, залио вином, сетио се »политичке линије«, па приупита економа, на који је начин код сељака добио шунку и вино. Док је економ, висок, црномањаст и снажан момак, из Београда, смишљао што да одговори, јер га је било страх шта му се још може догодити због те шунке, коју су му сељаци, наводно, добровољно у кола стрпали, командир батерије приђе комесару и »објасни« ствар, уместо економа:

»Пусти ти њега, зна он како се то ради, иако је с нама тек од Београда. Паметан је он момак«.

Економ, као да му камен паде са срца - знао је да се самовољно узимање хране од народа строго кажњава.

У међувремену док смо у исто време ручали, вечерали и доручковали, изнад нас, са пар стотина метара, »ошинуше« четвороцевни »флакови« непријатеља. Али на тим косама није било јединица, јер су биле доста узмакле напред. Међутим, ватрени положај наше батерије се нашао на удару топова јачег калибра. Срећом, од двадесетак граната ниједна није експлодирала. Само су се дубоко зариле у ливаду око батерије. Нагаћали смо зашто је то тако. Једни су претпостављали да гранате »саботирају«, други да Немци саботирају, трећи, опет, да су се обезглавили и гађају гранатама без упаљача.

Испред нас воде борбу наш 1. и 3. батаљон. Митраљеви и друга оружја бију пуном снагом. Од нас се не тражи подршка. Нешто касније смо питали начелника артиљерије у бригади зашто се не користи наша батерија? Он нам је рекао да имамо ограничен број граната и да их треба чувати за посебне задатке.

После савлађивања више мањих упоришта непријатеља, стигли смо у Окучане, 25. априла. Ту сам застао иза батерија да бих сачекао заостала кола са муницијом. Стајао сам на уличном плочнику. Отпозади, наишао је цестом на мотоциклу наоружан борац. Када ми се приближио, препознао сам нашег друга Андреаса Келера. Излетео сам испред мотоцикла. Андерс, како смо га ми звали, нагло је закочио и скочио са мотора мени у загрљај. Познавали смо се, раније смо били у истом воду, у Београдском батаљону. Питао сам га где је и шта ради, мада сам знао да је отишао, крајем 1944. године, у штаб 1. пролетерске дивизије, за преводиоца. Одговорио ми је онако шеретски: »Ја и генерал Васо Јовановић командујемо 1. пролетерском дивизијом«. Рекао ми је да је још једном рањен, када је ишао на борбену линију да позива своје сународнике на предају.

Андерс је 1943. године побегао из немачке војске у НОВ Југославије. Био је врло храбар, одлучан и потпуно опредељен за борбу против фашизма. Родом је из Нирнберга, по занимању радник - машинбравар, био је познат и омиљен у целој бригади као Немац из Београдског батаљона.

Овај пут Андерс је носио заповест команданту наше бригаде од команданта дивизије.

Ка Загребу смо продирали свом снагом, савлађујући јачи или слабији отпор непријатеља.

У току наступања, догађало се доста често да су се појединци или групе легионара, усташа, домобрана, па и Немаца, скривали по селима, на таванима, у подрумима и шталама. Њих су борци проналазили и заробљавали. Неки су и отпор

пужали. Тако су борци у Кутјевачком пољу пронашли три Немца и довели их код нас у батерију. Кад их је Златко Вајнер, начелник бригадне артиљерије, почео испитивати, ни реч нису хтели да проговоре. Ипак су сва тројица проговорила на нашем језику. То су биле наше Швабе из Баната. Послати су у штаб бригаде.

На подручју Уљаника бригада је остала неколико дана у резерви дивизије. То време смо користили за предах и сређивање. Очистили смо топове и извршили технички преглед и контролу оруђа и опреме. Осим тога, анализирали смо протекле акције и држање бораца. Било је критике и самокритике. Тога дана посетио нас је Мијалко Годоровић Плави, комесар армије. За време приредбе, седео је с нама на ливади, у првом реду, испред импровизоване трибине. Одједном смо ватрено запљескали и повикали: »Плави, Плави, Плави«, и тако га изазвали на трибину да говори. Почео је, колико се сећам, овим речима: »Нисам намеравао да вам говорим али ме натераше ови ваши комесари«. Мислим да је Плави запажен по томе што никад у својим говорима није ништа обећавао. Тако ни овога пута. Иако је рекао да се ближи крај рата, ипак је нагласио да ће бити још доста тешких и жестоких борби, и да се треба борити до краја... Рекао је, такође, да је наша бригада, у завршним борбама, била на главном правцу 1. армије, и да је врло успешно извршила свој задатак.

Са подручја Уљаника кренули смо преко Мословачке горе према Врбовцу. Испред Чазме наишли смо на разбацану колону запрежних и моторних возила и нешто артиљеријских оруђа, које је, како рекоше, сломила талијанска бригада »Гарибалди« из састава наше дивизије. Возила и опрема, са лешевима по цести и око ње, представљали су право ратно разбојиште. Једва смо се са батеријом провукли кроз тај крш.

Петог маја, после подне, стигли смо пред Врбовец. Први и 2. батаљон су већ ступили у борбу за Врбовец. После преласка једне мање реке, зауставили смо се са батеријом. Позади нас се зауставио наш 3. батаљон, са бригадним санитетом у непосредној близини. Чекали смо наређење за увођење у борбу за Врбовец. Ноћ и сумрак били су на помолу. Око пута уморни борци седе, леже, а понеки су и задремали. Трећи батаљон се налази на самој реци, тако да су неке јединице источно, а неке западно од реке.

Одједном, позади нас, отвори се на мосту, изненада, паклена паљба. Зрна у ројевима фијучу изнад батерије, а понеко и у батерију. Наша је претпоставка тачна: усташе су у бежњу налетеле на наш 3. батаљон и бригадни санитет око моста.

Брзо смо распрегли топове и поставили за дејство. Командир Ивановић, комесар Јурлека и ја договарамо се како и где да усмеримо ватру. Очито је да су се 3. батаљон и усташка јединица измешали код моста, а то је ситуација у којој топови не могу помоћи батаљону. Уто долети на коњу начелник бригадне артиљерије из штаба бригаде, који се налазио испред нас. Он већ с коња поче да нас грди зато што смо се ту поставили, јер усташе могу и на нас налетети. Ми му кажемо да смо хтели помоћи 3. батаљону, макар са она два »шарца« које имамо. Он нас није ни слушао, него нареди да одмах са батеријом кренемо за њим, према Врбовцу.

Напад на Врбовец је изведен целом бригадом. Са неколико поновљених јуриша, 7. маја је ослобођен. Било је то последње јаче упориште непријатеља пред 1. пролетерском бригадом, на које смо нападали и јуришали два дана. Сви су изгледили да је непријатељ одлучио да што дуже држи преостала упоришта, како би осигурао извлачење из Загреба Павелићеве владе, немачких и усташких команди и институција.

У Загреб смо ушли 9. маја око подне, преко Зелине, Сесвета и Максимира. У рејону Зелине сломили смо мањи отпор непријатеља пред Загребом. Код Сесвета, на цести, непријатељ је оставио цели крш запрежних и моторних возила, међу њима и топове и другу ратну опрему. Топовске цеви су биле оборене ка земљи, као да се предају, или жале за изгубљеним биткама. Морали смо нешто од тога склањати како би могли проћи и сустићи бригаду, јер рат још није завршен.

Ево нас, напокон, и усред Загреба. Зауоставили смо батерију уз саму цамију и поседали на кружни степених цамије да се одморимо. Одједном се отворила ураганска паљба митраљеза на северу Загреба, у рејону Звијезде и Тушканца. Сукобиле су се усташко-домобранске јединице, које су се извукле из Загреба према планини Медведници, са неким нашим јединицама које су дошле са северне стране, преко Буковца и Мирогоја. Ми смо добили наређење да преко данашњег Трга Републике и Илицом кренемо према Тушканцу. Док смо са батеријом стигли на Тушканац, борба се за Загреб потпуно окончала.

Остали смо на Тушканцу неколико дана. Очистили смо себе и топове. Одморили смо се и нахранили преморене коње, који су нас тако истрајно служили. Никако да схватимо да је рат завршен! Чини нам се сваког дана да ће курир опет банути, са наређењем уобичајеног садржаја: »Брже са батеријом код тога и тога батаљона«.

Милош КОЈИЋ

Rubac sa srpom i čekićem

U Beogradski bataljon dospio sam slučajno. U jesen 1943. godine Nijemci su kod Aržana, u borbi protiv 4. splitske brigade, uspjeli da odsijeku vod u kojem sam se nalazio. Probijali smo se sami, nastojeći uhvatiti vezu s našom ili sa bilo kojom drugom jedinicom. Tako naidosmo na Beogradski bataljon.

Prvo što sam zapazio po dolasku u bataljon u kojem je bilo dosta Dalmatinaca, bio je veoma razvijen osjećaj zajedništva, drugarstva i privikavanje na kolektivni život, što nije uvijek bio slučaj u mojoj ranijoj jedinici. Nije sve jedno, na primjer, da li starije naređuju da se smjenjuju borci u nošenju mitraljeza, ili to borci čine samoinicijativno.

Brojna sjećanja me vezuju za 6. beogradski bataljon, ali su mi najdraža ona iz borbi za oslobođenje Beograda. Kada smo istjerali Nijemce sa prostora oko »Albanije«, priđe mi jedna žena koja je držala rubac, na kojem je izvezla srp i čekić, i reče: »Ovo sam uradila za prvog partizana kojega budem srela«.

Obećao sam joj da ću taj rubac čuvati kao dragu uspomenu, ali obećanje nisam održao. Kada smo boravili u jednom sremskom selu, oko nas se stalno »motala« jedna djevojčica, čiji je otac bio partizan i u čijoj smo se kući smjestili. Djevojčica se trudila da nam bude od koristi. I ja sam na polasku odlučio da joj, u znak pažnje, darujem taj rubac. Kako se samo veselila...

Sjećam se još jednog drugog detalja. Bio je 5. svibnja 1945. godine kada smo u Vrbovecu, kod Čazme, naišli na rovove u kojima su ustaše spavale. Zarobljenici su nam poslije rekli da su zaspali od silnog umora, bježeći pred nama. One koji su uspjeli da umaknu, gonili smo sve do Vrboveca. Tu su pružili snažan otpor. Zametnuo se boj. Dok smo jurišali, među nama su počele eksplodirati mine. Jedna eksplozija ubila je na mjestu dva Valjevca, čijih se imena više ne sjećam, a meni je otkinula nogu. Kako je uskoro oslobođen Zagreb, prebačen sam u bolnicu na Rebro. Tu nas je uskoro posjetio drug Tito. Obilazeći ranjenike, obraćao bi se pojedinačno svakom od nas. Pitao bi iz koje je jedinice, iz kojega je kraja i gdje je ranjen. Na rastanku nam je rekao: »Dru-govi, vi ste dali sve od sebe. Nemojte brinuti za svoju sudbinu.

O vama će brinuti nova država koju ćemo izgraditi... Brinuti ću se uvijek i ja lično«.

U bolnici sam upoznao nekog Predraga Mandića. Kada sam mu rekao iz koje sam jedinice, pitao me je znam li Mira Tudora I pokazao mi je ceduljicu na kojoj je pisalo: »Svakog utorka u 17,00 ispred Kneževa spomenika«. Predrag Mandić i Miro Tudor su se slučajno sreli, brzo se sprijateljili i odlučili da se, ako prežive rat, sastanu u Beogradu, kod Kneževog spomenika. Otud ona ceduljica. Mandiću su oči zasuzile kada sam mu rekao da sastanka neće biti, jer nije poginuo samo Miro nego i njegov brat Vojko. Ta ceduljica ostala je kod mene. Poslije rata predao sam je sestri braće Tudor, koja je i danas čuva.

Ivo PETRIC

Артиљерци у борби за Врбовец

Пред нама је утврђена линија непријатељске одбране, на Врбовачкој и Раковечкој коси. До сада смо сломили последњу стотину километара непријатељске одбране, а сада смо на домак Загреба. Ту смо, испод јако утврђеног насељеног места. На узвишењу изнад железничке пруге уздиже се црква око које су начичкане куће. Лево од цркве, на око 400 метара налази се гробље. То је Врбовец, друмска раскрсница, удаљена од Загреба око 40 километара. Како смо сазнали од мештана, непријатељ се већ дуже утврђује нарочито на косама - Врбовачкој и Раковечкој, са којих је хтео да обезбеди несметано повлачење својих снага из Загреба према Вараждину.

Бригада је добила задатак да буде на правцу главног удара, тј. да напада на средиште Врбовца, а да је помажу све артиљеријске јединице наше дивизије, а посебно ПА дивизион, који ће бити са пешацима у првим борбеним редовима. Читаву ноћ ваздух су потресале детонације граната наших артиљеријских дивизиона. »Зисоваца«, »Паковаца«, хаубица и бригадних противколаца, а јека наших ПА топова и митраљеза - »шараца« - није престајала. И непријатељ ове ноћи није мировао. Тукао нас је артиљеријом и минобацачима. У разговору са политичким комесаром 3. чете, 3. батаљона Шевић Живаном Лалом и командантом 3. батаљона мајором Мишом Брезак Лалом - које ми ноћас подржавамо, сазнали смо да је непријатељ врло јак, да су њихови извиђачи ухватили непријатељског извиђача - »живи језик« и да су сазнали да их има око 2.000.

У свануће 7. маја Немци су нас открили на положајима, на пољани, лево од железничке станице Врбовец и отворили митраљеску ватру по нама. Брзо смо се заклонили иза штитова топова. Имали смо три рањена друга. Превиле су их наше болничарке, међу њима, моја Мира.

Наши су, јутрос, уз артиљеријску подршку, у јуришу прешли пругу испод Врбовца и дочепали се првих кућа. Свака

кућа, а посебно црква је претворена у тврђаву. Вршени су на-изменично јуриши и контрајуриши. Наједном смо ми ПА артиљерци чули команду, команданта 3. батаљона: »Противавионци, по торњу цркве пали. Уништите то упориште«. Отворили смо ватру, убитачну! Чинило ми се да небо гори. Наши ПА топови, са запаљивим гранатама парали су небо. Црква је била у диму, а торањ у пламену. Али, пешаци су споро напредовали. Борили су се за сваку кућу, за свако двориште, а сваки грм морао се претурити и непријатељ уништити. Када је свануло, 7. маја Врбовец је био ослобођен. У гостионици, у центру Врбовца непријатељ је оставио рањенике, нису стигли да их евакуишу. Свуда је много мртвих, а исто тако напуштене технике, орућа и муниције.

Наше јединице су извојевале победу и загосподариле раскрсницом. Преостали делови непријатељских јединица повукли су се косом ка селу Раковец, а наш 3. батаљон га гони и не да му да се среди и да организује отпор, а ми противавионци - следимо их.

Били смо удаљени од пута Загреб-Вараждин 6 км. Наши пешаци су пошли у напад на Св. Иван Зелину, а ми противавионци смо брзо поставили ватрени положај на Раковечку косу, према путу. У селу Раковец смо остали да преноћимо. Ујутро, 8. маја, били смо на ватреном положају према И. Зелини. Пут је био заузет непријатељском колоном; измешана моторизација, камиони опљачкане робе и ратне опреме, кола са коњском запрегом, војска и цивили, избеглице. Сви су хтели на север, беже из Загреба, боје се казне за учињене неправде, злочине, убиства недужног становништва.

Ту је остао велики ратни плен. Пут за Загреб је био слободан. Моја и жеља свих бораца је била да што пре видимо Загреб. Непријатељ је са планине ту и тамо пуцао, испаливао по неки рафал према нашим јединицама. Пред нама је била равница. У даљини чули смо детонације, то тамо у Загребу, усташе и Немци у бекству пале магацине, далеко и високо види се дим. Пред нама је велики град, кога ћемо многи први пут видети.

На Раковечкој коси обишао нас је и командант 1. пролетерске дивизије Васо Јовановић и похвалио и одао признање за успешно извршени задатак.

Стигли смо касно увече у село Кашина, где смо остали да преноћимо. Ујутро 9. маја извршили смо покрет за с. Дубрава, које је удаљено од Загреба око 5-6 км, ту је остала немачка тешка далекометна артиљерија.

Пролазе колоне чета, батаљона, бригада и дивизија. Застава Прве пролетерске бригаде се таласа на поветарцу. Нема краја нашој колони, у којој се непрекидно чује песма из промуклих грла бораца.

Поред нас артиљераца пролази наша Прва пролетерска бригада, моја бригада, чији сам борац био од њеног оснивања, пролазе и машу нам, јер ми смо их пратили ватром и покретом и помогли им да успешно савладају све препреке и ослободе Врбовец.

Миливоје КАТИЋ

Odlomci iz ratnog dnevnika

Sopot, 13. oktobar 1944. godine

Svi smo sa položaja krenuli u susret Crvenoj armiji. Bili smo radosni, jer smo znali da ćemo zajedno preći put do Beograda. Na cesti sam prvi put popužio rusku cigaretu. Dao mi je jedan Rus, tenkista, i dok je on iskoristio pauzu da se obrije, ja sam se naslonio na tenk i pušio. Pričali smo različitim jezikom, ali smo se potpuno razumeli.

Rus me je pitao: Je li daleko more?

Meni je izgledalo da je ono neverovatno daleko.

Avala je savladana. Na čelu čete je Ismet. Svi su pevali, a pucnjava je bila sve jača. Prepale su nas »kaćuše«, prvi put smo ih videli i čuli.

Kod Banjičkog visa, 14. oktobar

Išli smo uporedno s tenkovima. Neki tenkovi su se vraćali, a mi smo ostali zakovani na nekoliko metara ispred bunkera. Ponovo smo krenuli na juriš bombama. Poginuo je Ismet. Kad se spustio mrak, ceo bataljon je krenuo na juriš.

Pošli smo prema Slaviji. Narod je stavljao ispred nas tepihe, nudio nas šećerom i rakijom.

Svi su pucali iz sveg mogućeg oružja.

Beograd je oslobođen.

Došao sam do fotoaparata.

U četu se javilo više od 50 Beograđana. Rijetko je ko stariji od 20 godina. Ne smemo primati više od 10 drugarica u četu.

Beograd, oktobar

Partijski sastanak čete. Zaključci:

- 1) Rad komunista sa novim borcima,
- 2) Uvesti vojničku disciplinu, obavezno je nositi činove, a samo stari borci mogu nositi srp i čekić.

:: Beograd, 24. novembar 1944.

Krećemo na Pozorišni trg. Tu se sakupila čitava brigada. Idemo preko Save. Pramac nam je Srem. Kroz maglovito jutro gledam ruševine nastale u bici za Beograd. Četa ima više od 120 boraca, pet puta više nego kad smo prešli u Srbiju.

Prolazimo kroz napuštena sremska sela. Stara Pazova, mesto nedirnuto, ali potpuno pusto. Jedna kokoška luta po pustim dvorištima i sobama. Uveče smo pored Dunava. Pada sitna kiša. Novi Sad je u magli. Tu, pored Dunava, našao sam fotografiju u Nikovoj kurirskoj torbici. On je poginuo.

Erdevik, decembar 1944.

Prvo su ovce posiate preko minskih polja. Sada su i one sive. Upadamo u rovove, front je probijen. Gazimo blato, ima bosih boraca. Treba trčati, padati, dizati se. Ma kakva bila ova zemlja, ona je naša.

Teško je ranjen u grudi Tonči, jedan od mojih najboljih prijatelja. Nemač mu je iz neposredne blizine ispalio metak u grudi. Nose ga, a on umire. Kiša neprekidno pada.

Krećemo prema Šidu, borba kilometar za kilometar.

Noga mi se gnoji, zavili su mi je. Ona me strašno boli. Blato je, ni jednog kamena.

U Šidu naš desetar je ušao u jedan podrum i napio se vina. Čitava bačva se izlila na njega.

Tovarnik, decembar 1944.

Sve se zadimilo od ručnih granata. Pored puta je pao ranjen u glavu moj najmiliji drug iz čete Ivo Bačetić Žuti, vodnik prvog voda. Već je tri godine u brigadi. Bolničarka Gordana je potrčala da ga previje. Imala je 18 godina. Vikali smo: »Gordana, stani!« Pala je prekrštenih ruku, naslonila glavu na zemlju, a studen vetar promrsio joj plavu kosu. Pobjegla je iz Beograda dok smo mi nastupali prema Avali. Došla je s tašnom i s visokim cipelama na nogama. Htela je da bude borac.

Kod Banjice je zgrabila pušku i išla u juriš na jedan bunker. I ona je vikala: »Napred, proleterii!« Bila je frizerka.

Deletovci, 9. decembar 1944.

Dva dana odmora.

Partijski sastanak: 1. Proraditi pitanje lenjinizma; 2. Treba biti samokritičan i učiti se na vlastitim greškama; 3. Treba prvo uzeti vlast, da bi se stvorili uslovi za razvijanje proleterijata, a zatim da

se krene u podizanje kadrova i kulture radnih masa; 4. Kritikovao je jedan mladi drug koji je imao u rancu budilnik koji je zvonio pred jurišem i razbijao noćnu tišinu. On je obećao da će se popraviti. Bitno je da budemo poštteni i poverljivi; 5. Za 17 dana iz čete je poginulo 17 skojevaca. Brigada je izgubila 759 boraca.

15. decembar

Oko 12 sati komesar Prateće čete pročitao je osudu na smrt jednom dezertetu. Uhvaćen je u bekstvu. Pročitano je rešenje ratnog suda i zatražena saglasnost sa takvom odlukom. Dezertet je gledao oborene glave pored iskopane zemlje. Dok se to čitalo, tukla je artiljerija i granate nisu padale daleko. Dezertet je počeo da beži, dok su dvojica pucala u njega. Dan bez snega.

Adaševci, 21. decembar

Prali smo se, parili odeću, mnogima su noge otekle od zime. Proslavljamo trogodišnjicu Prve proleterske.

Blizu nas je Sava, razlivena i smrznuta.

Tri godine Prve proleterske brigade! Pod njenom zastavom sada je malo boraca iz Rudog.

Bosut, 1. januar 1945.

Ovu novu godinu pamtiću po mostu na Bosutu.

Naređeno je da ga naš bataljon mora po svaku cenu preći. Pred mostom stoji veliki bunker, iz kojeg nemački mitraljezi kontrolišu naše položaje. Jurišamo, ali je nemoguće proći. Pada dosta drugova. Jedan mitraljez je prešao tri puta iz ruke u ruku. Omladinac Miloš viče: »Juriš omladinci!« Naslonjen je glavom na most, a bolničarke mu previjaju obe noge. On gleda kako mu krv teče u Bosut i viče: »Ej, Milošu, nisi nizašta«.

Ranjen na više mesta leži Bosanac, Rajko Adamović. Jedva je digao ruku i rekao: »Drugarice, odvedite me u toplu sobu«. Krv iz naših rana oticala je u reku. Tek drugi dan su Nemci odbačeni. U izveštaju Vrhovnog štaba stoji: »Odbijen je jak protivnapad, potpomognut i tenkovima. Rijeka Bosut je forsirana«.

Šidski Banovci, 3. januar 1945.

Sastanak komiteta SKOJ-a bataljona.

1. Potrebno je pripremiti se za rad sa hrvatskim narodom; 2. Potrebno je omasoviti organizaciju. 55 skojevaca izbačeno je iz stroja i treba primiti zaslužne omladince. Brojno stanje: Prva četa 9, druga četa 2, treća četa 3, četvrta 8, radni vod 10. Ukupno 32.

4. januar 1945.

Ponovo političke pripreme. Postavljeni su novi komandiri, novi desetari, novi puškomitraljesci.

Omasoviti SKOJ. Kriterijum: Hrabrost u borbi.

Likvidirati nepismenost do 10. februara.

Politički rad na terenu sa narodom mora biti jači.

16. I - Drug Tito je obišao naše položaje.

17. I - Posmatram četu. U njoj je sve manje starih drugova iz Srbije, Dalmacije, Bosne, Crne Gore, i Slovenije, a sve više omladinaca iz Beograda.

Na našem desnom krilu stvorio se pakao. Nemački tenkovi su prodrli sve do Tovarnika i napali bolnicu. Povlačimo se do Šida. Nemački tenkovi ulaze u Šid. Povlačimo se glavnom cestom. Okolo su minska polja. Zauzimamo položaje. Ponovo prelazimo u kontranapad.

Ponovo zauzimamo Šid. Krećemo prema Tovarniku. Odbijamo nemački kontranapad. U Tovarniku još gore vatre. Između tornja katoličke i pravoslavne crkve sve je ravno. Na uzvisini je groblje i poneka šumica. Beli se polje, ostao je neobran kukuruz. Oranice su izrovane granatama.

Na beskrajnom belom prostoru, stojeći u snegu, održali smo sastanak bataljonskog komiteta SKOJ-a.

Skojevska organizacija nije odgovorila u borbi kod Šida.

Zaključak: Neprijatelj može proći samo preko mrtvih.

Gubici: 80 odsto.

25. januar 1945.

Neoprani smo, neobrijani, usne nam popucale od hladnoće. Komandir i komesar stalno nas obilaze. Ponovo suva hrana.

Priprema je kratka. Spremaju se ručne bombe, deli se municija. Šunjamo se. Neprijatelj nas je osetio pre vremena. Vratili su nas na položaj. Onda opet juriši. Desetkovani smo. Za borbu je ostalo u četi svega nas dvanaest. Na tom mestu front se zaustavio.

Šid, 27. januar 1945.

Sastanak komiteta brigade.

Zaključak: Da se svi omladinci prime u SKOJ jer, kad su mogli da neprekidno jurišaju, zaslužuju da budu primljeni u SKOJ.

Februar 1945.

Nekoliko drugova, a i Žuti sa Korčule, odlaze na oficirski kurs u Beograd. Zajedno smo prošli Bosnu, Crnu Goru, Srbiju, zajedno smo bili mitraljesci, bombaši i rukovodioci. Pratio sam ih do seljačkih kola. Grlili smo se, pucali iz mašinki.

Mart 1945.

Čitav Srem preseca jedan rov.

Kod nas na moru barke su sad izvučene na žalo. »Pituraju se«. Šta li radi moja baba Dila u Zadru? Sad se tamo sade loze i smokve.

Šaregrad, 29. mart 1945.

Sastanak političkog rukovodstva.

Drug Plavi, politički komesar Prve armije, govorio je da politički komesar mora da zna kako diše svaki borac. Komesari su duša mase. Oni je otimaju iz ruku reakcije.

Autoritet treba steći primerom, a ne silom.

Kad govoriš s radnikom i seljakom, govori osnovnim jezikom osnovne stvari. Seljaku govori o podeli zemlje, o izdajicama našeg naroda, o advokatima, o kući, o žitu. Radnicima govori drugačije. Ako su razočarani, reci im da ne može doći do socijalizma bez duge borbe.

Komesar mora postati popularan i pravedan, mora braniti borce kad ih neko uvredi ili napada. Komesar mora prvi da iskoči iz rova.

9. april

Oprali smo noge u Dunavu, već je proleće. Dugo sam već u rovovima. Pred nama su minirana polja. I poneki leš kojeg niko nije uspeo da izvuče. Priprema se ofanziva.

12. april

U četiri i po počelo je da sviće. U četiri i četrdeset pet čula se komanda: »Pali!« U pet vatra se pomerila trista metara u neprijateljsku dubinu. Iskočili smo. Neki su uspeali da dođu do švabskih rovova. Oni koji su ostali živi, pobjegli su. Nisu mogli ni napred ni nazad. Juriš se ponovio, Prva proleterska je probila front.

Nikad toliko zarobljenika. Oni su pucali na Tončija, frizerku, Daču, Boška...

Vukovar. Mnogo je ljudi plakalo od radosti.

14. april

Sunce je izlazilo, a mi smo već odavno na maršu. Žito se već talasa. I voćnjaci su već zeleni. Borbe su neprekidne i nemam više vremena da pišem dnevnik.

Tri dana jurišamo na Pleternicu. Na groblju su Nemci. Osvajamo grob za grobom. Iz naše brigade je 76 mrtvih i 235 ranjenih. Poginuo je i komesar bataljona, Nikica. Pre dva dana snimio sam ga.

28. april

Lepo je prolaziti kroz slavonska sela i napiti se sveže vode. Đuro je otrčao do majke i vratio se sa kolačima od jabuka.

Uljanik, 1. maj

Dele se odlikovanja.

Jurišali smo stalno: Slavonski Brod, Stara Kapela, Rajič, Grabovac, Čazma.. .

Brezovica

Borimo se jedan dan i jednu noć.

Vrbovec

Tri puta jurišamo. Bolničarke nose jednog ranjenika. Neko ga pita šta je. »Živ sam, eto šta je«. Bio je ranjen u obe noge. Više od 400 proletera poginulo je na domak Zagrebu.

Sv. Ivan Zelina

Neprijatelj je razbijen. Krećemo prema Zagrebu.

Zagreb

Prolazimo Vlaškom ulicom. Kod džamije smo plegali. Legli smo na travu, među cveće. Dugo nismo spavali, nedeljama. I s jedne i s druge strane sakupljao se narod i pljeskao. Doista, rat je bio završen. Polazimo u centar grada.

U ovom gradu razvio sam filmove. Na njima su lica drugova, drumovi kojima smo prošli, tragovi naših stopa u snegu, tenkovi koje smo zapalili.

Mnogo fotografija nisam imao kome da dam.

Žuti me pita: »Šta ćeš sad - da slikaš?«

Mauricije MARIO FANELI

Последња три дана рата

После разбијања јаче групације непријатељских снага на Пријеси Илови, на одсјеку фронта од Грубишног Поља до Кутине, којег су браниле непријатељске јединице: 369. легионарска дивизија, 1, 7. и 9. усташко-домобранска и 181. њемачка дивизија, наше су јединице наставиле гоњење разбијеног непријатеља.

На правцу наступања јединица 1. армије, непријатељ је упорно бранио комуникације које воде од Загреба према Драви и Марибору, а нарочито правац Загреб - Сесвете - Зелина - Нови Мароф - Вараждин и даље, ка Марибору и аустријској граници. Зато су раније припремили терен за одбрану тзв. »Звонимирове линије« - Крижевци - с. Бојник - с. Градец - с. Врбовец - с. Лоњице - с. Божјакovina - с. Дуго Село. На тој линији постојали су уређени објекти за одбрану: ровови пуног профила, артиљеријски заклони, дрвеноземљани и бетонски, поједине зграде и отпорне тачке припремљене за одбрану.

Јединице наше 3. армије, у свом побједоносном наступању, заузеле су 4, 5. и 6. маја Бјеловар, Копривницу и Лудбрег. Према томе, спријечено је извлачење непријатељских јединица општим правцем Дуго Село - Врбовец - Крижевци - Копривница. Тиме су дијелови неких непријатељских јединица од Бјеловара и Копривнице набачени ка Врбовцу и Светом Ивану Зелини. Отуда и жесток отпор непријатеља на линији Крижевци - с. Бојник - с. Градец - Врбовец - с. Лоњица - с. Божјакovina - Дуго Село. Бранили су главни одступни правац од Загреба према Вараждину. Нарочито су бранили села која изводе на комуникацију од Врбовца, преко Хрушковца, Раковца и Зелине, да би спријечили пресијецање главног правца код Зелине.

На линији с. Поточани - Врбовец - с. Лука - с. Грета - с. Лоњица, налазили су се, у одбрани дијелови 22. њемачке, 369. легионарске и 1. усташко-домобранске дивизије, дијелови 21. пука »црне легије«, нешто Черкеза и четника. Послије повлачења из Бјеловара и Загреба, они су сукцесивно посједали утврђења и ровове на том правцу.

Прва пролетерска бригада, ојачана са дивизијском артиљеријом, добила је задатак, 5. маја да савлада у садејству са

13. пролетерском бригадом, упориште Врбовец и продужи напад ка селима Раковцу и Зелени.

Десно од нас, нападала је 3. пролетерска крајишка бригада наше дивизије.

Јединице 1. пролетерске бригаде, после дужег марша, избиле су 5. маја, око 20 сати, на линију Конак - к. 107, гдје је издато наређење за напад, општим правцем: Конак - Шабац - Врбовец, с циљем обухвата Врбовета са сјевероисточне стране и пресјецања комуникације Врбовец - Градец. У првој фази напада учествовали су два батаљона: 1. батаљон нападао је правцем Штук - центар Врбовета, а 2. батаљон правцем Крче североисточни део села Врбовец. У исто вријеме, 3. батаљон се борио с једном групом одсјеченог непријатеља у позадини бригаде, која је имала намјеру да се пробије у Врбовец.

Батаљони бригаде упали су рано изјутра у село Врбовец, не знајући да је ту већ раније припремљена јака одбрана. Ипак наши су постигли изненађење. Први батаљон, око 4 сата 6. маја заробио је 30 домобрана усред села, а 13. бригада је заузела јужни дио села и жељезничку станицу Врбовец. Наши су споро дејствовали. Непријатељ се брзо снашао и извршио силовит противнапад. Успио је да одбаци наше јединице уз снажну артиљеријску и минобацачку ватру. Наши борци били су изложени унакрсној убитачној ватри и неорганизовано су се повлачили без икакве подршке.

На ивици села, од раскрснице путева Врбовец - с. Конак до коте 132, задржао се наш 1. батаљон, са двије чете, у рововима непријатеља, који су били непосједнути. Лијево од нас задржала се једна ослабљена чета 13. пролетерске бригаде. Борба је трајала читав дан. Непријатељ је настојао да избаци све наше снаге из својих ровова. Подузимао је неколико узастопних јуриша, које је батаљон успјешно одбијао. Засипали су све јединице снажном артиљеријском и минобацачком ватром, а нарочито 1. батаљон. Успјели су неколико пута покидати телефонске линије батаљона са штабом бригаде и артиљеријом. На том малом простору, 1. батаљон је водио борбу на живот или смрт. Свака помоћ пјешадије у току дана из позадине по брисаном простору била је излишна. Одступање 1. батаљона није долазило у обзир, прије свега, због неповољног положаја, јер би се изложили уништењу. Било је понестало муниције, па је наређено борцима да је узимају од погинулих и рањених другова. Међутим, од рањених су узимали, али од погинулих није хтио нико, сматрајући то као неку повреду мртвих бораца.

Упућивани су везисти и курири да успоставе телефонску везу из батаљона, и обратно, али су гинули или рањавани. Јед-

но везнавање жице је успјело, телефон зазвонио, али је истог момента жица поново пресјечена. Командант 1. батаљона је око подне упутио курира Душка да покуша повезати телефонски кабал. Душко се пребацивао као лисица, правећи се више пута да је погођен, а док је ватра за трен престајала, он је пузио даље и, најзад, повезао телефонску линију.

Телефон је зазвонио код команданта батаљона, који је одмах затражио артиљеријски пук. С друге стране жице одговорено је:

- Овдје је артиљеријски. Гдје сте ви, а гдје непријатељ?

Објашњено им је тачно, помоћу два врло уочљива репера; цркве у селу Врбовец и капеле у југоисточном делу села, а видјели су ровове у којима смо ми били. Командант батаљона није спустио ни слушалицу, а артиљеријски плотун се срушио на непријатеља испред одбране батаљона, који се тог момента спремао на јуриш. Можда последњи за борце батаљона.

Гранате наше артиљерије летјеле су и падале на непријатеља као руком ношене. Ти плотуни понављани су неколико пута и због тога је непријатељ одустао од нових напада. Батаљон је био спашен на малом угроженом простору. Опростили смо артиљерији две три гранате, раније бачене по нашим положајима. Кад је пао мрак, пристигла је муниција и храна 1. батаљону, заједно са борцима, чете која се ујутро повукла.

Извршен је поновни обухватни напад на Врбовец, са свим јединицама бригаде. У току ноћи 6/7. маја Врбовец је заузет. У току те ноћи, велику улогу је одиграла 3. пролетерска крајишка бригада, која је, послје ликвидације непријатеља у селу Поточец, опколила Врбовец са сјевера и тиме придонијела брзом уништењу непријатељских снага у Врбовцу.

Наши губици били су велики, у ствари, највећи у току једног дана рата. По недовољно прецизним подацима, тог дана је у бригади погинуло 110, рањено око 350 бораца.

Непријатељски губици били су 370 мртвих и 207 рањених војника.

Одмах по заузимању Врбовца, наређено је енергично гоњење непријатеља правцем: Хрушковец - Раковец - Зелина.

Бригада се 7. маја сукобила са непријатељем на линији: с. Хрушковец - с. Брезани - с. Раковец. Послије краће борбе, заузето је село Брезани, али не Хрушковец и Раковец, из којих се непријатељ жилаво бранио. У току борбе пристигао је један батаљон свежих снага Нијемаца у село Раковец којим је ојачана одбрана. Укупно је на том сектору било око 3.000 Немаца, усташа, домобрана и чегника, а располагали су са снажном артиљеријом и минобацачима. Испред села и у селима имали су раније припремљена утврђења, исто као у Врбовцу.

У току дана, бригада је два пута безуспјешно нападала са два батаљона, на села Хрушковец и Раковец, из којих је сипала убитачна ватра. Непријатељ се огорчено бранио и опет нам наносио велике губитке. Десно од нас, на правцу с. Липница - с. Дворишће, нападала је 3. крајишка бригада, која није имала већег утицаја на борбе у Хрушковецу и Раковецу. Лијево, на правцу с. Гај - с. Банићевац - с. Обријеж - с. Блажедол, нападала је 13. пролетерска бригада, наилазећи тог дана на слабији отпор непријатељских снага.

Око 12 часова, 7. маја, на простору села Брезани постављена је бригадна артиљерија и један дивизион дивизијске артиљерије, а други дивизион код села Крвач. Сва артиљерија је дејствовала на непријатеља у селима Раковец и Хрушковец. Упркос свему, наши ослабљени батаљони нису у току дана успјели да заузму села. Претрпјели су велике губитке. Само из 1. батаљона пред селом Хрушковец погинуло је 20 бораца и више десетина је рањено. Погинуо је командир чете Војо Вукотић, а смртно рањени комесар чете Никола Јововић, на са-мрти је рекао:

- Другови, сретна вам слобода!

Штаб бригаде, подстакнут успјесима 3. и 13. бригаде, те подршком читаве дивизијске артиљерије, наредио је и трећи напад у току дана. Али, сагледавши ситуацију, повукао је ту одлуку до пада мрака. Уведен је у борбу наш 3. батаљон на правцу с. Брезани - к. 140, са задатком да пресјече комуникацију с. Раковец - Зелина и нападне непријатеља у селу Раковец са западне стране. Први и 2. батаљон, ојачани четом аутоматичара и четом извиђача, добили су задатак да опколе непријатеља у селу Хрушковец са сјевероистока. Око 19 часова, извршено је опкољавање непријатељских снага у два села, и у току ноћи, почело је њихово заробљавање и дјелимично уништавање. Трећи батаљон у селу Раковец је уништио њемачки батаљон пјешадије који је обезбјеђивао бројну њемачку болницу.

Укупни губици непријатеља, у току 7. маја, били су око 200 мртвих војника и старјешина. Заплијењена је велика количина оружја и ратне опреме, осим осталог, батерија топова, велики број камиона, много пјешадијског оружја и муниције.

Губици наше бригаде били су око 70 мртвих и преко 100 рањених бораца и старјешина.

При ликвидацији непријатеља у Хрушковецу и Раковецу, истакнуту улогу имао је наш 3. батаљон ударом из позадине на село Раковец.

Бригада је 8. маја добила задатак да избије на линију Зелина - Бишкупец и тиме, коначно, пресјече главну одступну комуникацију непријатеља, те настави са разоружањем и уништавањем непријатеља који пружа отпор.

Напад је извршен рано 8. маја на положаје непријатеља исиред Зелине, који је још пружао организован отпор на линији: с. Храстје - Бериславец - с. Топличка Долина. Наш 3. и 1. батаљон, енергично су напали и, већ око 10 часова, успјели су заузети положаје непријатеља и избити у село Зелину. Тиме је дефинитивно била пресјечена комуникација Загреб - Вараждин. Ту су, у ствари, испаљени посљедњи рафали наше бригаде на непријатеља, који је још пружао какав-такав организован отпор.

Цијела бригада избила је на комуникацију Зелина - Сесвете, на којој је била маса непријатељске војске у расулу и паници. Ту је било Нијемаца, усташа, домобрана, четника, Черкеза, разних полицијских јединица, агената и др. Већина те братије се предавала, док су неки измицали према Медведници и још увијек пружали оружани отпор. На цести и око ње, била је маса остављене технике и наоружања, запрежних кола, камиона, топова, митраљеза, исправних и лакше оштећених. Било је много мртвих и рањених војника, коња, стоке, нарочито коња, који су били надути као бачве. Нека запаљена возила су још горела. Смрдила је и горела »сила осовине« баш онако како је и заслужила.

Тога дана имали смо неколико мртвих и 10 рањених бораца, што је било незнатно у односу на претходна два дана. Но, у сваком случају то је било превише кад се зна да су силе Осовине већ потписале безусловну капитулацију.

Зачућујуће је било да непријатељ та два последња дана рата даје тако живав отпор. Међутим, они су настојали да се извуку према Аустрији и тамо предају англо-америчкој војсци, знајући добро да за почињена дјела у земљи морају одговорати пред народом који су годинама злостављали и уништавали.

У току ноћи 8/9. маја, све јединице бригаде прикупиле су се на просторији Зелина - Бцшкупец, ради краћег одмора и припреме за нове задатке.

Деветог маја јављено је да су јединице наше 2. армије ослободиле Загреб. Наредан нам је покрет правцем: Зелина - Сесвете - Загреб.

Прва пролетерска бригада ушла је у Загреб 9. маја око 14 сати и смијестила се у северозападни дио града, са задатком да хвата и заробљава мање групе непријатеља, које су, са оружјем или без њега силазиле са Загребачке горе у град. Ухваћено је неколико познатих кољача, које су препознавали наши борци или грађани.

Остале бригаде наше и 5. крајишке дивизије још увјек су водиле борбе са непријатељским групама сјеверно од Загреба, по Медведници. Чули су се рафали као да рат није завршен.

Алекса НЕНАДИВ

U bolnici sam dočekala oslobođenje

U oslobođenom Beogradu, završila sam sanitetski kurs i dobila novu dužnost. Postala sam četna bolničarka prateće čete 4. bataljona. Sa svojim drugovima krenula sam na Sremski front.

Borbe oko Šida bile su veoma teške. Mi smo bili na položaju pored glavnog drumu za Šid. Naš jedan vod bio je zasut ubitačnom vatrom. Ležao je u kanalu, trebala mu je prva pomoć. Ja sam sa jednog salaša išla prema njima da im ukažem prvu pomoć. Padala je kiša, bilo je užasno blato. Išla sam prema njima preko oranica, a mine su padale svuda naokolo. Kako koja zazuji, ja legnem. I sve tako. Kada sam stigla do drumu, pristigoše me još dva druga sa nosilima. Imala sam šta i da vidim. Leže svi ranjeni, teški prelomi nogu i ruku, jedan mrtav. Sve smo ih nas troje previli i preneli do saniteta. Od drveta sam gulila koru da im stavim udlage ispod polomljenih nogu i ruku. I mrtvoga druga smo preneli.

U Oroliku, u šumi kod Bosuta ispred Vinkovaca, ranjena sam. 9. decembra 1944. Ranu sam brzo zalečila i ponovo sam se vratila u brigadu. Komandant Jagoš Žarić uputio me u sanitetski vod 2. bataljona. Vodili smo teške borbe kod Šarengrada, pa nastavili gonjenje neprijatelja prema Vukovaru i Borovu, preko Đakova i Pleternice. U borbi na Banovoj Jarugi su poginuli: naša drugarica Ruža Kovačević, bolničarka 3. bataljona, Relja Murgaš, mitraljezac, rodom iz Uba, i naš sanitetski referent Zora Petrić.

Kada smo zauzeli Vrbovec, neprijatelj je prešao u kontrana-pad. Hteo je da nas izbaci. Na jednom proplanku kod crkve, vodila se žestoka borba. Tada sam ranjena u koleno. Nisam mogla da se *oslonim* na *nogu*. Skakala sam na jednoj nozi, a nisam znala gde da se sklonim. Pošla sam niz put. Nemci su pucali. Odeća mi je bila izrešetana, ali me nisu ponovo ranili. Podvukla sam se pod sam bunker i sela da previjem nogu. Rana me je bolela, a krvavljenje nisam mogla da zaustavim. To je bilo oko 11 časova pre podne. Ugledala sam jednog našeg mitraljesca kako se povlači. »Ne ostavljaj me«, doviknula sam mu. »Ako ne možeš da me izvučesh odavde, okreni cev u mene i pucaj«. Nije me čuo. Ostala

sam sama. Borba se vodila na sve strane. Bila sam žedna, nisam imala vode, pa sam sisala travu. Negde oko osam časova naveče, naši su izvršili protivnapad, s namerom da, po svaku cenu, isteraju neprijatelja. I uspeali su. Tako me je drug Vojo Jurišić našao. »Dajte nosila, živa je!« povikali su. Preneli su me u sanitet, previli i poslali u bolnicu.

Pošto sam bila u bolnici, nisam sa svojim drugovima dočekala oslobođenje. Kada sam izašla iz bolnice, u martu 1946, obišla sam svoju brigadu i bataljon.

Sloboda je došla, a ja sam ostala ratni vojni invalid. Ne žalim. Bila su to teška i slavna vremena, a ja sam bila proleter.

Milica JANKOVIĆ - CVIJOVIĆ

Последњи дан рата

Наша је бригада 9. маја стигла у Загреб. Међутим, већ сутрадан, у јутарњим часовима, добили смо наређење за покрет у Лукшиће и Микулиће. У тим смо насељима затекли огроман плијен топова, разних моторних возила и друге војне опреме. Нијемци су, бјежећи испред нас, вртоглаво напустили насеља и оставили сву своју технику. Одатле смо и наставили покрет и стигли у село Завршје, гдје смо заноћили. Учинило ми се да ћемо ту остати дуже времена.

Треба рећи да је 13. маја у Загребачкој гори и околини Загреба потпуно умукла пуцњава. Ми нисмо били навикли да нам дани пролазе без борбе и пуцања. Борци међусобно причају: »Ослобођење«..., »нема више рата.« То се обистинило, за нашу земљу, тек 15. маја. У крви стварана, бјеља од сунца и среће, стигла је слобода.

У ствари, о крају рата, *ми смо, као и све* друге наше јединице, обавијештени о свим могућим, истина, оскудним, средствима информисања. Крај рата у Југославији објављен је сиренама, трубама, пиштаљкама, партизанским поклицима »ура«, кратким и дугим рафалима испаленим из разног наоружања, пјесмом и весељем до изнемоглости. Славило се у правом смислу, иако није било пића, колача, слаткиша и других послastiца које би нам следовале за такву прилику.

Слобода се изговарала пуним устима, а можда су уста била мала да изговоре ту највећу људску вриједност. Настала су спонтано радовања, жеље, надања, сјећања, те је све то тешко сажето исказати. Али навео бих из својих сјећања оно што ми је било најтеже, најдирљивије, оно што ми је изазивало бол и грч у утроби.

Баш на данашњи дан, прије двије године, 15. маја 1943. године, Литерсове трупе су запоселе сваки метар наше земље од Метаљке и Градаца до Дурмитора и Трескавице. Концентричним наступањем њемачких дивизија и других непријатељских снага на подручју Санцака, Дрне Горе и Херцеговине, започела је битка на Сутјесци.

Црне сумње изазивала је та сила - милитаристичко-нацистички челични и људски гмаз, дрска и безочна авет. Пламен

пакла увија се и повија попут усијаног жељеза преко катуна, касаба, кањона, чемера и непрохода тромеђе Херцеговине, Црне Горе и Санцака.

Сјетио сам се Пиве, Таре, Комарнице, Нехотине, Сутјеске, и Дрине, Автовца, Пивских планина, Златног бора, Троврха, Аурмитора, Маглића, Волујака, Кошура, Крекова, Сухе, Вучева, Челебића, Тјентишта, Зеленгоре, Балиновца. Сјетио сам се свих напада и противнапада, јуриша и противјуриша, удара и противудара. Сјетио сам се наших другарица и другова који на Сутјесци, као и на другим бојиштима, дадоше вјечној ноћи дан својих очију. Сјетио сам се да је наша 1. пролетерска бригада дала преко 8000 жртава. Они и многи други дали су своје животе за слободу, коју нису доживјели. Зато је на садашњим и будућим генерацијама да цијенимо жртве и чувамо слободу.

Сјетио сам се и знао сам да се и наша будућа поколења морају сјећати судбоносне одлуке друга Тита, када је 3. јуна 1943. године, са командног мјеста револуције народа Југославије донио судбоносну одлуку и командовао: »Напријед«! Још једном сјетио сам се Сутјеске, те позорнице једне од најдраматичнијих сцена другог свјетског рата.

Тога првог слободног дана борци су обузети мишљу: шта после рата? Кроз тугу и бол, многи износе да су им Немци, усташе, четници или други непријатељи поубијали родитеље и сву родбину, попалили куће и осталу имовину, па сад где да се врате и како да започну нови живот? АРУ^{ГИ} СУ имали своја маштања: наставићу школу, запослићу се, бавићу се земљорадњом...

Тако, тек што смо се мало опустили, стигла је команда за покрет. Прва пролетерска дивизија окупила се у строј на једном тргу у Загребу. Пролетери, као и друге наше јединице, прослављали су А^аН ослобођења наше земље.

Пред стројем дивизије говорио је командант 1. армије Пеко А^апчевић. У говору је сем осталог истакнуто да ће свака бригада отићи на своја мјеста у касарне и наставити нови војнички живот. Заиста, 13. пролетерска бригада из састава наше дивизије добија распоред да остане у Загребу, а друге бригаде су обавијештене да ће накнадно добити распоред.

Борци су наставили да размишљају и да се питају: откуд сад касарна, зар се нећемо вратити кућама? У ствари, ми се нисмо вратили кућама још за дужи период времена: доста је бораца остало у Армији, а тек један број је демобилисан и враћен кућама.

По завршеној прослави, тога дана се 1. пролетерска бригада вратила у Завршје, гдје је остала још неколико дана.

Ми пролетери нисмо имали времена за одмор, јер морамо увијек бити у првим редовима и гдје је најтеже. Тако смо 18. маја извршили покрет за Трст; 21. маја стигли смо у Опћину, у непосредној близини Трста.

То сјећање наводим ради тога да бих објаснио ситуацију у којој се наша бригада. Завршен је рат. Прославили смо ослобођење наше земље, а већ после пет дана проведених у слободи, ситуација је била врућа на простору Трста. Та ситуација је и условила да се наша бригада опет, за сваки случај, нађе тамо гдје је најтеже.

Моје сјећање и извод из дневника о томе како смо дочекали први дан слободе показују да је то био заиста велики и незабораван доживљај.

Нама борцима НОБ-а, било је јасно да смо дошли до слободе револуционарном борбом и да смо је платили неизмерним жртвама.

То је наша права слобода. То је слобода коју смо сами борбом стекли. Удружени народи и народности Југославије први пут су постали своји на своме, горди, поносни и слободни.

Гло наше земље, вјековима је било попрште освајача, који су харали, зулум какав су хтјели чинили. Водила се непоштедна борба, око распарчавања и поделе наше земље. Никада раније нисмо успјели да дођемо до своје заједничке слободне братске домовине.

Зато нам је слобода најдража. Зато слободу високо цијенимо. Зато ћемо нашу слободу чувати као нешто најдрагоцјеније.

Богдан ЗЕЛИЋ БОЋО

Завршне борбе

Ја сам из Липолиста, села у Мачви. Као недорастао младић, био сам сведок и учесник у историјским догађајима који су се догодили у Мачви од 1941. до 1944. године: устанак, оснивање Мачванског партизанског одреда, борбе са Немцима и издајницима нашег народа, рад народног одбора и народног суда, прва немачка офанзива, казнена експедиција, повлачење партизана преко Дрине, дивљања четника, недићеваца и љотићеваца над голоруким народом, појава и нарастање илегалног народноослободилачког покрета, долазак XII војвођанског корпуса којим је командовао Данило Лекић и ослобађање Липолиста 12. септембра 1944. године.

Испричаћу нешто од тога колико се сећам.

Недељу дана после ослобођења Липолиста, већи број младића из Липолиста, Беле Реке и других места мобилисано је и ступило у редове НОВ. Око 300 младића кренуло је пешице до Обреновца. Из Обреновца смо фургонима пребачени у Београд. Преноћили смо у Скупштини града, на Теразијама. Сутрадан смо у женској гимназији примили доручак, а затим смо саслушали остала наређења. У 14 часова смо кренули у Земун. Преноћили смо у Земуну, а сутрадан смо отишли у Батајницу. Код кланице у Батајници, на једној ливади, постројили смо се, и ту смо имали прилику да чујемо Воју Абрамовића. После говора, већина је упућена на фронт - у борбу, други део је распоређен у Народну одбрану, а остали, нас око 40, остало је нераспоређено. Тражили смо да и ми одмах будемо распоређени у јединице и упућени у борбу. Том нашем захтеву је било удовољено.

Ускоро нам је саопштено да ћемо од тог дана бити у саставу 4. краљевачког батаљона. Распоређен сам у пратећу чету батаљона. Кренули смо према фронту из Београда. Пешице смо дошли у Стару Пазову, а одатле у Петроварадин, па до Баноштара. У том месту смо се задржали три дана. За време нашег боравка у Баноштару је откривен један четник. Пронађен је у једном подруму - пијан, заспао на бурету. Изведен је пред војни суд, утврђено је да је био злочинац, и након тога је стрељан. Из Баноштара смо упућени према Илоку.

Ту смо примили положај од 6. личке дивизије, која је отишла у Београд, на краћи одмор.

Почетком децембра отпочела је офанзива наших јединица на Илок. Борбе су вођене цели дан и у току ноћи. Ујутру смо ушли у Илок. Одатле смо се упутили у правцу Товарника, где су нас очекивале нове, теже борбе.

Борбе за Товарник су вођене дан и ноћ и тек сутрадан смо успели да га ослободимо. Затим смо нападали на Илачу. Тада су нас са бока напали немачки тенкови. У помоћ су нам дошле 21. бригада и јединице Црвене армије. Јуришом смо натерали Немце да се помере на запад.

Врло тешку борбу смо водили на Шидским Бановцима. Ту смо се дуго задржали на положају у шидским и босутским шумама. Немци су давали огорчен отпор.

Осамнаестог јануара Немци су извршили јачи удар и потисли наше јединице до Шида. Тада нам је дошла у помоћ 6. личка, и успостављен је положај Шида и Товарника. Имали смо веће губитке па смо у Кукујевцима имали краћи одмор. За време тог одмора дошли су нам нови борци из Ниша, ради поуне јединица. Тада је извршена реорганизација. Краљевачки батаљон престаје да постоји. Његови делови улазе у састав 3. батаљона, а многи старији борци одлазе на позадинске дужности.

Средином марта 1945, упућени смо на Шаренград. Ту смо држали положај до 12. априла. Тога дана смо разбили Немце и извршили пробој сремског фронта. После пробоја, наше јединице настављају гоњење непријатеља преко Борова, Бакова, Плетернице, Теова, Врбовца до Загребачке горе. Одатле настављамо борбу до 15. маја. Дан коначног ослобођења затекао нас је у Хрватском загорју.

Једва да смо предахнули у Загорју, а после 4-5 дана упућени смо у Трст. У Трсту смо били даноноћно у приправности, али борби није било. Из Трста смо враћени у Сушак и Ријеку, затим у Добро Поље, па у Илирску Бистрицу, одатле у Љубљану, а из Љубљане у Менгеш, из Менгеша у Кочевје - Ливод. Из Ливода смо прешли у Мачковац, где смо изашли на прве изборе у новој Југославији. Затим смо ушли у састав пратећег вода тенковских пушака у Подпресци. Ту смо секли дрва, па поново дошли у Менгеш, где смо остали до демобилизације.

Демобилисан сам 16. децембра 1947. године. Сачувао сам најлепше успомене на моје ратне другове из Краљевачког батаљона.

Живко РОСИЋ

Braća Tudor

*D*va tri otrgnuta lista iz školske teke, požutjela i na rubovima već izlizana, ispisana teškom i otvrdlom rukom. Tih nekoliko listova papira već godinama leže u ladici noćnoga ormarića ili u nekakvoj kutiji sa slikama najmilijih. Iako su tu blizu, na dohvatu ruke, nitko ih više ne dira. Ukućani bi htjeli zaboraviti na njih. A može li se zaboraviti osmijeh dobrote, potresniji od same smrti. I kad bi strašan vihor raznio tih nekoliko listića na kraj svijeta, a kiše isprale s njih i posljednja slova, opet bi u nemirnim noćima čitali jasno i vidljivo sve što je napisano na njima, i uvidjeli bi da nema oluje koja može nadjačati glas dobrote u ljudima.

Skupa smo završili srednju školu. Još i danas, možda i ovog časa, dođe mi da povjerujem da je Miro živ, i da ću ga nekada i negdje sresti jer od svih emocija najdulje živi veselje, a Miru je gotovo uvijek na licu titrao osmijeh, koji je bio odraz njegove ljubavi prema prijateljima i radosti prema životu. Brata mu Vojka, šest godina mlađega, nisam poznao. O njemu sam sve doznao nedavno, kad sam pohodio roditelje i mlađu sestru braće Tudor.

Jugo teško i ljepljivo kao smola. Penjao sam se uskim varoškim uličicama, jer su mi kazali da roditelji Mira i Vojka stanuju negdje u Palminoj ulici. Putem sam oklijevao i pokušavao sebe uvjeriti kako ih je bolje pohoditi po ovom polumračnom, tmurnom vremenu. Osjećao sam potrebu da se nekako nevidljiv porazgovorim s roditeljima braće Tudor. Strmim i zakučastim ulicama stigao sam gotovo do pod Marjan. Našao sam se u Palminoj ulici. Obuzela me jeza, jer sve ove male težačke kućice, s kolima ili smokvom u dvorištu, kao da su se zatvorile pred nama. Opazio sam i nekoliko ovećih kuća, na kojima su kapci bili čvrsto zatvoreni. Sigurno je tome bio kriv podivljali teški katranasti vjetar, koji je s juga neobazrivom brzinom gonio oblake nad Marjanom.

Pre dvanaest godina, šesnaestogodišnji Vojko i dvadeset dvogodišnji Miro, obojica skojevci, jednog sunčanog septembarskog prijepodneva zauvijek su napustili ovu slikovitu i tipično starosplitsku ulicu.

U malom dvorištu ugledao sam omalena čovjeka, oca braće Tudor, kako cijepa drva. Bio mi je okrenut leđima. Učinivši kret-

nju da dohvati novu cjepanicu, opazio me upravo u času kad sam pokušavao otvoriti dvorišna željezna vrata. Kad sam mu razjasnio zašto sam došao, opet se sagnuo i neodlučno odložio sjekiru, a onda mi se posustalim korakom približio, uveo me u dvorište i ispratio u kuhinju. U kuhinji sam zatekao majku poginule braće. Pogledala me zabrinuto i nepovjerljivo. Ponudila mi je sjedalicu. Namjerno sam bio razgovorljiv, jer sam se plašio svake stanke i prekida u pričanju. Starac mi je sjedio sučelice i nizao kronološkim redom podatke iz života svojih sinova. Bilo mi je lakše, budući da nije zapadao u refleksije, ali to je bilo samo u početku našeg razgovora.

- Tada sam bio listonoša (poštar). Kad je bio u sedmom i osmom razredu gimnazije, Miro je skupa sa mnom radio u polju. Nije se stidio, jer je znao da se ne može živjeti od moje malene plaće, a ja mu nisam bio kadar dati deset dinara na nedjelju. Miro nije ništa imao od života, a Vojko još i manje, jer je bio dijete kad je otišao u partizane.

I dok je jugo svrdalo u bravi male težačke potleušice, Miro mi je sve življi iskršavao pred oči, i ranjavo i bolno rastao u priči penzionerskog listonoše, u priči praćenoj od vremena do vremena suzama majke.

- Moralo se živjeti. Čim su Talijani okupirali Split, Miro je s jednim mojim rođakom otišao na Vis da mu pomogne u nekim poduzetničkim poslovima. Ali nije tamo dugo ostao, jer je na denunciju nekoga splitskog izroda uhapšen i doveden u Split. U splitskom zatvoru batinali su ga do besvijesti, samo da bi ga natjerali, da otkrije drugove s kojima je bio povezan.

Ovdje je stari Tudor malo povišenim tonom nastavio:

- Ali on ni slova nije pisnuo. Kad ni najgorim mučenjima nisu postigli svoj cilj, osudili su ga na smrt strijeljanjem. Kazna se imala izvršiti za nekoliko dana. Ali tu je Partija pomogla. Liječnici su Miru dali mig da se pretvara teško bolesnim. Prenijeli su ga u bolnicu i operirali mu slijepo crijevo, posve zdravo. Tada mi je netko došapnuo da se Miro nalazi u bolnici. Otac sam. Teško je bilo doći do njega, ali i tu je veza pomogla, i ja sam ga pohodio. Bio je vedar i tješio me. Ali zvijeri nisu mirovale. Kad je došao dan izvršenja kazne, htjeli su ga sa svježom ranom voditi na stratište. Liječnici su se tome oduprli i, malo nakon toga, prenijeli su ga u zarazni odio, pod lažnim nalazom da ima trbušni tifus. Tu je proveo neko vrijeme, dok opasnost nije prošla, a onda su ga odveli u zatvor »Roka«, gdje je ostao sve do kapitulacije Italije. Toga jutra vratio nam se kući.

Ovdje je majka, sva zaplakana, nastavila priču starog Tudora.

- U devet i po ujutro banuo je ovamo, i pri tom pokazala na dvorište, propitkivao se na brzinu za sestru i brata, a kad smo

mu kazali da je pred pola sata Vojko napustio kuću i otišao u vojsku, bio je neobično obradovan. Zatim je potrčao na tavan i zadržao se nekoliko minuta razgledavajući svoju sobicu. Čim se vratio, počeo se opraštati s nama. Imala sam slučajno nešto friganih girica i malo krumpira. Molila sam ga da se okrijepi i pojede nešto. Nije htio. Žurio se, čekali su ga prijatelji. Uvjeravao me da nije gladan, a onda je odrešito kazao »Moram odmah! Čekaju me drugovi. Ne bojte se ni za mene ni za Vojka. Mi moramo ići, da bi bio ljepši život i vama i nama. Ako poginemo, vi ćete biti sretni i živjet ćete kao ljudi.«

- Uza sve to htjela sam da ga barem malko zadržim kod sebe, ali sva moja majčinska nastojanja i suze bile su uzaludne. »Činite, što hoćete, ali zadržati me nećete!« To su mu bile posljednje riječi, i više...

Upravo u taj čas ušla je u kuhinju i sestra braće Tudor. Ona je pošla potražiti onih nekoliko požutjelih listova. Htjela mi je iz jednoga pročitati točan opis Vojkova herojskog završetka. Nije smogla snage. Zagrcnula se i, okrenute glave, naglo mi predala pismo...

Ali upravo iz Vojkova pisma, jednog, koje je napisao u toku rata i u času, kad su roditelji i sestra mislili da je mrtav, mogu se shvatiti bol i suze njegove sestre, dok je držala u rukama ta izbljedjela slova.

Sve ih je Vojko volio, ali najviše sestru.

Dragi roditelji!*

Evo da vam se javim iz Beograda da sam zdravo i dobro što želim i vama. Otkad smo zauzeli Beograd, mi smo stalno u njemu i tu smo imali prilike da vidimo Voju Jakasovića, gdje smo od njega doznali za vaše patnje za nama.

Evo da vam javim da je Miro kod mene ima već godina dana. U jednoj smo četi bili do natrag 2 mjeseca, a sad smo u istom bataljonu, samo je on u Pratećoj, a ja u III četi. One sve glasove što ste čuli da smo poginuli to su potpuno neistinite, jer ćete se po pismima sami uvjeriti. Oče i majko, ništa se ne brinite za nas, sad smo u društvu Crvene armije, a vi ste sami svijesni da slobode nema bez rata.

Kako je seka, je li živa! Nju bio najviše želio vidjeti. Majko i oče, nemojte misliti na nas, već se ponosite što su vam sinovi oficiri NOV i što smo mi oni, koji smo prvi stavili na prsa prvo odlikovanje NOV od maršala Tita - Orden za hrabrost.

*> Navedena pisma objavljena su bez ikakvih jezičnih i pravopisnih preinaka, da bi se u potpunosti sačuvala njihova originalnost.

Miro je poručnik, a ja zastavnik. Ništa se ne mislite, već radite svoj posao i sada u oslobođenom Splitu pridonesite sa radom za slobodu naroda, a vaši sinovi će na frontu.

Je li živ barba Bože, Frane, tetka Marica, Frankula, Dragi, Stanko, Joško, Ivo, Miho, Meri? Ako su živi, pozdravite ih.

A vi majko i oče, primite mnogo poljubaca i pozdrava od vašeg sina Vojka.

Seku mi mnogo pozdravite i izljubite umjesto mene!

Sirota seka, znam kako joj je.

VOJKO, Zastavnik

Delegat III čete, VI Beogradskog bataljona, I Proleterske **Brigade**, I Divizije. BEOGRAD.

Položaj

Ako je moguće, odmah pišite na ovu adresu!

Tudor Vojko

Roditelji su odmah odgovorili Vojku na ovo pismo. U slutnji smrti, on ih moli, da mu žurno odgovore. Ali osamnaestogodišnji proleter nije stigao da im se više ikada javi.

Umjesto njegova pisma, roditelji su primili opširnu obavijest starijeg brata Mira, u kojoj im opisuje Vojkovu smrt.

Srem, 29. III. 1945. god.

Dragi roditelji!

Dobio sam juče dva pisma koja ste vi poslali od kuće, jedno adresirano na mene, a jedno na Vojka, znači da vi još niste dobili pismo koje sam ja pisao otrog 20 dana, a u kojem javljam da je naš Vojko poginuo. Ja sam u tom pismu poslao i slike, gdje smo na jednoj ja i Vojko, a na drugoj opet ja i Vojko sa još tri druga. Javite mi svakako, da li ste primili to pismo i slike, jer su to jedine koje predstavljaju mene i brata Vojka kao partizane.

Istina je da se nisam javljao već više od tri mjeseca, dok ste vi meni poslali nekoliko pisama. Ja vas razumijem, znam da ste nestrpljivi u očekivanju pisama od svojih sinova, ali treba da razumijete, da je bilo razloga što se nismo javljali, a taj je Vojkova smrt.

Vojko je poginuo 9. XII. 1944. god. i ja nisam imao odlučnosti da vam javim njegovu smrt, a s druge strane nisam htio da je krijem, što je bio razlog da vam se nisam javljao.

Otišli smo skupa u partizane. Nalazili smo se skupa u I Dalmatinskoj brigadi, zatim u I Proleterskoj, u istom bataljonu pa i u istoj četi, čak i na istom teškom mitraljezu. Izdržavamo teške pokrete po snijegu i ledu, kroz guste i neprohodne Bosanske šume, prevaljujemo stotine i tisuće kilometara, izdržavamo bosu i gladni, izdržavamo najteže borbe, tučemo neprijatelja i prkosimo mu. Prelazimo Sandžak, Srbiju, učestvujemo u borbama za

Beograd, zatim u Srem. I konačno nas u jednoj borbi kod mjesta Orolika rastavlja jedan za njega smrtonosni, iz puške razbojnika i ljudoždera upućeni metak.

Vojko je pao kao oficir, kao politički delegat. Služio je svima kao primjer, bio je uzor neustrašivosti i hrabrosti. Bio je svome vodu i otac i majka, omiljen među borbama i rukovodiocima. Kao što I Proleterska brigada služi na čast svome narodu, tako i on kao njezin član služi na čast svome narodu i svojim roditeljima. Znam da vam je teško pomisliti da našeg Vojka više nema, ali budite ponosni što je dao život za slobodu naroda i njegovu sretniju i bolju budućnost.

I meni je teško, jer sam ostao i tako jedini sin kojega još imate. Brat mi je, toliko mi je blizak, toliko sam ga volio, da ga možda nikada prežaliti neću. Tješili smo se i hrabрили u najtežim danima i tako skupa sa svojim omiljenim drugovima izdržali sve teškoće i patnje, koje je samo mogao da izdrži partizan-proleter, znajući zašto patimo, znajući zašto se borimo, znajući da je naša stvar pravedna, znajući da ćemo pobijediti.

Vojko je pao, pao je mladi proleter, ali mi smo ga osvetili osvećivat ćemo ga uvijek, dok god fašističkoj nemani ne razmrskamo smrdljivu glavu. Dobio sam pismo od Seke. Milo mi je što je omladinka, što u slozi sa ostalom omladinom učestvuje u čišćenju ruševina našeg divnog Splita. Veselim se dobro organiziranoj narodnoj vlasti u gradu, učešću čitavog građanstva na izborima za narodnu vlast, o čemu sam čitao u novinama Borbi i Politici.

O kako bih želio da se nađem bar kratko vrijeme u našem milom gradu, da prođem ulicama njegovim, koje sam nekada kitio našim borbenim parolama i lecima, da se prošećem Marjanom na kojem sam pred tri godina Prvoga Maja sa još nekim drugovima izvjesio crvenu zastavu. Ali... jedno je, treba da se bijemo, treba da do kraja uništimo zvijeri u ljudskoj koži.

Osim ova dva pisma sačuvao sam jedan listić na kojemu su označene strane 2. i 3. Na tim stranama po svoj prilici posljednjeg Mirova pisma vidimo, s koliko je pažnje i vojničkog dostojanstva bio sahranjen njegov mladi brat Vojko.

Napomenuo sam prije da se nalazim u Sremu gdje se bijemo sa fašistima, gdje vodimo ogorčenu borbu, dok gadove i podlace potpuno ne uništimo. Ali jedna je razlika, a to je da se više ne borim skupa sa bratom Vojkom, sad sam ostao sam. Nesretan i podao fašistički metak pogodio ga je u čelo i odnio mu mladi ži-

vot, odnio je jedan život pun volje, pun poleta, pun veselosti, hrabrosti i žrtve za svoj napaćeni i izmučeni i za bolji život vas, oca, majke i sestre. U momentu kada je poginuo ja sam se nalazio u njegovoj neposrednoj blizini, svega 50 metara udaljen od njega. Dolazi komandant bataljona i saopštava mi što se je dogodilo. Možete zamisliti, kako sam se ja osjećao u tom momentu. Izgubio sam brata, izgubio sam u njemu više nego brata, jer sam s njim skupa proveo najteže dane u ovoj borbi kroz Dalmaciju, Bosnu, Hercegovinu, Sandžak, Srbiju i Srem. On je meni i ja sam njemu bio i brat, i drug, i otac, i majka. - Mjesto na koje smo napali, a gdje je on poginuo, je u Sremu, a zove se Orolik. Ja sam ga uz pomoć Torića Davorina iz Šibenika i Perlain Pavia iz Splita prenio na nosilima u mjesto Šidske Banovce i tu ga sahranio (pokopao) sa najvećom pažnjom i bratskom ljubavlju na pravoslavnom groblju. Dao sam mu da se izradi krst sa proleterskim znakom »petokrakom zvijezdom sa srpom i čekićem«...

Preživjeli očevici Vojkove smrti pričaju, kako je skupa s bratom na teškoj »bredi« junački i prkosno gonio neprijatelja i pri tom se izvirgavao opasnosti, jer je uvijek u najvećoj vatri stajao uspravan i nezaklonjen uz mitraljez. Kad su ga drugovi upozoravali da se zakloni, on im je sa smijehom odgovarao: »Ne pogađa svaki metak!«

Stari Tudor, čim je saznao za Vojkovu smrt, otišao je da ekshumira mrtvo tijelo neustrašivog zastavnika i da ga prenese u rodni Split.

- Zatekao sam ga potpuno sačuvana, - kaže - samo što su mu se prstići počeli raspadati.

Starac je s posebnom nježnošću spomenuo Vojkove prstiće. I zaista, iako je ta ruka sijala smrt po bojištima, ona je još bila ruka djeteta, koje je u borbi preraslo iz dječaka u mladića.

Šest mjeseci kasnije, u mjesecu maju, mjesecu punoga proljeća, dva dana prije oslobođenja Zagreba u selu Vrbovcu pada i stariji brat Miro, pogoden metkom pritajena neprijatelja.

Nije mu se ispunila želja da se »bar kratko vrijeme nađe u našem milom gradu, da prođe ulicama njegovim«.

dro ČULIĆ

Od Valjeva do Trsta

Kada čovek sedne s namerom da beleži sećanja na događaje i ličnosti iz prošlosti, potrebno mu je da najpre savlada jednu veliku prepreku s kojom se neizbežno suočava. To je sadašnjost.

Teško je govoriti o prošlosti nezavisno od vremena u kojem živimo i koje nas neminovno pritiska. Kako je, zaista, sve bilo moguće ono što se događalo pre četrdeset i više godina? U kom svetu smo živeli? Kojoj smo generaciji pripadali? Kakva je tada zračila energija, vera i nada među mladim ljudima koji su izginuli na sremskom frontu sa svojim idealima, ne dočekavši da vide kako se i koliko se njihovi ideali ostvaruju?

Iz tog vremena najviše se sećam prvih skojevskih »lekcija iz marksizma« i naših predstava o socijalizmu, o novoj Jugoslaviji, 0 svetu u kome ćemo živeti i koga smo isključivo zamišljali kao svet pravde, solidarnosti, bratstva, kao jedan krajnje neporočan svet kakav nikada i nigde nije postojao.

To je bilo vreme neopisivog idealizma. Sigurno je zbog toga i nemoguće bilo moguće.

Potresno, veličanstveno i istorijski poučno, istovremeno, deluju danas, 1986, sećanja na Sežanu kada je Prva proleterska brigada, neposredno posle rata, mimo svoje volje napuštala ovo malo pogranično mesto i kada su postojali pritisci da se u ovom kraju uspostavi predratna granica između Jugoslavije i Italije, što bi ponovo deo slovenačkog naroda, koji je sanjao o slobodi, odvojilo od svoje matice.

Sa ovom strepnjom živeli su slovenački stanovnici u okolini Trsta, koji su dolazak partizanske vojske primili kao socijalno i nacionalno oslobođenje, a parolom »Tukaj je Jugoslavija!« koja je masovno bila ispisana na slovenačkim kućama, simbolizovali težnje vekovima ugroženih Slovenaca.

Svakako zbog toga, nikada proleterske jedinice, u svom četvorogodišnjem ratnom pohodu, nisu bile u prilici da svoje prisustvo i svoja osećanja tako snažno povežu sa sudbinom jednog naroda, kao sa tršćanskim Slovencima.

Taj dan odlaska iz Sežane bio je ljudski težih od svih najtežih bitaka Prve proleterske. Nije bilo vojnika koji suzu nije pustio.

Izmešani narod i vojska u grču su proživljavali jednu dramu, koja je istovremeno bila najupečatljivije saznanje koliko su povezane sudbine naših naroda.

Sećam se, isto tako, sa tihom patnjom svojih školskih drugova s kojima sam zajedno otišao u Prvu proletersku, a mnogi su završili svoj život u šesnaestoj, sedamnaestoj, osamnaestoj godini... O čemu smo tada sanjali? Šta smo preživljavali? Koje su to bile pobude da se priključimo pobedničkoj partizanskoj vojsci? Važan motiv je, svakako, oslobođenje zemlje i patriotsko osećanje. Ali, ne samo to. Valjevo je početkom rata imalo legendarne komunističke prvake. Da pomenem samo Dragojla Dudića, Žikicu Jovanovića Španca i Mišu Pantića. Oni su mladima bili uzor moralna, pravde i hrabrosti. Ništa tako snažno mladog čoveka ne podstiče kao junačka dela, koja u sebi uključuju i pravičnost i lično poštenje.

Jednog petka, pazarnog dana, kada se srpski gradovi udvostručili, sve su nas izveli iz gimnazijskih klupa i povelili na pijacu, koja je tada bila usred Valjeva. Vodili su nas da prisustvujemo stravičnoj egzekuciji, vešanju Stevana Filipovića. Okupator je želeo da ulije strah u narodu, a proizveo je mržnju, ponos i buntovnost.

Onda smo u okupacijskim godinama u Valjevu i njegovoj okolini videli jednu drugu vojnu snagu, kakvo je četništvo, koje je u najvećoj meri okupljalo sve ono što je uistinu predstavljalo moralni otpad. Sve je to na nas ostavilo snažan pečat. Tako su se mladi Valjevci, tako reći iz školskih klupa, gotovo masovno pridružili partizanskim jedinicama.

Nikakvi istorijski udžbenici, ni rodoljubive izjave, ni opisi pobjeda, ne mogu, kao pojedinačne sudbine, ispričati dramu i moralnu atmosferu jednog vremena. Na žalost, ratovanje od Beograda do Zagreba obično se prikazuje hladnim ciframa o žrtvama i pobjedama u kojima se ne vide ni duh, ni hrabrost, ni težnja jedne generacije, koja je bila svesna da je bitka za slobodnu Jugoslaviju već ranije dobijena, ali koja je, takođe, imala da ponese svoj teret. Taj teret nije bio previše uočljiv, nije bio ni spektakularan, ali je bio težak. Bio je teži nego što se često sluti. Frontovske borbe, samim tim što su bile frontovske, manje su mogle da pokažu pojedinačna junaštva. One nemaju svoje legende, ili nisu stvarane legende od dobivenih i izgubljenih bitki. Možda su zato mnoga junaštva nepovratno zaboravljena i nepravično potisnuta za sva vremena iz naših ratnih pamćenja.

Pred nama lebde slike mesta i ljudi iz ratnih dana u kojima se širio svet snova, ideja i velikih nadahnuća. U Vrbovecu, skoro poslednjeg dana rata, pogibe rukovodilac SKOJ-a prvog bataljo-

na, Valjevac, jedan od mladića koji je u sebi spajao prostosrdačnost, inteligenciju, temperament i hrabrost.

Bezuspješno pokušavam da se setim njegovog imena i zbog toga se osećam postidehim. Vreme neminovno čini svoje, a život očigledno teče dalje. Kad je tridesetočasovna borba završena i kad je žive bilo lako prebrajati, pođosmo da vidimo ko je mrtav, a ko ranjen, da pomognemo onima kojima pomoći ima. Na uzvišenju u Vrbovecu, izvan rovova, ležao je skojevski rukovodilac, otvorenih očiju, uperenih u nebo, neokrvavljen, kao da je negde daleko sa svojim mislima. Usne su mu davale čudan, ironičan izraz, jednu vrstu mešavine podsmešljivosti, blaženstva i tegobe. Je li on baš tako izgledao ili je to slika koju sam u sebi stvorio u dugim razmišljanjima o ratovanju i o ovom hrabrom mladiću?

Sa setom i stotinu pitanja, uvek mi se iznova javlja sećanje na potresna svedočanstva o ratovanju četrdeset četvrte-četrdeset pete i na sve te čestite mlade ljude, koji izginuše sa istinom u duši, noseći sa sobom svoje velike snove i oduševljenja. Uvek mi se čini da je o njima malo rečeno, ili da nisu rečene prave stvari. A možda se rat i ne može pravim rečima opisati. Samo se može doživeti.

Skojevski rukovodilac, koji pogibe kod Vrboveca, pripada mladim Valjevcima koji poletno dočekaše partizansku vojsku, žureći da daju sve što može dati čedna mladost, borbena, iskrena, uvek prisutna svojom širokom dušom i hrabrošću. Oni su »tek četrdeset četvrte« došli u Prvu proletersku, ali su još imali dovoljno vremena da osete surovosti rata, da unesu svoj deo snage u opštu veru i daruju svoj mladi život. Ustajali su od knjiga, napuštali zanate, kao deca bežali od svojih kuća u partizansku vojsku. Neki su mobilisani. Mnogi su pošli vođeni svojim osećanjima. Malo ih se sa bojišta vratilo kući i u školske klupe.

Dobijali su oružje, ali nije bilo vremena da se stekne preka obuka. Sa šarenim torbicama i naramcima hrane, očevi su tražili po Sremu svoje poletne petnaestogodišnjake i često ih nikada nisu našli. Raskopavali su sveže grobove i u sandučarama, volujskom zapregom, prenosili tela seoskih momaka po nekoliko stotina kilometara...

To je bio rat. To je bila cena jednog mladalačkog zanosa i ideala, koji su, kao i svi ideali, vođeni nesebičnošću i čvrstim verovanjem da će biti samo onako kako su ih učili i kako su mislili svojim nevinim glavama.

Slavoljub ĐUKIĆ

III Proleterska brigada izvršila je ovoga dana marš od s. Mar-
kušica i stigla u s. Gorjanski Ivanovci.

Italijanska brigada u toku dana stigla je na prostoriju s.
Široko Polje.

I divizion Artiljerijske brigade pridodat je kao artilerija
za neposredno potpomaganje XIII brigadi, te je za ovom brigadom izvršio
pokret. Sa položaja zapadno od s. Viškovci dejstvom je na neprijatelja
u pravcu Džakovačke Satnice. Posle zauzeća Džakovačke Satnice, divizion
je promenio položaj i postavio se južno od Kuglerove pšt. za dejstvo u
pravcu Džakova.

P. T. divizion pridodat je I brigadi i kretao se sa njom.

III divizion iz s. Semenci izvršio je pokret sa III brigadom
i postavljen je na položaj sa po jednom baterijom na istočnoj, severnoj
i južnoj ivici s. Tomašanci.

II i P.A. divizion izvršili su pokret iz s. Semenci pravcem:
Farkuševci - Viškovci, sa zamerkom da produče pokret do s. Tomašanci,
gde će se postaviti na položaje. Pošto put do s. Tomašanci nije bio slo-
bodan, ovi divizion su ostavljeni na položajima zapadno od s. Viškovci.
15. IV. izjutra dejstvom je II divizion na Džakovo. Oko 8 časova skinu-
ta su ova dva divizona sa položaja i izvršili su pokret u s. Tomašanci,
gde je P.A. divizion postavljen na položaje sa po jednom baterijom na se-
vernoj, južnoj i istočnoj ivici sela, a drugi divizion je zadržan u selu
do daljeg naredjenja.

Naš artilerija dejstvom je na ciljeve u Džakovu, pošto
je neprijatelj otuđa onemogućio napredovanje naše pešadije.

e/ U toku ovih borbi gubici su sledeći:

Naši: 188 mrtvih, 467 ranjenih, 3 nestala i 23 obolelih.

Gubici naši u materijalu, pokazani su u priloženom pregledu.

Neprijateljski: 3.681 mrtvih i 1.805 zarobljenih vojnika i
oficira.

Zaplenjeno je: 2.527 pušaka, 179 strojnica, 64 razna pišto-
lja, 271 raznih mitraljeza, 51 raznih puškomitraljeza, 143 laka bacača,
102 teška bacača, 60 topova raznog kalibra, 3 tenka, 16 kamiona, 6 kamio-
na sa gusenicom, 12 motocikla, 30 bicikla, 15 radio-stanica, 22 telefona,
velika količina razne municije, konja, kola sa sanitetskim i drugim rat-
nim materijalom.

Uništeno je: 4 topa, 2 tenka i 16 kamiona.

F/ Neprijateljske trupe koje su učestvovala u ovim borbama sa-
stojale su iz delova 41 Nemačke divizije i delova 12 i 13 Domobransko -
Ustaške divizije. Sva važnija pismena neprijateljska dokumenta, koja su
u toku ovih operacija pala u naše ruke, dostavljena su Štabu I Armije.

G/ Pre početka borbi, za vreme borbi i posle ovih, moral kod
naših trupa je na najjačem stepenu. On je potenciran i time što su naše
jedinice po prvi put učestvovala u operaciji potpomognuta sopstvenim
tenkovima i avijacijom, čije dejstvo je bilo obimno ne samo materijalnom,
nego i u moralnom pogledu.

Glavno saopštenje protiv svih naših orudja, tenkova i avijaci-
je, snažno izveden juriš naše pešadije i planski izvedeni desant jedne
brigade na položajima neprijateljskih položaja, toliko su zbunile i
degradirale neprijatelja, da je ovaj bio onemogućen da pruži jači i oz-
biljniji otpor. Izgubivši skoro svu snagu i ratni materijal sa kojim je
raspolagao na našem sektoru, neprijatelj sa malim ostatkom iz sastava je-
dinica koje su učestvovala u ovoj borbi, nije dopuštao u stanju da na gde
pruži ozbiljniji otpor u daljnim borbama. Njegova borbeno sposobnost je
potpuno neutralisana.

H/ Utrošak, popuna i pregled municije u toku i na kraju opera-
cije, izloženi su u priloženom pregledu.

I/ U ovim operacijama, svojom borbenošću, brzinom prodiranja i
u uništavanju neprijatelja najviše se istakla I Proleterska brigada. Za
postignute uspehe u borbama protiv neprijatelja, I brigada je predložena
za odlikovanje.

Pored I brigade u ovim borbama, a naročito u izvršenju probor-
nja neprijateljske linije, naročito se istakla III Proleterska brigada.

Sve ostale jedinice pokazale su vrlo dobre rezultate u ovim
borbama i izvršile su potpuno zadatak.

BRANJENI KOSTRUPNI VEŠTAČKI IMA
APARAT ZA PISANJE IŠTAČENJE IŠTAČENJE

Op. Por. _____

H. _____

k/ U ovim operacijama, oslišan priprenljeni i organizovani napad na neprijatelju, urodio je plodom. Glavni udar i proboj neprijateljske linije, izvršen je na otseku Banovina - Srednji kotez uz sadejstvo artilerije - avijacije i tenkova. Jedinstvenim dejstvom svih rođova oružja, neprijateljska odbrana je slomljena, a decnat jedna brigade na bok i pozadnu neprijateljske odbrane između Sotina i Opatovca, uticao je iznenađujući i poražavajući na neprijatelja, tako da je svaki dalji otpor neprijatelja o tno uzaludan.

Kao rezultat planski izvršenog i do krajnosti uspelog napada: Skoro sva neprijateljska snaga na ovome sektoru je uništena ili zarobljena, a skoro ceo njegov ratni materijal i oružje, pali su u naše ruke.

Ovde je odličnu ulogu odigrala i naša avijacija, artilerija i tenkoveke jedinice.

Prilog relaciji: skica br.4, 10 zapovesti, plan rada za proboj neprijateljske linije, prepis depeša, pregled municije i progled gubitaka materijala

Smrt fašizmu - Sloboda narodu !

POLITKOMESAR
ppukovnik,

K O M A N D A N T
general-major,

*Iz vojne relacije 1. proleterske divizije od 11. aprila do 14. aprila
1945. godine: izvod iz izveštaja o proboju sremskog fronta*

М.Н.С.И.С.Д.
51-83
111

Истог дана према усменом наређењу штаба дивизије променили смо правци покрета наше бригаде, и кренули главном команикацијом на правцу Чазме, са задатком ликвидације с. Ваговице, пошто то село нису могле ликвидирати јединице III. и XIII. бригаде. III. бригада у том времену добила је нови задатак за предају преко р. несме на сектору дооровски млин.

У нападу на с. Ваговице упутили смо наш I. батаљон, са задатком напада комуникацијом, на јужно до к. 124. III. батаљон упутили смо то селу са северне стране.

XIII. бригада према задатку требала је дејствовати из правцу с. Драганић - Комучевац.

У истој ноћи 4/5 часа два батаљона волели су оруу на сектору с. Ваговина и Г. Драганић и успели ликвидирати те село. истовремено на чазми дејствовали су јединице VI. дивизије и XIII. пролетерске бригаде, те је непријатељ био принуђен да са сектора с. Драганић - Чазма повуче своје снаге према с. Дубрави, а јединицама делом према западу.

III. батаљон, штаб бригаде и позадински делови пребацили су у с. Даскатица. У време је било топло. Августина је била у току овога дана активна на линији Чазма - Б. Јеловар. Команда места штаба за време борбе на сектору Даскатица - Шефаре налазило се на Косовцима к. 104, а за време борбе на Ваговини - Г. Драганић у с. Даскатица.

Секција Јеловар - Чазма 1 : 100.000.

5. мај 1948. године. - Према усменом наређењу штаба дивизије бригада је рано наутра насавила покрет правцем: с. Даскатица - Ваговица - Чазма - Церина - Драгићевац - Свињарац - Бањинац - Подлузан - Згалиште - Дуборава - Шахина - Коњак - Броодец, са задатком ликвидације непријатељског гарнизона у Броодецу, у заједници са XIII пролетерском бригадом и деловима дивизијске артилерије. Истим правцем пред нама као претходница крстала се XIII пролетерска бригада. У 19,30 час. чело бригаде избило је на линију к. 109 - Коњак 4 км. ј-и од Броодеца. До тог времена на истој линији избиле су јединице XIII пролетерске бригаде. У 20 час. јединице наше бригаде напале су Броодец са југоисточне и источне стране правцем: Коњак - Шахин - В. Сјенокош - Броодец. Броодец својим деловима крилом са источне и североисточне стране, истовремено пресецајући комуникацију Броодец - Градец. У овом нападу у првом периоду борбе учествовала су 2 наша батаљона ојачани са бригадном артилеријом и једним дивизијском артилеријом, која је била постављена на сектору Коњак. Један батаљон наше бригаде у првом периоду борбе за Броодец био је заузет на линији: с. Ладина - Марковац к. 128 са једном непријатељском групом која је била одсечена на р. Чазми, а која се под притиском јединица наше дивизије требала проврити правцем Дуборава - Броодец и даље према Заграбу. Ова непријатељска група не знајући за покрете наше и XIII бригаде преко Дубраве ка Броодецу, на гару помеклом сектору напала је зачине наше бригадне колоне, до после краја борбе ова група је развојена и одсечена ка северу преко с. Заорђе - Граорин - Чуковац и спајала се са њиховим снагама, које су се раније налазиле у Градецу. Ова непријатељска група била је јачине једнога пука. После развоја ова група, батаљон који је са њом водио оруу уочен је у оруу на Броодецу правцем: с. Поточац - к. 113, са задатком напада са североисточне стране Броодеца, а мањим деловима штитаћи од с. Поточац и Градец према Броодецу, пошто у том времену на линију Градец нису изишле предвиђене јединице за операције наређењем Штаба армије.

Лево од нас са јужне стране Броодец је нападала истовремено XIII пролетерска бригада.

Броодец је био јако непријатељско упориште подеднут са јаким снагама, са доста израђеним фортификациским објектима. У току борбе на овом сектору непријатељ је стално доводио јака појачања. На овом сектору непријатељ је распологао јаким артилеријом и другим тешким оруу. Борба на Броодецу од почетка напада па до ликвидације била је врло оштра - може се упоредити са једном од најоштријих борби у току офанзиве, које је водила наша бригада. Непријатељски положаји и утврђени објекти доминирали су нашим положајима. Борбе за Броодец трајале су од 20 час. 5. маја па све до 6 час. 7 маја. У овим борбама за

броодец претрпели смо велике губитке у људству и материјалу, непријатељски гарнизон у 6 часова у маја био је потпуно разорен, а већим делом уништен. У овим ороома значајну улогу одиграло је дејство артилерије која је сила у саставу Бригаде, такође је у многим омогућило при ликвидацији Броодеца и дејство III. пролетерске бригаде која је после ликвидације градаца освоила Броодец са севера и непријатеља напала са лева.

Инд и дејство XIII. пролетерске бригаде са свога правца није у потпуности задовољно (по мишљењу нашег Штаба) за ликвидацију Броодеца по предвиђеном плану нашег старијег Штаба.

У ороома за Броодец јединице наше Бригаде истакле су се својом упорношћу и одлучношћу на чело са својим Штабовима, који су и по цену највећих губитака приступили потпуној ликвидацији непријатељског гарнизона у Броодецу.

Бригадну резерву за време ових операција сачињавала је Чета аутоматичара и извиђачка Чета бригаде које су у последњем делу ороома учешће у ороу ради појачања доста провереним јединицама.

У мају 1940 г. После ликвидације Броодеца према усменом наређењу Штаба дивизије Бригада је наставила даље гоњење непријатеља правцем Броодец - Челине - Гај - Дјанеш - Кркач и сукосила се са непријатељем на линији с. Врезани - Хрушковец - Раковац. После краће ороома наше јединице су овладале селом Врезане, а на с. Арушковец - Раковац развиле се врло жилаве оробе и у тим селима се непријатељ огорчено бранио. непријатељ је на линији Арушковец - Раковац распоредио са јаким снагама и у току ороома на сектору с. Раковац довлачио један батаљон Немаца за појачање. Укупне снаге непријатеља на овом сектору износиле су око 3.000 војника које су сачињавале немачке, усташке, домобранске и четничке јединице. непријатељ је располагао са јаким артилеријом и снажним.

У току дана тј. у првом нападу на ову линију учествовали су два наша батаљона главном комуникацијом обухватајући својим десним крилом с. Арушковец са североисточне стране, на закључно до с. Мисленица. **Држани на мек**

Десно од нас дејствовала је III. пролетерска бригада правцем Мисленица - Двориште - Ново место. дејство ове Бригаде није много утицало на отпорност непријатеља на сектору Арушковец - Раковац.

Леву од нас правцем Броодец - Гај - Дјанеш - Млака - Банишевец - Обријех - Влакедол дејствовала је XIII. пролетерска бригада наилазећи у току дана на том правцу на грло славог непријатеља.

У 12 часова истог дана на сектору с. Врезани поставили смо бригадну артилерију, један дивизион дивизијске артилерије, као и један дивизион на сектору с. Кркач који је дејствовала на с. Арушковец и Раковац, а један бат. Раковаца јужно од с. Раковаца око путника с. Дропчевец, који је имао специјалан задатак уништавања јаким непријатељских објеката (црква, буњкере и тврде зграде).

Поред врло јаког дејства главнине наше бригаде и јаке артилерије ликвидација Арушковца и Раковаца није се извела у предвиђено време, те је Штаб бригаде донео одлуку, да у ороу узани и резервни батаљон бригаде (III. батаљон) правцем с. Врезани - Дропчевец који је изио на линији к.125 - к.126, са задатком пресецања комуникације Раковац - Свињан Зелина и западне с. Раковац са западне и југозападне стране. Овај батаљон је успео да у потпуности изврши постављени задатак, пресецие непријатељу отступницу и кр у најкраћем року овлада селом Раковац, док су мањи делови бригаде вршили напад на исто село са југоисточне стране, а два батаљона (I. и II. са четом извиђача и аутоматичара такође извршили опкољавање села Арушковец. У 19 часова истог дана непријатељске снаге у оба села биле су потпуно уништене. У руке наших јединица пао је велики број муниција, топова и много друге ратне опреме, и наоружања. Заробљен је један комплетан батаљон Немачки и непријатељска војница.

Наши гуоци у току овога дана били су доста велики.

У овим ороома својом упорношћу и пожртвовањем за уништење ове непријатељске групе истакли су се све јединице наше Бригаде, а нарочито III. батаљон на чело са својим Штабом, као и два дивизијске артилерије који се налазио у саставу наше Бригаде.

После ликвидације с. Арушковец и Раковац према телефонском наређењу Штаба дивизије упутили смо наш III. батаљон стављајући под

команду штаба оног батаљона два италијанска батаљона италијанске бригаде са задатком протеривања непријатеља правцем с. Крчавац - Шушњинец - Бишкупец - Св. Иван Зелина. Ова група батаљона успела је у току ноћи 7/8 маја изолти на линију Бишкупец - Св. Иван Зелина са малом обрбом. Главнина бригаде са придодатком партизанима у току ноћи издржала се на сектору Б. Арушковец - Раковац, ради нужног одмора. Време је било топло. Командно место штаба за време ових операција налазило се у северозападном делу с. Презани, а касније у с. Раковац код својих јединица. Дејство наше авијације у току дана на нашем сектору било је практично активно.

Секција часка - Загреб 1 : 100.000.

8 мај 1945 г. према усменом наређењу Штаба дивизије главнина бригаде извршила је покрет рано изјутра и до 10 часова изолта на сектор Бишкупец - Св. Иван Зелина, где се Бригада прикупила као дивизијска резерва. У 12 часова истог дана са два батаљона наше бригаде сменили смо јединице III. пролетерске бригаде које су се налазиле на линији с. Топличка долина - Претоки - к. 141 - Калиње, и са те линије затворили правац од Бараждина према Св. Иван Зелина, док се остали део бригаде налазио у с. Бишкупец као резерва и ради одмора.

Лево од нас налазиле су се јединице XIII. пролетерске бригаде. У току дана на линији Топличка долина - Врстичевац - Хратосје - Савоњец, ова два батаљона II. и III. водили су борбу са непријатељском групом која је са северозтока била отсечена од јединица V. дивизије и у 12 часова у заједници са јединицама V. дивизије ова два батаљона довршили су ликвидацију ове непријатељске групе. Непријатељ је претрпео оштеће гуоитке у људству и материјалу. У току ове борбе наши су гуоити били мали. После ликвидације ове непријатељске групе на горе поменутог сектору бригада се прикупила на сектору с. Бишкупец - Св. Иван Зелина, ради кратког одмора и покрета на нови задатак.

Време је било топло.

Командно место штаба налазило се у с. Бишкупец.

Секција Загреб 1 : 100.000.

9 мај 1945 г. према наређењу штаба дивизије С. Ор. 150 од 8 маја 1945 г., које је касније телефонским у погледу правца кретања, бригада је кренула у току ноћи 8/9 из Св. Иван Зелина правцем: Бишкупец - Турковец - Д. Зелина - Беловар - Лоповец - Савоњец - Дуорава - Загреб, где је стигла у 14 часова 9 маја.

У 16 часова истог дана према новом наређењу Штаба дивизије бригада је довила задатак да се постави на линију Јелиновец - Новић - Вијеник, северозападна предграђа Загреба, и са те просторије дејствује на непријатељску групу која се налазила у јужним падинама Загребачке Горе.

Лево од нас налазиле су се јединице XIII. пролетерске бригаде, а десно III. пролетерске бригаде. У току ноћи 9/10 бригада није долазила у додир са непријатељем. Време је било топло и ведро. Штаб се налазио у Јелиновец.

Секција Загреб 1 : 100.000.

10, 11 и 12 мај 1945 г. према наређењу Штаба дивизије бригада се сместила на просторима Вијеник - Новић - Фратршница - Завршје - Горенци, ради одмора и контроле са тог сектора у правцу Загребачке Горе, кроз коју су путале отсечене непријатељске групе. У току ова три дана јача извиђачка одељења бригаде успела су похватати неколико стотина непријатељских војника и официра у јужним падинама Загребачке Горе који су се предали без отпора.

У току наше офанзиве почев од пробоја линије закључно са ослобођењем Загреба јединице наше бригаде и Бригада као целина показала је - су - велику издржљивост, уморност и масовни хероизам.

*Из бојне релације 1. пролетерске бригаде: извод из извештаја
1. пролетерске бригаде о борбама код Врбовца*

У ОЧЕКИВАЊУ

Шта чекамо више? Збиља ми не чекамо само нешто се и припремамо. Командар ми рече да је то очекивање само утолико у колико се борци удржавају да херојски почете до датог знака. Иначе се свугде врше припреме. Садим вама у ролу и размислим, збиља, видим овуда се француски ради да победа буде што потпунија, и како већ сигурна. Али треба боље успети. Треба са нама кр-тава постојни циљ а више губитака нанети непријатељу. Не само то. Треба га осавиши уништити, као што треба и ову остаду намах уништавати. Јер они - Шта бр, издацини нису ништа друго него гамад која је оскрала нашу народну крв и хтела и даље да ју оскра да није дошло преко народно-ослободилачке борбе до садашњег момента, када ће има доћи коначно уништење, када ће они платити за сва уништења, некину крв, сузе мајки, рана бораца, талаје стрељаних. Они се треба да оште бич казне који су сами направиле. Бич рата треба да им покаже како се освајају туђе земље ратом. Другачије се те гадне Швабе и њихови помагачи нису ни могли казнити него ратом и уништењем, па и то је још бла-га казна за њих.

Знам да нама земља није још ова ослобођена. Освећам патње ових крајева наше драге отаџбине који још отекну под туркијски јармом. Видим разорени домова, видим поворке бедних старца и голе деце, видим обечанштене мајке и сестре, видим ову патњу и страдање мог народа, а то је све донео њему охол-ли, бездушни Фриц. Дигна валовита Славонија, цветно Загорје, шумовита Слове-нија, Трет и Горња чекају нас. Пут према Југославији и народу зове ме тамо. Пут према правди, јер тамо треба казнити кривце. Чујем нас пут каде за олу бодом из неслобођених крајева. То је њихов позив за помоћ. А ја већ унапри освећам њихову радост због нашег доласка. Освећам унапред њихову срећу због слободе.

ПОЧЕЛО ЈЕ...

Давно већани час је дошао. Јутарњу тешину проломиле је сриховита треска топова и експлозија. Почело је. Срца су устрептала, мисли су сконцен-трисане само на једно, несвесно се оружје притеже уз себе и чека се. Артиљерија, бацачи, митраљеви, ово оружје блаје ураганску ветру на непријатеља. Антони круже и својом смртоносном ватром засипају непријатељске ровове и његову непосредну позадину. Осма рама, тамо код њих, над њиховим рововима - дике се облак прашина и дима, а свака нова експлозија тупо одјекује кроз оравају равнину. И ево, дошао је час, одјекнуо је бојни поклич, притеже ауто-мати, бујица млади незадрживо искаче из ровова и креће напред. Прате бомбе, мине, поклици се чују на све стране и ускачемо у немачке ровове. Кратка, ош-тра борба и Немци су наша, заробљавамо их. Продукујемо даље, кроз њихове ро-вове и саобраћајнице, наглазимо на немачке лешеве, на оружје и муницију. На-пад је био толико изненадан да нису стигли ни да употребе своје оружје, је јер наглазимо на бацаче из којих још није испаљени ни једна мина. Чета за четом трчи, иде напред, међу борцима васаје и раздраганаост, довикују један другом: "Ајде, друже, покури, распали, неће нас они ни до Загреба задржати!" Јури се напред без оклевања, јер не смео дозволити да се Швабе ипде задр-же, не смео дозволити да се уклађу. Лешени покрај пута, изврнута кола, даљ-љени камкови, разбацано оружје и опрема покрива пут нашег наступања. Један отворен рупак привуче ми пажњу. Лепо одложено рубље, извезено калки народ-ним мотивима, кутја цума масти, велика комадина оладине, лепе кожне дечје ципелице, то је Фриц имао у овим рупцу, то је Фриц опљачкао од нашег народа. Он је хтео то однеи у Немачку, али није успев, преведиа савета га је оти-кла. Нико нас задржати не може, ми наступамо. Почело је... почело је...

БАТАЛОН КРОЗ ГОРЕ

- Спомени смо прву непријатељску линију. Напредмо ова првог и другог батаљона који су непријатељу забили дубоке клинове, те тако остају поједи-не непријатељске групе отсечене и усамљене. Наступамо путем према Ц. Од једном добијемо ватру са бока. Коментално се брзо развијамо у средину и се примећујемо у даљини на пољани једну непријатељску танкету која вуče топ. Хаубицу. Командант наређује: "Прогатиподске пушке напред!" Хитри брзином коњима између борца са пашама напред, претрчавају преко једне позеће четине и ово већ наметају пушке. Преламају се неколико пуша и танкета од једном остаје погођена. Још мало се чује отпор на танкете. Наше машинице су ушкљале своје. Поред танкете леже четри мртва Немца, један је рањен, а два друга уплашено дошу руке и држе. Не задржавамо се много, узимамо што је од вредности, нарочито имајере и пистоле и настављамо даље. Јед протиса колом пушака се враћа у колону батаљона, покоси на овој први успех.

"Или смо отарали срцају, а ви настављајте даље!" одговарају другима на осталим чета на којима зајеткинана.

Прва чета нашег Баталона добија задатак да пође лево од села С. Ма-но би засобила Немца са лева. На челу о командо чете чета је ишла у колони, пролазила кроз ровове шибља и јарке над на једном комесар чете кажу: "Прво око два кањона са Немцима - земљиште нам!" Два вода су се одмах по краја лево и десно и потражили брзо на кањонима који су вукали два тона и да би им пресекли пут.

Када су Немци видели да немају куда кочити на кањонима и отворили ватру која се у трећ ола направи. Кратки рефали узваци командира и војника. Река: "Или смо их заробили, намаи су!" Око је англо, брзо бробојница.

"Моје... три бунтера унакрсно батром иште прилаз који Грета че-та се одлучио. "Другом морамо издати прати ову колу!" - каже комесар Борба. Тај који је одлучио батаљон отарају пратити ватру. Чета је два позривена. Чета је предатом "Јуриш" - коњаду је комесар Губа. Радојеваћ. Погинути прате-кди оудје уза се, јуритију намаи Борца, додежу је нас паклена ватра и пр-ошља да се повучемо на понаши полони. Један предак на износи јуриш. Оуд-да око нас само да и мише баран. Углавн танки батаљон осипају нас батром оди кроз праски експлозија одје чује на коло, главо комесара, убо. "Грета, ду-голи, напред!"

Зве се одрује, ња и пратити се завиладе. Колу покривају тела муш-ких пратити из "Грета. Група дуга муш-ка, рикомала је "Грета, рекало је ко-месар. "Иште команданту да је вода 212 кањонира." - река и команданту. Ре-мо се заведасо да заши погледамо преко обронака одзвонских зема у прат-цу непријатеља. "Свакићемо те, друже Јуриш" - гоуриши су ти погледа.

Издамо се на поламају код села. Немци батаљон распоређени су поред цуа. Командант је Немецко да су овде лево прогатиоли и откратио арте-љеријом батаљон објекта нама поламаје. Надамо се вода јерте прилично одете кула. Јуриш гр нама и праски експлозија разлеме се оуда око нас. Ве-де пратите нашоце у копоритиој батрон и ватром јуриш. Тако се већ чуо одјум идних танки митра боланцрна. Чета Јасовић необаврних се на то доде-рала је и ражину јошвила да је у батрон кула и објекта да пратити. Грета-те су и даље надале или је на кањонима продативада овој колони. Тре-пате су ударице у јуриш кула. Гелери су вукали овоју јуриш неода а Јасов. Је-мириш пратити и тек кад га је отарали на батонима отарали се и отама да пратити остале кајте рекало друштво.

- Јакошковић први поче да се бори, али га одмах заведе "шарад" и каже да ни како да се га доведе на вако пообави паки - заробио га је крајем Јулима овог краја из окупационе зоне из окупационе зоне брине својим издржавањем. Како је на путу каде он на једног издржавања у једној постоји србе "шарад". Пре да се бори, он издржава повојнику и гадоује дајући прена "шарад". Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се. Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се. Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се.

- Јакошковић ово издржавања и буњак код Р. Јакошковић први поче да се бори, али га одмах заведе "шарад" и каже да ни како да се га доведе на вако пообави паки - заробио га је крајем Јулима овог краја из окупационе зоне из окупационе зоне брине својим издржавањем. Како је на путу каде он на једног издржавања у једној постоји србе "шарад". Пре да се бори, он издржава повојнику и гадоује дајући прена "шарад". Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се. Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се.

- Јакошковић ово издржавања и буњак код Р. Јакошковић први поче да се бори, али га одмах заведе "шарад" и каже да ни како да се га доведе на вако пообави паки - заробио га је крајем Јулима овог краја из окупационе зоне из окупационе зоне брине својим издржавањем. Како је на путу каде он на једног издржавања у једној постоји србе "шарад". Пре да се бори, он издржава повојнику и гадоује дајући прена "шарад". Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се. Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се.

- Јакошковић први поче да се бори, али га одмах заведе "шарад" и каже да ни како да се га доведе на вако пообави паки - заробио га је крајем Јулима овог краја из окупационе зоне из окупационе зоне брине својим издржавањем. Како је на путу каде он на једног издржавања у једној постоји србе "шарад". Пре да се бори, он издржава повојнику и гадоује дајући прена "шарад". Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се. Јакошковић је једини који је обог нашо стране кога у рок ошочи и ухвати се у коначу се.

- Идемо напред, километре и километре прелазимо дан и ноћ јурећи шабе без предаха. Рад за везу муш муш. Тем што је успоставио везу, а чете су воћ немале. Сипуњај и јуре даље. Стално се само чује: "Веза напред... покурн авиари... где је веза... ја угајени авиари" само јуре и нишад да отишну. Само трче разговарају и замисавају штају и уз то их још они задржују. Али на ова та задрживања они само одговарају: "Откопате за шабе, да помо и ми вас и веза ће бити успостављена..."

- Целих дан прелазимо кроз славоиске шума. Нав велики покрет је уперен на то да се непријатељу дада манакади напад с боча. Он кроје све до ноћи када ковред зана манава треба чета буде нападнута. Прозам и одлучни распоредом чета и дејством наших противколских топова, смисленим јуришним који су нама чете извршиле за минути двадесет минута ликвидирано је цело село. Збуљена је била цела околна помобран; од нама изненадне акције. План је био огрени. Заробили смо 61 непријатељских војника, мртвих је било 40, а ранених око 60, заробили смо три хаубице, мал. 100 мм, 7 бајача, мал. 81 4 марша, радиостаницу, пољску кулжу, 80 запрежних кова, 180 тона, неколико бајача, веће количине хране и муниције. То околна брзо одговорало да смо отади заједно даде смо видели шта смо за ово кратко време укинали. Брзо омплаунали све непријатеље који су били сакупљени по Цуцацима. Друга и трећа чета нарочито су се истале у овој брзој и смелој акцији.

- Наш трећи батаљон је јаким продором најко дубок или у непријатељске положаје. Од овог нашег члана изашло је цело крило фронта. У близини места В непријатељско нао је оачено на димпирејућем положају и отворено на нао јаку артиљеријску и бајачну ватру, да би ли задржао наше напредовање.

Непријатељ је покушао посмелом оцајничким напором да опколи наш батаљон. Све је било заједничко од брзине спалана у створеној ситуацији. Гатаљонски радиостаница је постављена за неколико минута, одмах је успостављена веза са бригадом и трамена је јака подршка артиљерије да би се што пре ликвидира непријатељска упоришта и наставило даље гоњење. Неколико минута после тога ступила је нама артиљерија у дејство. Сврховити оружјем велика оружаност на непријатељске положаје. Радиостаница је непрекидно радила дајући савете за гађање непријатељских положаја. Чола сата после тога непријатељ је био тебиан на својих јуриша. Радиостаница је одиграла своју улогу описујући бајачи од јаке непријатељске ватре. А рећи нашег команданта дивизије Басе Јовановића повезале су се тачне каде је рекао: "Другови, сви сте остали пушке, а увели сте у руке још оцајничке оружане. Сви сте од сада у оружану радиостаницама."

- Колоне, дуге колоне проточу се као ниједно правилим доумовина. Друг за другом под тебетом оружја иде само напред, само напред. Тако отади ме један за другим корачају. Умор и жеђ се саваљује, чују се покламо ушати: "Чело ланше!", а са чепа допире: "За чепа неа покурн!" - "Чело везе?" - "Откипа је пратена!" и тако отади. Колоне крће по некипут неко од борачки востале, седне крај чете, онда шипоу, котресе је, а онда затим опет потрчи да дође на своје место. Колоне крће, корача, радилни шориче са својим дубок отапају се у јаким ритам, ритам покрета, бујиче, ланше, ритам живота и тако идемо, дан и ноћ прелазе у покрету, срећемо токова заробљеника, срећемо уништена и пољена кола и колоне, срећемо побијене шабе у јару крај пута. "Одржавају везу!" - рече један друг, божићом нетичички поглед на ланше и кречу смо даље...

"Mokosa" dejstva je veštacko. Geron tako odjekuje muzici i omladina
 tu u velikom dovoze... makove on skoro dala... (sluzbeno, skoro istovremeno)
 da dopre od kada... "Mokosa" od... (Mokosa je...)
 ja, mokosa, ali... (Mokosa je...)
 uvek za vreme... (Mokosa je...)
 kao kod... (Mokosa je...)
 ne ukazuje... (Mokosa je...)
 i kada je... (Mokosa je...)
 za... (Mokosa je...)

- Kada trina... je... (Mokosa je...)
 prilikom... (Mokosa je...)
 koji... (Mokosa je...)
 koji... (Mokosa je...)
 koji... (Mokosa je...)
 koji... (Mokosa je...)
 koji... (Mokosa je...)
 koji... (Mokosa je...)
 koji... (Mokosa je...)

...jedan... (Mokosa je...)

...jedan... (Mokosa je...)

Zanimno... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)

...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)
 ...jedan... (Mokosa je...)

ОНИ КОЈИ ИШЛИ И НЕ СЕДМО ЗАБРАНИТИ

Руна Ковачевић

Априла месеца 1941 год. Немци су победили и преузели Југославију. Министички вођа Немацки немогу су се мишљу да загосподаре светом. Та се догодила и нарочитим системом политичког рада. Кога философа, политичког теоретичара призивају не знам, али знам да су дефинисали толики свет Европа. Свирку ове политике осетио је добро наш народ. Једно од начела те политике не је и "поделити, владај, па владај!" Они су се покушали код нас.

Не могући да издрже усташки терор побегла је из Босне у Србију. Настанала се у Београду. Примила се српског радничког покрета у Србији. "Београд" на да је да је само х. она могла да буде секретарица некога клуба. 3-IX-44 наше јединице которале су факоте на Београду. Саставили су тетуку радничког живота и мисао која се сви радничкој класи пријавила се тешићу дужности да својим напорима што пре донесе слободу и бели живот младој напредној класи. Као четна болничарка-борац пролази кроз све бојеве. Прво ватрено крштење добила је у борбама за Београд. Од тога дана иде она на борбу у борбу раме уз раме с осталим друговима, увек прва у стрељачком отпору, хладнокрвна и преседна, покривана и мањана на својој дужности. Имала је нама велика одговорна. Имала су се борбе. 27-IX после борбеног марша ослободила смо Нише и ударили на ихово десно крило. Равају се у тоу читавог дана јуриши и контра јуриши. Равају рамени друговима, а Руна их изводи и прелази вод највећом ватром. Она је сваки видео сам је последњи пут при спроводи ранене другове у брзи санитет. Кога сама дошла је била је вод мртва. Мога је да се издржи и да остано живи, али није то дозвољавало проле-

терама светост и чашу добровољног народног борца. Поминала је она свој живот на путу за ослобођење народа и победу своје класе.

Здравко Некулаћ

На конгресу УОАОС-а Маршал Тито је рекао: "Нада млади људи, деца од 12-14 година жртвују своје животе у народно-ослободилачкој борби то је знаме нашег хероизма то је овеко крвовања у циљу остварења великих идеала".

Један од таквих био је и мали Здравко Некулаћ, борац трећег батаљона Прве пролетерске.

Савршени пре времена, израз јединственог борбеног потенцијала наших народа чији је производ био, добровољно бацати се у борбу на живот и смрт, да би својим прилично ослабим, али морално неваљалим снагама увелико одбацили фронт, мали Здравко је био су зато постојеће могућности, криво у којој и као најмлађи митраљезац у батаљону нагасно которали су криво ослобођења своје напредне отаџбине.

Не малена своје снаге, искрпљујући своје младалачко здравље под тежим физичким напорима, не само просечни борац, већ митраљезац, мали Здравко, у савремену није могао одолети болести која га је нагнала. Али малена тада је одвајала ова препрека.

Равају код О. тачећи сам отступале целог батаљона, нешто је своје криво српској равни, тачећи највишим мислима, ордоније одражава, али она која је била синтетички обухват духа наше народне борбе издржала је младалачки димантам.

Вратно се из болнице, како су рана још није била зарасла.

Позвана му је функција курира Првог батаљона, која је требала да му омогући снажније лакоу дужност како исто тако одговорну као и претходну.

Наше је да се опоравља.

Често му је причао о својим идеалима. То су били не дечији идеали.

погледом, али време радничке младежи борбе. Не воља није говорио Здравко
Кекушић на који је говорио нови наредба, ново доба нови дух.

Инда је почела последња офанзива за ослобођење наше земље и умиш-
на мајоритете, Здравко је драм пут био крвав поред наредитог наређења
да остане у командном, једно вече дошао је на положај. То је био дан великог
погрома, пролазећи од левог крила до десног, уништавајући воју и пре-
сави наређење, на обзирати се на непријатељску војску, Здравко је нашао с
20-17-48 у Београду увече, погубен од непријатељског тенковог батаљона.

Једно младо срцеано здравље престало је да одолева болести. Једна
на вода превела се на цеоу једну генерацију. Једна светла пример увек
је плајући малих хероја. Једно дете, једно оруког адолесцент су израва
накопљеној борбености.

Друмо Здравко нема ти је велика слава и квала!

Љубо Радојевић ✓

Инда отари, седи учитељ - претече једног срцеаног одбора у јужној војска
писмо да му је син Јединић, поручник - командир Љубо Радојевић погинуо, дајући
свој младој војска за отаџбину, сине одора она ће се на менаџ отелути, али
отарица ће бити погубен на таког сина, на таког јунака.

Инд - војска - мекашица. Још ома се потицао у борбу против макишара
а са сине - макишара. То је неколико пута хапшен, 1941 година - окупи-
тор долази у нашу земљу и он одмах буде хапшен као комуниста и опроведен
у концентрациони логор Ило у Албанији. Народно-ослободилачки покрет се развија
с све време и младе, непријатељ са макишара макишарима - четницима - хтео је
по сваку цену да угуши устанак народа. Долазе у логор и нуде слободу ома
који желе да се добровољно боре против партизана. Љуба то с поносом одиже
Зато бива интервјуван у Италију у логор Коммуни.
Италијанци и Немци, ситуација се мења.

Италијанци и Немци, ситуација се мења. На београдском путу - прекоморци
долазе у нашу земљу да наставе борбу против макишара. Према
левој војска бригади суна над и сине прекоморци. То се велика својом во-
војска. Утисак поварање руководила и сине прекоморци дана постоје војска
наша, после јакости дана постоје већ постоје макишара. То већ постоје
ома - одишање кроз коју Љуба стално показује своју војску оспособност у
војску чете. На макишару, на војску наво раван већ хтео да напусти војску
ве је са новим саву успешан руководила. Пети случај се додео и у Георгију.
својој борби он је предводио и својим јаким гласом будио борбе, куда
био и војско присуство улазило је самопоуздање код борца. Као командир
често следи у офанзива омама сав командира који је раван Љуба је са ве-
ком спротивношћу извршава ове задатке који су му се постављали. Крајем је
јунама пред четом и код места 2. на воји 212 као је макишар свој војска
Београ реши "Београ командату да је воја 212 макишара", биле су постоје
ве. Стотинама сав задатка он га је испунио и постојећи човека војског биле
посебног војској борби.

Друмо Љубо, ти си нас, али савије пола, твој дик и твоја војска појаш
остаће наш увек у макишара. Нећемо те заборавити и осветити те!

Цриво Кракић ✓

Јед од макиша омама је терор макишарских омама на својим плећ-
- јом от макиша је напустио на борбу против макишара. Друго једно је сав пр-
заборан ва савије често постоје макишара и прогнан пре и после рата ни
поклонике већ је увек остаје до последњих својих дана. Итерити је у Италији
по италијанцима са омама другог макиша долази у земљу и борбу са. Италијан
макиша на "шари" кроз цеоу војску офанзиву свата своју поробљену браћу.
Сав макиша макиша рад је макиша и макиша му је умишлен, макиша је макиша
макиша макиша макиша макиша. Нес - макиша макиша макиша макиша макиша

Узео је једног јунака, јунака јунака пред чим је постоји од новинарства. То је поред друге с којом је пролазило толико у млади књижевни код бајкица, с којом је доста добро. Једна је за одбојнице своје земље, а над дође мо у другоме делу. Доводеју поздравити је и рећи да је сви сви до своју крај у коначном обрису, о бајкицама која су јој толико виа напела.

Како је живела

Мнози, али и, припуца, млад човек, спазен од сунца, отунио је у редов партизану у Ђорђевићу и од онда је био отаџа у првој чети баталона. То је најбољи израз на "шаму" и друге су га због тога звали "шаму". То му је био сестра и по дама.

У борбама за Ђорђевић познато се као Борак неочекиване младости, био је узви први и на најбољем учиницу млогу. Борак одбојности и храбрости несега је државица у борбама код Мил водила. За време јуније идући баталона постаје поново државица, али се због неких више него инад и тако рећи колону је водом. У борбама за Миловају недовољно добрија за војника. У овим борбама топове, артиљеријске војнике, јури на сва предња, само напред и узви гласом: "којима зрба уметила, она на трза да живи". У близи код Власије још времена своју јунакост прима отаџа, као је нади су зрба у овом бојању попуцала против напад. Река да је врати својим водом, али је био од мушкарца млога.

Како је слава јунаку Грета, како је постоји мјка која је ролтаа због јунака, због сине колону, због Милова.

КАКО ЈЕ ЖИВЕЛА ОД, ОД ЈУНА, ПАРТИЗАНЕ НАЈ ПАРТИЗАНЕ НА НАЈБОЉЕ
КОЈИМА У ОВОЈ ВРЕЉИНИ ЈЕ ОСТАЊО ТАКО ЈУНАЦИ ОД 15

1900 ГАРДОН

Како новинарски вод

"Је ли стигла кучка, пренеси" - чује се често кроз колону. Одговор је узви глас: "стигла је". Да ли су који добри или злици, одици не знам, али колону трошет баталона није сила ни мигута без кучке. То стигли, кучки путевима, често колоном и бајкавни, ноћу и дану пролази, је мама комора нит на чети, али други се због и одбојности попуцалију своју јунакост.

У року од некогине дна нави баталон је прешао више од стотину километара. Прешао је с комором стигли новинарју, редовити колону у овоме до- ба, важи д и под врло током снажности. Јако новинарски вод, нарочито кучка и на одбојцу се да су у највећој мери, она се поноси тим што свакога дана пролази по неколико овим у првој борбеној линији. Они знају да и кучкама зуче артиљерија као прима.

Војница

Снабдевање положаја муницијом је од велике важности, јер муниција је сигурност, она узви поверење. Човици су и тежица напора, које особа бој- нице ужида да би муниција која је најпотребнија на положају дошла на вре- ме. Јака, бојница је брзо покретљива, јако није нити магацин, она је смештена и на пет-шест кило и одмо је возило да се на положаја нареди. Толико и то- лико сакупља артиљерије, батарије, машинске муниције и одво који се већ за- прету, референт Јанковић и његов претри помоћник Радовић, већ су напредовали муницију и за као су на положају. Све се попуцала муниција на бригаду бојника тако да је узви виа на брзоју. Бојница одбојно сврета задатак.

Probijen je sremski front. Vaso Jovanović na osmatračnici posle proboja

Oficir Crvene armije daje objašnjenja jugoslovenskim oficirima – artiljercima

Štab Prve proleterske brigade. S leva na desno: zamenik komandanta, major Vojo Abramović, komandant, potpukovnik Jagoš Žarić, politički komesar, major Komnen Žugić i pomoćnik političkog komesara, kapetan Božidar Ševo

Građani odnose ranjenike u pozadinu

Borci brigade prolaze kroz selo Mohovo posle proboja sremskog fronta, 12. aprila 1945.

Treći bataljon Prve proleterske brigade u Slavoniji, april 1945.

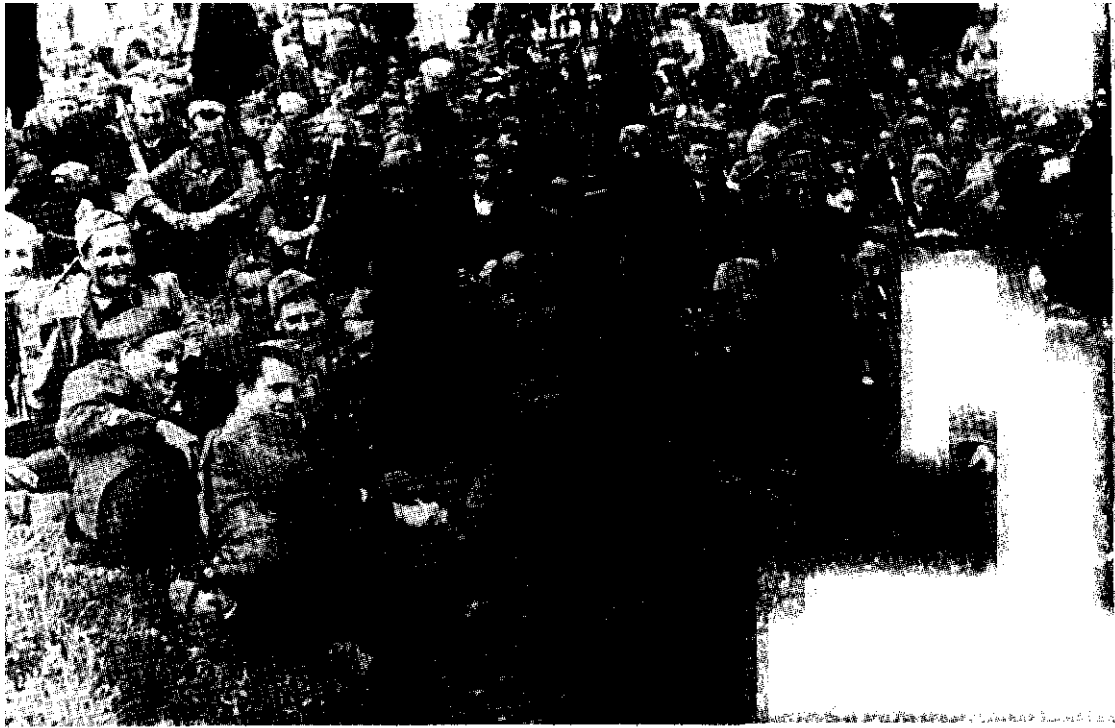

Automobili i topovi koje je neprijatelj ostavio prilikom povlačenja

Borci Prvog bataljona Ivo Defrančeski, Vujo Lazović i Pajo Jovanović prelaze most kod Pleternice, 20. april 1945. godine

Odmor brigade posle borbi kod Pleternice, 1. maj 1945.

Brigada u pokretu, na domaku Zagreba

Zarobljeni nemački vojnik. Vrbovec kod Zagreba, maj 1945.

Ulazak Prve proleterske brigade u oslobođeni Zagreb, 9. maj 1945.

Ulicama oslobođenog Zagreba marširala je i Prva proleterska brigada

Razdragani borci Kraljevačkog bataljona bacaju u vis Milana Bukvića Cana, na dan konačnog oslobođenja zemlje

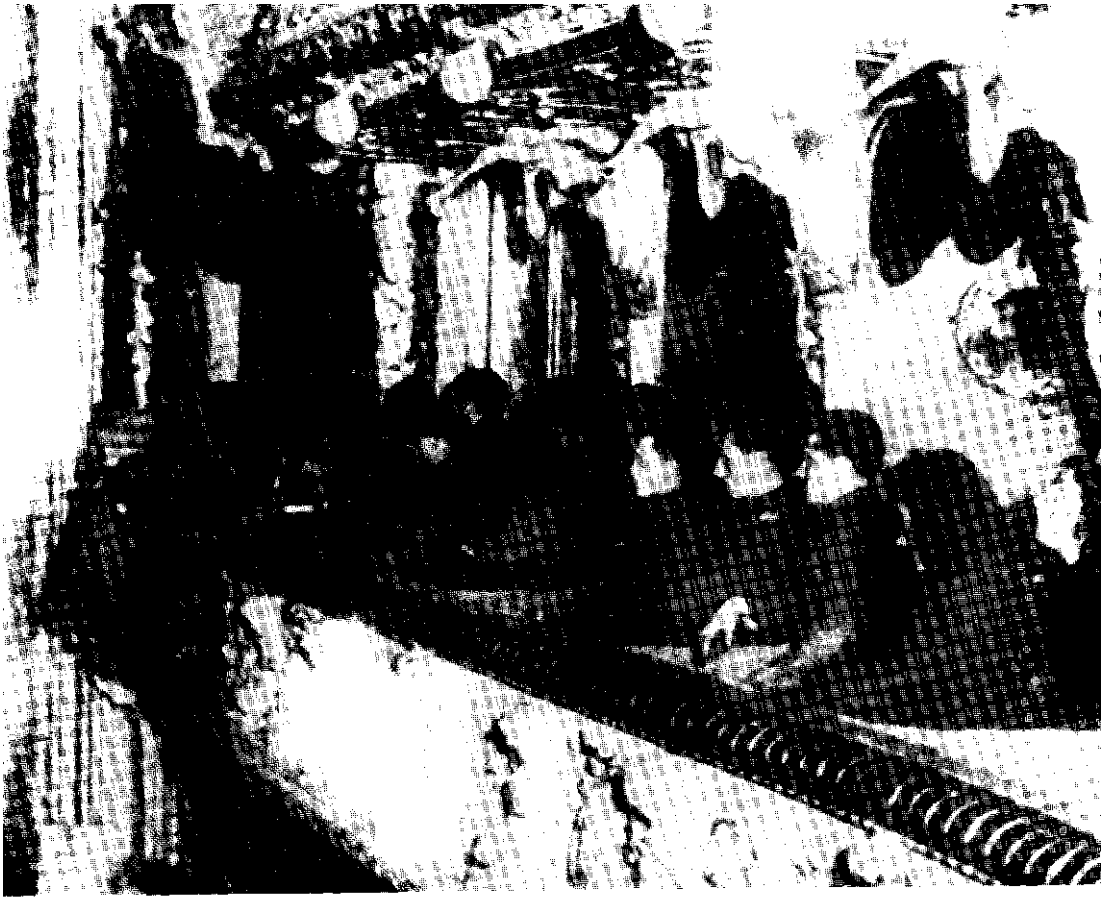

*U Zagrebu 1945. Sprovođenje
zarobljenih Nemaca, 9. maj 1945.*

*Kraj rata. Savo Burić
u razgovoru sa svojim borcima*

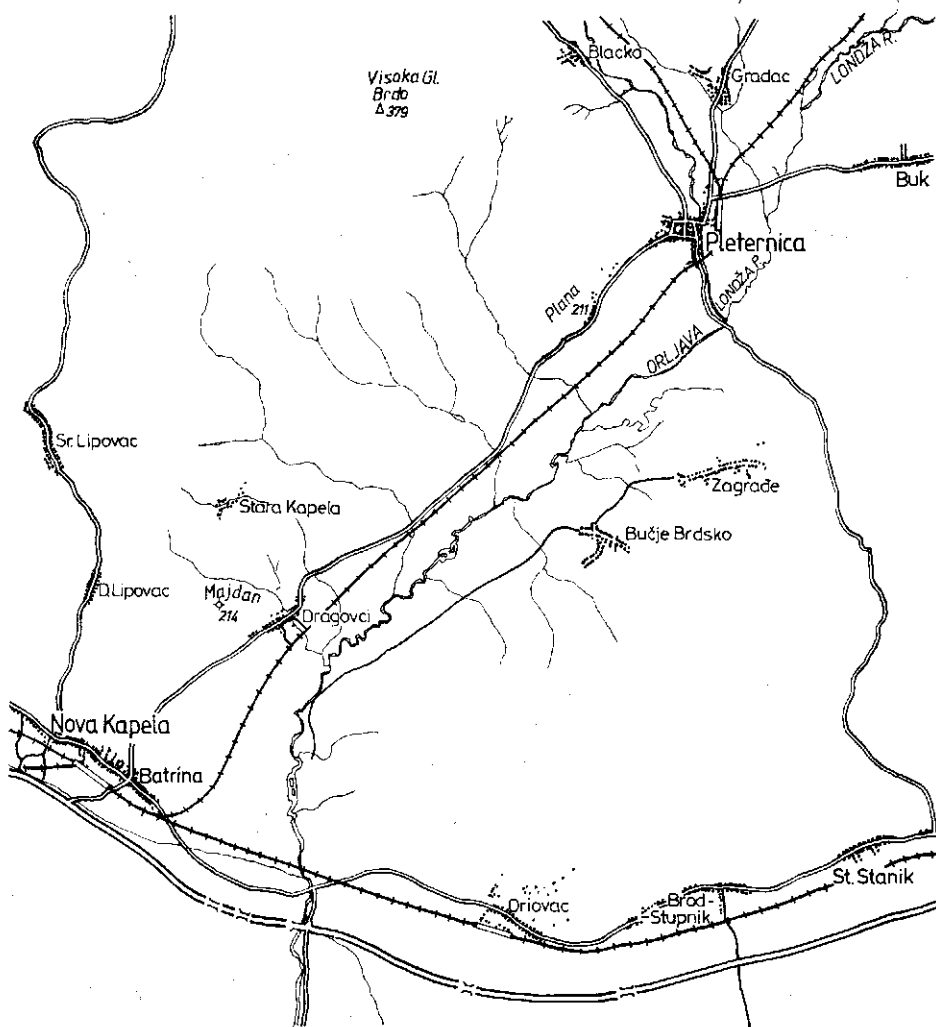
*Prva pozorišna predstava u oslobođenom Zagrebu: u gledalištu
borci Prve proleterske divizije, maj 1945.*

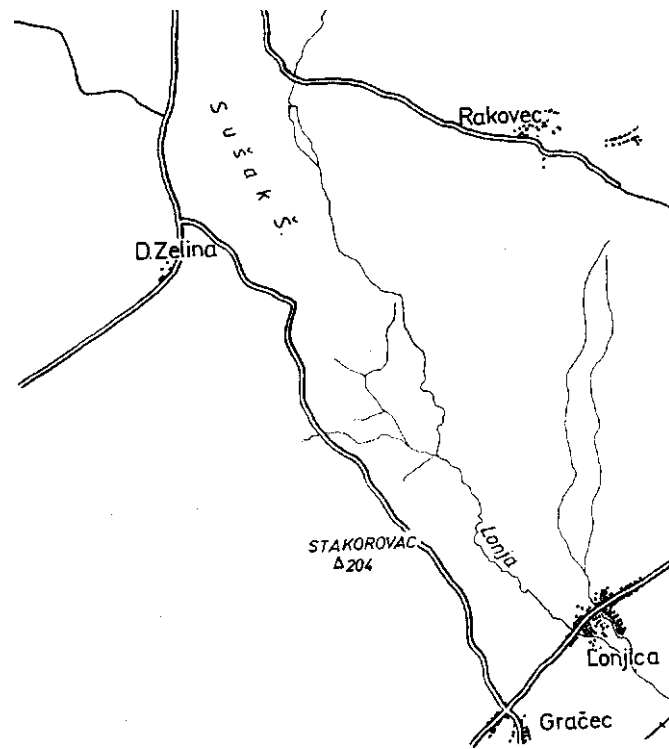

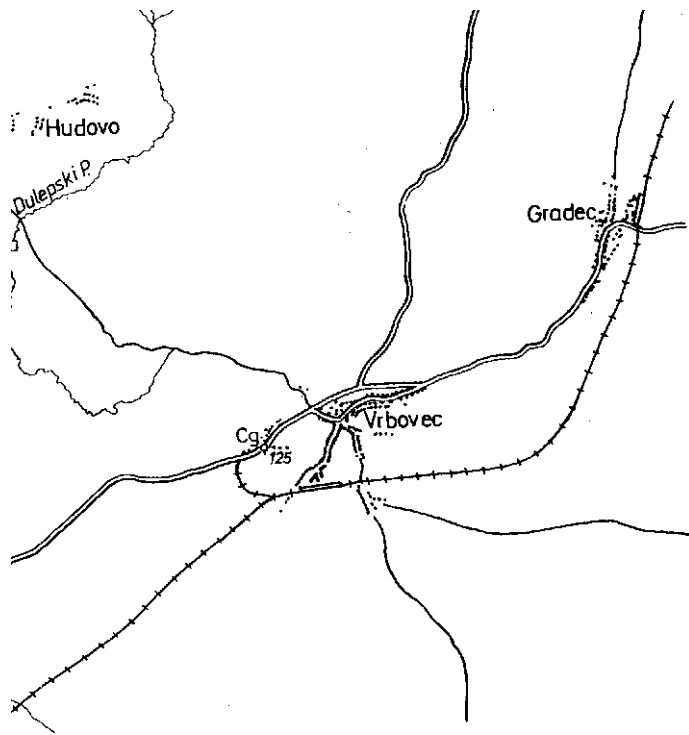
Fudbalski tim Prve proleterske, maj 1945. S leva na desno: stoje Dragan Jovanović, Milan Stević, Aleksandar Vukotić, Voja Radosavljević, Mladenović (ime nepoznato). Donji red: Ratko Čanak, nepoznati član, Milan Gavranić, Stevan Drča, Radoslav Paunović Uča

Narod Sežane ispraća borce Prvog bataljona, 12. juni 1945.

Iz lične karte Prve proleterske

Voda revolucije i vrhovni komandant Josip Broz Tito, 21. decembra 1941, potpisao je u Rudom istorijski dokument, koji je počinjao:

»Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije, u sporazumu sa Vrhovnim štabom Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, riješio je da se formira 1. proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada u borbi za oslobođenje naroda Jugoslavije od okupatora i svih narodnih izdajica«.

Naredbom je preciziran i sastav 1. proleterske: 1. i 2. crnogorski, 3. kragujevački, 4. kraljevački i 5. šumadijski bataljon.

Koji dan kasnije, u sastav brigade je ušao i 6. beogradski bataljon.

Te nazive bataljoni 1. proleterske brigade nosiće skoro do kraja rata, vojujući s kraja na kraj domovine i primajući pod svoje crvene zastave sinove i kćeri svih naših naroda i narodnosti.

Raport ispred prvog stroja 1. proleterske, 21. decembra 1941, Titu je predao Filip Kljajić, politički komesar Brigade, ulazeći za života u legendu kao »duša jedinice«.

Ubrzo je za komandanta brigade prvih proletera postavljen Koča Popović, za njegovog zamenika Danilo Lekić, a dva i po meseca kasnije za zamenika političkog komesara postavljen je Mijalko Todorović Plavi.

U prvom stroju »neobično običnih ljudi«, kako ih je nazvao njihov komandant, bilo je 1.196 boraca i rukovodilaca, među kojima i 71 žena.

Njihov je socijalni sastav bio ovakav: 37,6% radnika, 25,5% seljaka, 14,5% đaka, 11,4% službenika, 7,1% studenata i 3,9% ostalih zanimanja.

Među borcima i starešinama bilo je: 37,6% članova KPJ, 23% skojevaca i 39,4% »neorganizovanih«. Svi su oni, bez izuzetka, bili svesni borci revolucije, duboko odani njenim ciljevima i spremni da se pod rukovodstvom KPJ i Vrhovnog štaba bore širom domovine - svuda gde rukovodstvo narodnooslobodilačke borbe to bude zahtevalo.

Oko 40% boraca brigade nije dotada služilo vojsku. Predstojalo im je da vojna znanja i ratnu veštinu stiču u oružanoj borbi - najsurovijoj, ali i najefikasnijoj školi.

U toku rata brigada se stalno popunjavala novim borcima, do jeseni 1944. uglavnom dobrovoljcima, bez malo, sa teritorije cele Jugoslavije.

U oslobođenom Splitu, 13. septembra 1943. godine, od pripadnika italijanske divizije »Bergamo« obrazovan je dobrovoljački bataljon »Garibaldi« (prva oružana formacija stranih državljana u sastavu NOVJ), koji ulazi u sastav Prve proleterske brigade. Sastav ovog bataljona je: 350 vojnika, podoficira i oficira, naoružanih lakim pešadijskim naoružanjem. Bili su to mladići (između 20 i 30 godina starosti) skoro iz svih krajeva Italije. Radi pomoći oko organizacije, prilagođavanja partizanskom načinu ratovanja i drugog ovom bataljonu je dodeljeno desetak naših vojnih i političkih rukovodilaca, te intendantsko i sanitetsko osoblje. Bataljon je učestvovao u svim borbama brigade od njegovog formiranja pa do oslobođenja Beograda. U tim borbama bataljon je imao 46 poginulih, 93 ranjena i 72 nestala borca. U oslobođenom Beogradu, oktobra 1944. godine, bataljon ulazi u sastav brigade »Italija« NOVJ.

U redovima brigade, u toku NOR-a, prema dosadašnjim istraživanjima, borilo se 12.338 boraca.

Nacionalna struktura tog boračkog sastava bila je: Srba 69,3 posto, Hrvata 14,4 posto, Crnogoraca 9,15 posto, Muslimana 2,2 posto, Slovenaca 0,33 posto, Makedonaca 0,1 posto, Italijana 3,9 posto, Bugara 0,13 posto, Jevreja 0,33 posto, Mađara 0,23 posto, Rusa 0,2 posto i 5,3 posto ostalih.

Socijalni sastav: zemljoradnika 62,7 posto, radnika 21,3 posto, đaka 9 posto, studenata 1,11 posto, domaćica 1,8 posto i 1,22 posto ostalih zanimanja.

Politička pripadnost: članova KPJ 22,46 posto, članova SKOJ 45 posto.

Prosečna starost boraca nije prelazila 22 godine.

U redovima brigade borila se 651 žena.

Od dana formiranja do Dana pobeđe brigada je provela 1.236 ratnih dana. Za to vreme je prešla put dug više od 20.000 kilometara. U tom periodu je, kao Celina ili po bataljonima, sama ili u sadejstvu sa drugim jedinicama, vodila 530 borbi, ili, kako statistika pokazuje - svaki drugi dan jednu značajniju borbu. Bile su to u najvećem broju slučajeve borbe, sa prekaljenim nemačkim, italijanskim, bugarskim, kvislinškim i četničkim jedinicama, po pravilu od značaja za sudbinu narodnooslobodilačkog rata.

Borila se na teritoriji Sandžaka, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Dalmacije, Srbije, Srema, Slavonije i drugih područja Hrvatske. Svoj borbeni put završila je na tlu Slovenije i u Trstu.

Ratni put brigade počeo je sa zbornog mesta, okršajem sa Italijanima, u Gaočićima, a nastavio se, u januaru 1942, borbama

protiv 342. i 718. nemačke divizije i ustaško-domobranskih jedinica, na Romaniji, kod Pjenovca i Bijelih Voda; da bi u toku proleća bataljoni brigade vodili tešku borbu sa okupatorskim (nemačkim i italijanskim, ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama) na teritoriji istočne Bosne, Crne Gore i Hercegovine, manevrišući između Drine, Tare, Neretve i Trebišnjice. Značajna je bila njena uloga u zadržavanju nastupanja jakih neprijateljskih snaga i obezbeđivanju izvlačenja partizanskih jedinica iz Crne Gore i Hercegovine. U velikom pohodu grupe proleterskih brigada pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba u zapadne oblasti zemlje, preduzeto je rušenje železničke pruge Sarajevo - Mostar i objekata na njoj, i oslobođenja Konjica i Prozora u julu 1942. godine; oslobođenje Duvna, Livna, Posušja i Ključa i prodorom u Dalmaciju, dala je veliki doprinos stvaranju i učvršćenju partizanske slobodne teritorije u zapadnoj Bosni. U borbama za odbranu te teritorije brigada vodi teške borbe u dolini Sane i učestvuje u napadu na Bosansko Grahovo.

Ulaskom u sastav Prve proleterske divizije, novembra 1942, brigada kreće u nastupanje ka srednjoj Bosni, vodeći uz put teške borbe.

Po težini i upornosti ostale su poznate borbe za oslobođenje Sitnice i Jajca, u novembru 1942.

Ratnu 1943. brigada je počela oslobođenjem Teslića i Prnjavora. Samo u Tesliću zarobljeno je više od 1.000 domobrana i zapjenjena velika količina oružja i drugog ratnog materijala. Sledi nemačka operacija »Vajs« i u njoj, februara 1943, teške borbe u bici za ranjenike, iz kojih izdvajamo žestoke okršaje protiv delova nemačke 718. divizije, ustaša i domobrana na Ivan-sedlu, da bi se sprečio njihov prodor u pravcu Konjica i Jablanice, u bici za ranjenike. Prvih dana marta, Prva proleterska učestvuje u protivudaru devet naših udarnih i proleterskih brigada kod Gornjeg Vakufa, protiv delova 717. nemačke divizije, posle koje je usledilo razbijanje glavne četničke grupacije kod Glavatičeva i u širem rejonu Kalinovika, marta 1943. godine. Pošto je forsirala Drinu, razbila je alpski put Italijana i dve četničke brigade.

Uoči bitke na Sutjesci vodila je teške trodnevne borbe sa nemačkom 1. brdskom divizijom kod Bijelog Polja, pa sa snagama 118. nemačke i 369. legionarske divizije, te 4. lovačke domobranske brigade u rejonu Celebića, Zlatnog bora i Foče. U junu 1943. zaredale su se njene borbe na Sutjesci, protiv delova 7. SS i 118. nemačke divizije, a onda sudbonosni juriši širom Zelengore, među kojima blistaju pobeđe na Bavanu i Balinovcu; potom je usledio proboj obruča kod Miljevine, odnosno obezbeđenje prolaza našim snagama i njihovo izvlačenje na slobodan operativni prostor.

• ..

Protivofanzivu, po izlasku iz teških okršaja na Sutjesci i Zenglori, brigada počinje prodorom u istočnu Bosnu, prelaskom pruge Sarajevo - Višegrad, oslobođenjem Han-Pijeska, Vlasenice i Zvornika, što se završava 5. jula 1943. Odatle je, u danima kapitulacije Italije, svoja dejstva usmerila ka Dalmaciji. Kod Ciste sprečava prodor delova 7. SS-divizije »Princ Eugen« u oslobođeni Split. Krajem treće ratne godine, vodi borbe protiv snaga 1. brdske i 369. legionarske divizije i 6. ustaško-domobranske konjičke pukovnije oko Travnika. U proleće 1944, vodila je neprekidne borbe oko Jajca i Mrkonjić-Grada braneći slobodnu teritoriju. Tokom drvarske operacije brigada je vodeći teške odbrambene borbe u rejonu Mliništa, odigrala značajnu ulogu u obezbeđivanju izvlačenja Vrhovnog štaba sa ugrožene prostorije na planinu Vitorog i prebacivanje rukovodstva NOP-a sa Kupreškog polja na otok Vis.

A odmah zatim, brigada kreće ka Srbiji da bi učestvovala u velikom pohodu NOVJ u istočne krajeve zemlje, vodeći uz put teške borbe, među kojima se ističu one na planini Vranići i Bašarinac polju. U tim danima brigada vrši danonoćne napore marševe i sredinom jula 1944. stiže u rejon Pljevalja, gde vrši pripreme za nastupanje u Srbiju. Izbegavši, veštim manevrom, preko Ljubišnje planine nemačku ofanzivu, brigada u drugoj polovini avgusta prodire u Srbiju, gde učestvuje u razbijanju četničkih i bugarskih snaga na Zlatiboru, da bi se nastavilo razbijanjem četničkih korpusa na Jelovoj gori i prodorom u dolinu Kolubare. Potom su se redale borbe za oslobođenje Valjeva i Uba, nakon čega je brigada, početkom oktobra 1944. izbila na Kosmaj i komunikaciju Beograd - Mladenovac, gde su se proleter i sreli sa Crvenom armijom. Učešće brigade u borbama za Beograd predstavlja značajno poglavlje u letopisu brigade.

Na sremskom frontu brigada se pojavila gotovo u sasvim novom sastavu. Ali njena podmladena snaga i udarna moć ispoljile su se od prvog dana - u borbama za oslobođenje Šida, Tovarnika i Uače. Naročito teške okršaje imala je oko Tovarnika, Vinkovaca i Šarengrada. U završnim operacijama učestvovala je u oslobođenju Vukovara, Borova, Đakova, Pleternice, Nove Gradiške, Novske, Vrboveca i Zagreba.

Brigada je na svom ratnom putu izvela brojne, duge i teške marševe, često usiljene, bez odmora i hrane, sa slabom odećom i obućom, u teškim vremenskim uslovima. Njih je bilo toliko mnogo da bi bilo teško izdvojiti neke od njih. Ipak, po dramatičnosti, naporima i stradanju kojima su bili izloženi njeni borci, ističu se neki koji su postali legendarni. Treba istaći: igmanski marš, januara 1942. godine sa Romanije, Sarajevskim poljem preko Igmana do Foče, po dubokom snegu na temperaturi od -30°C. Nezaobilazan je, takođe, marš od Goražda, preko planina Deve-

taka i Javorka, do Vlasenice i Bratunca, i natrag do Foče marta 1942; zatim, manevarski danonoćni pokreti u jugoistočnoj Bosni, severnoj Crnoj Gori i po istočnoj Hercegovini, uz teške borbe protiv Italijana i četnika u proleće 1942; veliki pohod, započet juna 1942. u sastavu grupe proleterskih brigada, preko planina Zelengore i Treskavice, padinama Bjelašnice, preko komunikacije Sarajevo - Mostar, za Bosansku krajinu; usiljeni marš od planine Motajice i desne obale Save, preko centralne Bosne i planina Uz-lomca, Vraniće i Bitovnje, do Ivan-sedla, februara 1943, da bi sprečila prodor nemačko-ustaških snaga u dolinu Neretve, u čet-vrtoj neprijateljskoj ofanzivi... U sudbonosnim bitkama na Ne-retvi i Sutjesci, u kojima je bilo biti ili ne biti, brigada nije imala, tako reći ni jedan dan za predah.

Od marševa u drugoj polovini 1943. i u 1944. godini ističu se nastupanja preko istočne i srednje Bosne, zatim u srednjoj Dal-maciji i od Drvara do Pljevalja, preko planina Vitoroga, Raduše, Vraniće, Zec-planine, Bitovnje, Bjelašnice i Jahorine. Prodorom u Srbiju brigada je usiljenim maršem nastupala preko Zlatibora, Maljena do Kolubare, a zatim preko Kosmaja do Beograda. I ko-načno nastupajući marš od Šarengrada preko Vukovara, Borova, Đakova, Pleternice, Nove Gradiške, Novske, Čazme, Vrboveca do Zagreba.

Poslednji ratni marš brigadu je odveo od oslobođenog Zagre-ba, preko Ljubljane, do Trsta.

Brigada je teške borbe vodila samostalno, ili u sastavu 1. proleterske divizije, a često u sadejstvu sa drugim jedinicama NOVJ. Učestvovala je u gotovo svim značajnim bitkama NOR-a, nalazeći se u središtu operacija i u vrtlogu najsurovijih neprija-teljskih ofanziva. Neke od borbi koje je vodila smatraju se među presudnim u narodnooslobodilačkom ratu.

U borbama koje je vodila, brigada je neprijatelju nanela teš-ke gubitke, po sopstvenoj proceni: oko 10.000 poginulih, desetine hiljada ranjenih, oko 20.000 zarobljenih.

I brigada je pretrpela teške gubitke: iz njenog stroja poginulo je 3.376, a ranjeno oko 9.000 boraca i rukovodilaca.

U toku borbi i marševa nestalo je 278 boraca i njihova se sudbina nije mogla utvrditi.

Nacionalni sastav 3.376 poginulih je: 58,2 posto Srba, 24,2 po-sto Hrvata, 13,5 posto Crnogoraca, 2,4 posto Muslimana, 0,7 posto Slovenaca, 0,33 posto Italijana, 0,63 posto Jevreja i 0,4 posto os-talih nacionalnosti (Rusa, Nemaca, Mađara, Albanaca i dr.).

Samo na teritoriji Bosne i Hercegovine iz brigade je poginu-lo 1.596 boraca; u širem rejonu Foče poginulo ih je 678 - (na Zlat-nom Brdu 72, u dolini Sutjeske 332, na bespućima Zelengore 91, na Miljevini 116); u širem području Sokolca zauvek je ostalo 85 boraca, od toga na Pjenovcu 46, na Belim Vodama 16 i u Prači

14. Na prostoru Vlasenice, Drinjače i Zvornika poginulo je 130 proletera - (na Vlasenici 28, u Šekovićima 24, i u širem rejonu Zvornika 75 boraca). U Konjicu je ostalo 20, na Ivan-sedlu 35, na Bradini 11, u Jablanici 8; oko Travnika su poginula 103 borca - na Travniku 63, Turbetu 28 i Vitovlju 12 boraca. U Jajcu i oko njega poginulo je 37, a oko Mrkonjić-Grada 115 boraca, od kojih samo na Mliništima - 47. Slede žrtve na Livnu 21, u Duvnu 7, Šujici 19, na Kupresu 22, Sitnici 25, Ključu 14, Drvaru 5, Bosanskom Petrovcu 5, Banjaluci 5, Kotor-Varoši 27, Prozoru i Šćitu 25, Gacku (Gat) 9, Čemernu 3, Koritima iznad Bileće 3, Tesliću 5, Gornjem Vakufu 31, Kalinovik (Ulog) 31, Bosanskom Grahovu 19, Bugojnu 18, Kupresu 13, Renovici 23...

Na teritoriji Crne Gore poginuo je 71 borac (kod Andrijevice 8, Bijelog Polja 14, Brodareva 3, Kolašina 7, Mojkovca 10, Šahovića (Tomaševa) 9 i Pljevalja 26), a na teritoriji Dalmacije 49 (Cista 35 i Aržano 14).

Za 51 borca nisu ustanovljeni mesto i vreme pogibije.

U borbama za konačno oslobođenje zemlje krajem 1944, i početkom 1945. godine, palo je 1170 boraca, od kojih u pobedonosnom pohodu kroz Srbiju i u beogradskoj operaciji - 137. Na Palisadu su poginula 34 borca, u Novoj Varoši 4, Priboju, takođe 4, Bajinoj Bašti 7, Valjevu 15, Beogradu 74. U žestokim borbama na sremskom frontu brigada je pretrpela veoma velike gubitke, ukupno - 494 borca i rukovodioca (Zemun 8, Erdevik 14, Ilača 22, Ruma 23; umrli od posledica ranjavanja, kod Šarengrada 119, Šida 104, Šidskih Banovaca 9, Tovarnika 115, Nijemaca 39, Orolika 101).

Nakon proboja sremskog fronta, kroz Slavoniju do Zagreba, poginulo je 539 boraca kod Vukovara 13, Banove Jaruge 17, Đakova 27, Lipika 8, Nove Gradiške 12, Novske 22, Pleternice 127, oko Vinkovaca 25, Vrbovca 158, Zagreba 5 u poslednja tri dana rata, u manjim ali žestokim okršajima, pre oslobođenja Zagreba i dana pobeđe, brigada je izgubila 163 borca.

1 / \ Od boraca iz prvog stroja u Rudom slobodu je dočekalo 548 ili 45,5 posto vojnika revolucije. Eto - ni svaki drugi.

I Prva proleterska brigada je bila neiscrpna škola vojnih, partijskih i političkih kadrova. Od boraca različitih zanimanja, godina starosti, životnih iskustava, vojnih znanja i ratne vestine, nacionalne i jezičke pripadnosti, verskih uverenja, političkog i opšteg obrazovanja, ali zadojenih istom idejom, - stvarani su kadrovi sposobni za komandovanje i rukovođenje, za političko-partijski rad u jedinicama i na terenu, i za razne druge dužnosti u službi NOP-a. Vremena i uslova za miran rad nije bilo. Kadrovi su izgrađivani u toku borbi i napornih marševa, u krajnje složenim životnim uslovima. Bila je to ona, od Tita u Rudom najavljenja,

surova, ali najefikasnija škola, i najstrožiji način provere sposobnosti za borbu i odanosti revoluciji.

Iz 1. proleterske brigade regrutovan je veliki broj vojnih i političkih starešina. Iz njenog boračkog sastava izraslo je: 1.556 komandira odeljenja, 369 komandira vodova, 158 komandira i 126 političkih komesara četa; 116 zamenika komandira i 119 zamenika političkih komesara četa; 44 komandanta i 45 političkih komesara bataljona; 27 zamenika komandanata i 24 zamenika političkih komesara bataljona; 21 komandant i 22 politička komesara brigade, 7 zamenika komandanata i 21 zamenik političkog komesara brigade; 7 načelnika štabova brigada i 6 načelnika štabova divizija; 19 komandanata i 8 političkih komesara divizija, 7 zamenika političkih komesara divizija; 3 komandanta, 4 politička komesara i 2 zamenika političkog komesara korpusa; 2 komandanta armije, jedan načelnik Štaba armije. Reč je o ukupno 2.714 rukovodilaca NOVJ, uz koje je na razne druge dužnosti (intendanti, obaveštajni oficiri, omladinski rukovodioci, članovi i rukovodioci politodela, referenti saniteta i dr.), otišlo još 519 drugarica i drugova ispod zastave brigade.

Za tri godine vojevanja, brigada je u druge jedinice NOVJ uputila više od 3.000 prekaljenih rukovodilaca, a znatan broj je primio mnoge odgovorne dužnosti na terenu kuda je brigada prolazila.

Starešine 1. proleterske odlikovale su se hrabrošću. U jurišima su redovno bili na čelu svojih jedinica, pa ih je i zbog toga mnogo poginulo. Prema raspoloživim podacima, poginulo je: 629 komandira odeljenja, 155 komandira vodova, 87 političkih delegata vodova, 74 komandira četa, 67 političkih komesara četa, 27 zamenika komandira četa, 31 zamenik političkog komesara čete, 16 komandanata bataljona, 12 političkih komesara - bataljona, 7 zamenika komandanata bataljona, 12 zamenika političkih komesara bataljona, 6 komandanata brigada, 4 politička komesara brigada, po jedan zamenik komandanta brigade i komandant i politički komesar divizije, te 65 rukovodilaca na raznim drugim dužnostima.

Ukupno je poginulo 1192 ili 36,2 posto svih rukovodilaca. U toku rata ranjeno je oko 1000 rukovodilaca, mnogi po nekoliko puta.

To su samo neki podaci iz legitimacije 1. proleterske, koje ona s ponosom pokazuje pred istorijom. Takva kakva je, njena je legitimacija priznanje ratnicima, ali i podsticaj i opomena onima koji dolaze, kojima pripada budućnost.

Tripo VUCINIĆ